

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СКРИПНИК КСЕНІЯ ЮРІЇВНА

УДК 343.36

**ДИСЕРТАЦІЯ
ПРИТЯГНЕННЯ ЗАВІДОМО НЕВИННОГО ДО КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: СКЛАД ТА КАРАНІСТЬ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ**

081 «Право»

08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ К. Ю. Скрипник

Науковий керівник:
Шепітько Михайло Валерійович,
доктор юридичних наук, професор

Харків – 2024

АНОТАЦІЯ

Скрипник К. Ю. Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності: склад та караність кримінального правопорушення. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. Харків, 2024.

Дисертація є науковою працею, в якій досліджено склад та караність кримінального правопорушення проти правосуддя, вчиненого у формі притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК України), встановлено його обов'язкові та факультативні ознаки, а також виявлено особливості притягнення до кримінальної відповідальності винуватих / невинуватих осіб. Дисертанткою надані рекомендації з удосконалення чинного кримінального законодавства та проєкту нового КК України з урахуванням іноземного та міжнародного досвіду.

Перший розділ присвячено визначенню об'єкта притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. Сформульовано родовий об'єкт кримінальних правопорушень проти правосуддя, у межах якого авторкою виокремлено видовий, підвидовий та безпосередній (основний та додатковий) об'єкти притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. При цьому підвидовий об'єкт визначено як суспільні відносини у сфері дотримання конституційних принципів діяльності та можливість належного виконання функцій стороною обвинувачення – органами дізнання, досудового слідства та прокуратури, сформульовано вперше. Окреслено поняття та визначено фізичні, соціальні та юридичні ознаки предмета кримінального правопорушення як повідомлення про підозру – офіційний документ, складений відповідно до вимог ст. 277 КПК України, та обов'язково вручений особі в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством. Встановлено спеціальні види потерпілих за ст. 372 КК України (особи, яким повідомлено про підозру у

вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину; малолітні та неповнолітні; особи, до яких застосовуються примусові заходи медичного характеру).

У другому розділі проаналізовано об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, завдяки чому виокремлено форми вчинення суспільно небезпечного діяння за суб'єктивним критерієм: для прокурора – самостійне складання, підписання та вручення письмового повідомлення про підозру, а також погодження складеного слідчим чи дізнавачем повідомлення про підозру; для слідчого – складання та вручення письмового повідомлення про підозру; для дізнавача – лише складання письмового повідомлення про підозру.

Виявлено нові суспільно небезпечні діяння для даного складу кримінального правопорушення у формі звернення до суду з обвинувальним актом, з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності відносно такої особи. Запропоновано нове суспільно небезпечне діяння стосовно юридичної особи – повідомлення завідомо невинуватій особі про підозру у вчиненні злочинів від імені та в інтересах юридичної особи, що тягне за собою внесення відповідних відомостей до ЄРДР, до обвинувального акту та застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру, передбачених ст. 96-6 КК України.

Сформульовано комплексний спосіб притягнення завідомо невинуватого до кримінальної відповідальності як зловживання службовим становищем уповноваженою на повідомлення про підозру особою, яке вчиняється у формі письмового інтелектуального обману. Визначено обстановку злочину «під час досудового розслідування» як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони.

Досліджено обставини, які обтяжують кримінальну відповідальність, аргументовано необхідність вказівки на додаткові обставини, які обтяжують кримінальну відповідальність, а саме: вчинення «відносно неповнолітнього, або звернення до суду із клопотанням про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру за відсутності підстав» (ч. 2 ст. 372 КК України). Обґрунтовано виключення такої обтяжуючої обставини як штучне

створення доказів обвинувачення або інша фальсифікація та запропоновано окрему криміналізацію таких діянь.

Третій розділ присвячено вивченню суб'єктивної сторони притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. Наголошено на можливості вчинення цього діяння виключно з прямим умислом та недоцільності розглядати змішану форму вини стосовно цього діяння. Удосконалено змістовне наповнення прямого умислу, виходячи з його інтелектуальної та вольової ознак. Аргументовано неможливість виключення терміну «завідомість» із законодавчої конструкції суб'єктивної сторони даного кримінального правопорушення, оскільки це може призвести до змінення визначення форми вини з прямого умислу до інших форм у ст. 372 КК України. Запропоновано обставину, що обтяжує кримінальну відповідальність, «з корисливих чи корупційних мотивів» у ч. 2 ст. 372 КК України.

У четвертому розділі досліджено суб'єктів притягнення до кримінальної відповідальності, підтверджено, що суб'єкт в даному випадку є спеціальним. Поряд із загальними ознаками виокремлено його спеціальні ознаки: 1) зайняття посади, яка уповноважує на повідомлення про підозру; 2) здійснення таких повноважень у конкретному кримінальному провадженні. Окрім слідчого і прокурора, досліджено поняття та характеристики уповноваженої особи. Встановлено, що відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства до такої особи відноситься дізнавач та детектив. Як наслідок запропоновано уточнити суб'єкта притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності та змінити перелік у ст. 372 КК України на «прокурор, слідчий, детектив, дізнавач».

У п'ятому розділі розглянуто види покарання, передбачені ст. 372 КК України, та їх реальне застосування на практиці. Виявлено основні тенденції призначення покарання, приділено увагу звільненню від відбування покарання, наголошено на необхідності обов'язкового застосування ст. 54 КК України шляхом призначення додаткового покарання у виді спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційний класу. Аргументовано необхідність внесення змін у

санкцію ч. 1 і ч. 2 ст. 372 КК України та доповнення їх додатковим покаранням у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

На підставі проведеного дослідження авторкою пропонується нова редакція ст. 372 КК України, а також доповнення переліку корупційних кримінальних правопорушень у примітці до ст. 45 КК України ч. 2 ст. 372 КК України при його вчиненні з корисливим (корупційним) мотивом. Обґрунтовано доповнення КК України новими складами – ст. 372-1 «Невжиття заходів щодо повідомлення про підозру» та ст. 383-1 «Фальсифікація доказової інформації».

У дисертації використано теоретичну, нормативну та емпіричну базу. Теоретичну основу дослідження склали праці вітчизняних науковців, присвячені проблемам кримінального права загалом, кримінальній відповідальності, кримінальним правопорушенням проти правосуддя, в тому числі притягненню завідомо невинного до кримінальної відповідальності, а також роботи з міжнародного та порівняльного кримінального права, кримінального процесуального права та інших наук кримінально-правового циклу. Нормативну основу дослідження склали вітчизняне законодавство як чинне, так і те, що втратило чинність, а також проєкт КК України, який на теперішній час розробляється. Вивчено законодавство зарубіжних країн, яким встановлюється кримінальна відповідальність за службові, корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення проти правосуддя. Емпіричну основу дослідження склали вироки, винесені за ст. 372 КК України протягом 2013 – 6 міс. 2024 рр., результати їх апеляційного та касаційного оскарження, матеріали судової практики Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, рішення Конституційного Суду України.

Робота є першим дослідженням в Україні, яке стосується притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності після вступу в законну силу нового кримінального процесуального законодавства. На основі проведеного дослідження у науковій роботі викладено пропозиції та

обґрунтовано висновки, які мають теоретичне та практичне значення. Отримані результати дослідження можуть бути використані: 1) у правотворчій діяльності – під час внесення змін до кримінального та кримінального процесуального законодавства, інших нормативних актів, що регулюють діяльність правоохоронних органів, розробленні внесенні змін до чинного КК України та проєкту нового КК України; 2) у правозастосовчій діяльності – під час кримінально-правової кваліфікації дій та при призначенні покарання слідчого, прокурора, детектива або дізнавача за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності; 3) у науково-дослідній діяльності – під час подальшого вивчення проблем притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності та кримінальних правопорушень проти правосуддя в цілому; 4) у навчальному процесі – під час викладання навчальної дисципліни «Кримінальне право (Особлива частина)» у вищих навчальних закладах, при підготовці підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальне законодавство, кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення проти правосуддя, притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, повідомлення про підозру, невинувата особа, фальсифікація доказової інформації, корисливий мотив, покарання, призначення покарання.

SUMMARY

Skrypnyk K.Yu. Bringing a deliberately innocent person to justice: corpus delicti and punishment of a criminal offense. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the speciality 081 "Law". Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine. Kharkiv, 2024.

The thesis is a scientific work in which corpus delict and punishment of a criminal offense against justice, committed in the form of bringing a deliberately

innocent person to justice (Art. 372 of the Criminal Code of Ukraine), is established. Also, its mandatory and optional signs are established, and the features of bringing to justice are revealed guilty and innocent persons. The author provided recommendations on improving the current criminal legislation and the project of the new Criminal Code of Ukraine, taking into account foreign and international experience.

The first section is devoted to the determination of the object of bringing to justice a deliberately innocent person. The general object of criminal offenses against justice is formulated, within which the author distinguishes species, subspecies and direct (main and additional) objects of bringing a deliberately innocent person to justice. At the same time, the subspecies object has been defined as public relations in the sphere of compliance with constitutional principles of activity and the possibility of proper performance of functions by the prosecution – bodies of inquiry, pre-trial investigation and prosecutor's office. It has been formulated for the first time. The concept and the physical, social and legal characteristics of the subject of a criminal offense have been outlined as a notification of suspicion. This have been defined as an official document drawn up in accordance with the requirements of Art. 277 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, and must be delivered to the person such prescribed by the criminal procedural legislation. Special types of victims have been established under Art. 372 of the Criminal Code of Ukraine (persons who have been notified of suspicion of committing a serious or particularly serious crime; minors; persons subject to coercive measures of a medical nature).

The second section has connected with analysis of the actus reus of the criminal offense provided for in Art. 372 of the Criminal Code of Ukraine. The forms of committing a dangerous act have been distinguished according to the subjective criterion: for the prosecutor – preparation by himself, signing and delivery of a written notification of suspicion, as well as approval of a notification of suspicion drawn up by an investigator or inquirer; for the investigator – preparation and handing over a written notification of suspicion; for the inquirer – only the preparation of a written notification of suspicion.

New dangerous actions have been identified for this type of criminal offense in the form of an appeal to the court with an indictment, with a request for release from criminal responsibility against such a person. A new dangerous action in relation to a legal entity is proposed – notification to an innocent person of suspicion of committing crimes on behalf and in the interests of a legal entity, which entails the entry of relevant information into the Criminal Code, the indictment and the application of criminal law measures to the legal entity, provided by Art. 96-6 of the Criminal Code of Ukraine.

A complex *modus operandi* of bringing a deliberately innocent person to justice has been formulated as an abuse of office by a person authorized to report suspicion, which is committed in the form of written intellectual deception. The situation of the crime "during the pre-trial investigation" is defined as a mandatory feature of *actus reus*.

Circumstances that aggravate criminal responsibility have been investigated. The need to indicate additional circumstances that aggravate criminal responsibility has been argued, namely: committing "in relation to a minor, or applying to the court with a request to apply coercive measures of an educational or medical nature in relation to a deliberately innocent person" (Part 2 of Article 372 of the Criminal Code of Ukraine). The exclusion of such an aggravating circumstance as the artificial creation of prosecution evidence or other falsification has been substantiated, and a separate criminalization of such actions has been proposed.

The third section is devoted to the study of *mens rea* of bringing a deliberately innocent person to justice. Emphasis has been placed on the possibility of committing this act exclusively with direct intent and the impracticality of considering a mixed form of guilt in relation to this action. The meaningful content of the direct intent has been improved, based on its intellectual and volitional features. It has been argued that it was impossible to exclude the term "awareness" from the legislative construction of *mens rea* of this criminal offense, as this may lead to a change in the definition of the form of guilt from direct intent to other forms in Art. 372 of the Criminal Code of Ukraine. A circumstance aggravating criminal responsibility, "for mercenary or corrupt motives" has been proposed in part. 2 Art. 372 of the Criminal Code of Ukraine.

In the fourth section, subjects of bringing to justice have been investigated, it has been confirmed that the subject in this case is special. Along with the general features, his special features are highlighted: 1) occupying a position that authorizes notification of suspicion; 2) exercise of such powers in specific criminal proceedings. In addition to the investigator and the prosecutor, the concept and characteristics of the authorized person has been studied. It has been established that, according to the current criminal procedural legislation, such a person includes an inquirer and a detective. As a result, it has been proposed to clarify the subject of the bringing to justice an innocent person and to change the list in Art. 372 of the Criminal Code of Ukraine on "prosecutor, investigator, detective, or inquirer".

The fifth section has considered the types of punishment provided for in Art. 372 of the Criminal Code of Ukraine, and their real application in practice. The main tendencies of sentencing have been identified. The attention has been paid to exemption from serving the sentence, the necessity of mandatory application of Art. 54 of the Criminal Code of Ukraine by imposing additional punishment in the form of a special title, rank or qualification class. The necessity of making changes to the sanction of Parts 1 and 2 Art. 372 of the Criminal Code of Ukraine has been reasoned in particular supplementing them with an additional punishment in the form of deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities.

Based on the conducted research, the author proposes a new version of Art. 372 of the Criminal Code of Ukraine, as well as the addition of the list of corruption criminal offenses with Part 2 Art. 372 of the Criminal Code of Ukraine in the footnote to Art. 45 of the Criminal Code of Ukraine when it is committed with a mercenary (corruption) motive. The addition of new corpus delict to the Criminal Code of Ukraine has been substantiated – Art. 372-1 "Failure to take action on the notification of suspicion" and Art. 383-1 "Falsification of evidentiary information".

The thesis has been used the theoretical, normative and empirical basis. The theoretical basis of the research has been made up of the works of domestic scientists, devoted to the problems of criminal law in general, criminal responsibility, criminal offenses against justice, including the bringing a deliberately innocent person to justice,

as well as works on international and comparative criminal law, criminal procedural law and other sciences of criminal legal cycle. The normative basis of the study has been the domestic legislation, both current and obsolete, as well as the project of the Criminal Code of Ukraine, which is currently being developed. The legislation of foreign countries, which establish criminal responsibility for official, corruption criminal offenses and criminal offenses against justice, has been studied. The empirical basis of the research has been the sentences handed down under Art. 372 of the Criminal Code of Ukraine during 2013 – 6 months. 2024, the results of their appeal and cassation review, case law materials of the Higher Specialized Court of Ukraine for consideration of civil and criminal cases and the Criminal Court of Cassation as part of the Supreme Court, decisions of the Constitutional Court of Ukraine.

The thesis is the first study in Ukraine that concerns the bringing a deliberately innocent person to justice after the entry into force of the new criminal procedural legislation. On the basis of the conducted research, the scientific work presents proposals and justified conclusions that have theoretical and practical significance. The obtained results of the research can be used: 1) in law-making activities – during the introduction of amendments to the criminal and criminal procedural legislation, other normative acts regulating the activities of law enforcement agencies, the development of amendments to the current Criminal Code of Ukraine and the project of the new Criminal Code of Ukraine; 2) in law enforcement activities – during the criminal-legal qualification of actions and when imposing punishment on an investigator, prosecutor, detective or inquirer for bringing a deliberately innocent person to justice; 3) in scientific research activities – during the further study of the problems of bringing a deliberately innocent person to justice and criminal offenses against justice in general; 4) in the educational process – during the teaching of the educational discipline "Criminal Law (Special Part)" in higher educational institutions, during the preparation of textbooks, study guides, methodological recommendations.

Key words: Criminal Law, criminal legislation, criminal responsibility, criminal offense against justice, bringing to justice of a deliberately innocent person,

notification of suspicion, innocent person, falsification of evidentiary information, mercenary motive, punishment, imposition of punishment

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, які відображають основні результати дисертації:

1. Скрипник К. Ю. Родовий і видовий об'єкт притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. *Вісник Національної академії правових наук*. 2022. Том 29. № 4. С. 204–224.

DOI: 10.31359/1993-0909-2022-29-4-204

2. Скрипник К. Ю. Зловживання як спосіб притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК України). *Питання боротьби зі злочинністю*. 2023. Вип. 45. С. 160–167.

DOI: 10.31359/2079-6242-2022-45-160

3. Скрипник К. Ю. Уповноважена особа як суб'єкт кримінального правопорушення за статтею 372 КК України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету: Серія ПРАВО*. 2023. Вип. 80: ч. 2. С. 90–97.

DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.13>

4. Skrypnyk Kseniya. The situation of bringing to justice of a deliberately innocent person. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2024. № 1. С. 95–101.

DOI: <https://doi.org/10.61345/1339-7915.2024.1.15>

Наукові праці, які відображають апробацію матеріалів дисертації:

1. Скрипник К. Ю. Незаконне притягнення до кримінальної відповідальності: порівняння ст. 372 КК України та проекту нового КК України. *Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути* : матеріали міжнар. наук. конференції (м. Харків, 21-22 жовт. 2022 р.). Х., 2022. С. 337–340.

2. Скрипник К. Ю. Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (порівняльно-правовий аналіз). *Юридична осінь 2022 року* : зб.

тез доповідей та наук. повідомл. учасників міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів (м.Харків, 17 листоп. 2022 р.). Х., 2022. С. 125–128.

3. Скрипник К. Ю. Притягнення завідомо невинуватого до кримінальної відповідальності як наслідок упередженого погляду на справу. *II Наукові читання пам'яті Ганса Гросса* : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 09 грудня 2022 р.). Чернівці, 2023. С. 178–181.

4. Скрипник К. Ю. Необхідність законодавчих змін у конструкції складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України. *Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального права і процесу* : матеріали XII Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Івано-Франківськ, 8 грудня 2023 р.). Івано-Франківськ, 2023. С. 123–125.

5. Скрипник К. Ю. Поняття потерпілого за ст. 372 КК України як втілення конституційно-правових норм у кримінальному праві. *Матеріали IV Яценківських читань. Збірка тез доповідей учасників науково-практичної конференції «Сучасне кримінальне право України: конституційний, міжнародно-правовий та порівняльно-правовий виміри»* (м. Київ, 26 грудня 2023 р.). Київ, 2024. С. 68–72.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. Об’єкт притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.....	13
1.1. Родовий та видовий об’єкт злочину.....	13
1.2. Безпосередній об’єкт злочину, механізм спричинення йому шкоди та предмет злочину.....	25
1.3. Потерпілий як ознака об’єкта злочину.....	34
Висновки до розділу 1.....	41
РОЗДІЛ 2. Об’єктивна сторона притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.....	44
2.1. Суспільно небезпечне діяння та спосіб учинення злочину.....	44
2.2. Обстановка вчинення злочину.....	84
2.3. Об’єктивні обставини, що обтяжують кримінальну відповідальність.....	90
Висновки до розділу 2.....	105
РОЗДІЛ 3. Суб’єктивна сторона притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.....	107
3.1. Вина як ознака суб’єктивної сторони злочину.....	107
3.2. Мотив та мета як ознаки суб’єктивної сторони злочину.....	113
Висновки до розділу 3.....	119
РОЗДІЛ 4. Суб’єкт притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.....	121
4.1. Слідчий як суб’єкт злочину.....	121
4.2. Прокурор як суб’єкт злочину.....	132
4.3. Уповноважена особа як суб’єкт злочину.....	137

Висновки до розділу 4.....	145
РОЗДІЛ 5. Покарання за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.....	147
5.1. Види покарання за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.....	147
5.2. Призначення покарання за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності	152
Висновки до розділу 5.....	154
ВИСНОВКИ.....	155
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	160
ДОДАТКИ.....	184

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БЕБ – Бюро економічної безпеки

ВРУ – Верховна Рада України

ДБР – Державне бюро розслідувань

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КСУ – Конституційний Суд України

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції

САП – Спеціалізована антикорупційна прокуратура

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Обов'язок держави та всіх її інституцій – забезпечити безумовне дотримання прав людини під час досудового розслідування та судового розгляду. Професійні учасники кримінального провадження мають керуватися процесуальним законодавством, яке повинно нейтралізувати саму можливість притягнення невинуватої особи до кримінальної відповідальності. Однак на практиці все ж таки трапляються випадки притягнення завідомо невинуватих осіб до кримінальної відповідальності (15 вироків за ст. 372 КК України, постановлених в період 2013-2024 рр.). Це вказує на недосконалість як кримінального процесуального, так і матеріального законодавства. Кримінально-правова кваліфікація злочину, передбаченого ст. 372 КК України, супроводжується складнощами у встановленні обов'язкових ознак складу цього суспільно небезпечного діяння та його караності. Додатковим ускладненням є й те, що слідчий, прокурор, детектив та дізнавач, які мали б забезпечити реалізацію завдань кримінального провадження, самі вчиняють кримінальне правопорушення проти правосуддя у формі притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. Саме тому наявна необхідність внесення змін до кримінального процесуального та матеріального законодавства та приведення їх у відповідність до міжнародних стандартів.

При проведенні дисертаційного дослідження присвяченій даній проблематиці використовувалися теоретичні напрацювання відомих фахівців у сфері кримінального права: В. І. Борисова, Ю. В. Бауліна, О.О. Дудорова, М. І. Панова, Ю. А. Пономаренка, В. Я. Тація, М. І. Хавронюка та ін. Проблеми кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти правосуддя, в тому числі і притягнення завідомо невинного (невинуватого) до кримінальної відповідальності, попередньо розроблювалася такими вченими, як: Н. Ю. Алексєєва, П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, Д. О. Балобанова, В. М. Бурдін, А. В. Воронцов, С. Є. Дідик, М. П. Джуган, М. Й. Коржанський, С. І. Кравченко,

В. В. Кузнецов, С. С. Мірошніченко, Л. М. Палюх, М. В. Сийпюкі, В. І. Тютюгін, М. В. Шепітько та ін. Проте більшість із згаданих наукових робіт стосувалися періоду до прийняття КПК України 2012 р. Наукові праці, в яких досліджувалися проблеми притягнення невинного (невинуватого) до кримінальної відповідальності вже після 2012 р., розглядали зазначений склад кримінального правопорушення тільки в сукупності з іншими кримінальними правопорушеннями проти правосуддя, або орієнтувалися на вивченні лише окремих його аспектів. Таким чином, суттєві законодавчі зміни у кримінальному процесуальному та спеціальному законодавстві та невирішеність багатьох наукових проблем складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, визначили актуальність обраної для дослідження наукової проблеми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана відповідно до плану наукових досліджень кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах цільової комплексної програми «Теоретичні проблеми ефективності кримінального законодавства України та практики його застосування» (номер державної реєстрації 0111U000959). Тема дисертації затверджена вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 4 від 23 листопада 2021 р.).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у характеристиці кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, через аналіз складу притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності та його караність.

Для досягнення визначеної мети були поставлені наступні завдання:

1) встановити родовий, видовий та безпосередній (основний та додатковий) об'єкт притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності;

2) визначити предмет злочину як обов'язковий елемент складу через дослідження його ознак;

3) охарактеризувати потерпілого та виявити спеціальні види потерпілих;

4) визначити об'єктивну сторону кримінального правопорушення через встановлення суспільно небезпечного діяння, його форм, а також спосіб та обстановку притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності;

5) розкрити обставини, які обтяжують кримінальну відповідальність і впливають на ступінь тяжкості діяння;

6) визначити суб'єктивну сторону через кримінально-правову характеристику вини, мотивів та мети вчинення злочину;

7) з'ясувати обов'язкові ознаки суб'єкта притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (прокурор, слідчий, уповноважена особа);

8) визначити види покарань (основні та додаткові) за ст. 372 КК України, проаналізувати закономірності призначення покарання та можливість звільнення від його відбування;

9) запропонувати зміни до КК України, які б дозволили визначити склад «Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності» у відповідності до актуального процесуального законодавства.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері діяльності органів дізнання, досудового слідства та прокуратури, які мають забезпечувати притягнення до відповідальності в міру своєї вини кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення.

Предметом дослідженням є притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності: склад та караність кримінального правопорушення.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації виступило використання як методів філософського рівня, так і загальнологічних, спеціально-юридичних, емпіричних методів, оскільки комплексне вивчення проблеми притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності потребує застосування широкого інструментарію методології. При проведенні

дослідження були використані наукові методи: діалектичний (дозволив дослідити суспільні відносини, що становлять об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, як динамічне явище, його трансформацію, а також взаємозв'язок з іншими кримінальними правопорушеннями проти правосуддя та діяннями, які не є кримінально-караними); історико-правовий (дозволив дослідити зміни в підходах щодо встановлення кримінальної відповідальності за це діяння); порівняльно-правовий (використано для порівняння цього складу із суміжними, зокрема, ст.ст. 358, 364, 366, 368, 372 КК України, а також для порівняння із нормативним закріпленням кримінальної відповідальності за аналогічні діяння у законодавстві європейських держав); системно-структурний (дозволив розглядати досліджуваний склад як елемент загальної системи кримінальних правопорушень проти правосуддя та як цілісну систему, що складається з окремих структурних елементів); загально-логічні, в тому числі, аналіз та синтез, індукція та дедукція (при дослідженні елементів складу злочину від окремого до загального і навпаки), абстрагування, конкретизація та моделювання (при формуванні ідеального образу реальності – ідеального складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України); емпіричні, в тому числі, спостереження та описання (дозволили дослідити фактичне втілення нормативних приписів у судово-слідчій практиці, результати якої відображені у відповідних судових рішеннях).

Емпіричну основу дослідження склали 15 вироків, постановлених протягом 2013 – 6 міс. 2024 р.р., результати їх апеляційного та касаційного оскарження, а також їх перегляду за нововиявленими обставинами, матеріали судової практики Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, рішення Конституційного Суду України, а також статистичні дані Офісу Генерального прокурора за даною категорією кримінальних проваджень.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що ця робота є першим дослідженням в Україні, яке стосується притягнення завідомо

невинного до кримінальної відповідальності після вступу в законну силу нового кримінального процесуального законодавства. На підставі проведеного дослідження у науковій роботі викладено пропозиції та обґрунтовано ряд висновків, що відображають наукову новизну роботи.

Уперше:

- виокремлено та визначено підвидовий об'єкт притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності як суспільні відносини у сфері дотримання конституційних принципів діяльності та можливість належного виконання функцій стороною обвинувачення – органами дізнання, досудового слідства та прокуратури;

- визначено спеціальні види потерпілих за ст. 372 КК України (особи, яким повідомлено про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину; малолітні та неповнолітні; особи, до яких застосовуються примусові заходи медичного характеру);

- запропоновано визначити нові суспільно небезпечні діяння в диспозиції ст. 372 КК України у формі: звернення до суду з обвинувальним актом, з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності відносно такої особи, а також повідомлення завідомо невинуватій особі про підозру у вчиненні злочинів від імені та в інтересах юридичної особи, що тягне за собою внесення відомостей про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, до Єдиного реєстру досудових розслідувань та/або до обвинувального акту;

- визначено обстановку злочину «під час досудового розслідування» як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони;

- запропоновано криміналізувати «невжиття заходів щодо повідомлення про підозру» (ст. 372-1 КК України) та «фальсифікацію доказової інформації» (ст. 383-1 КК України).

Удосконалено:

- класифікацію родового об'єкта на видові, запропоновано поділ на чотири видових об'єкта за критерієм єдності суспільних відносин;

- визначення безпосереднього об'єкта та предмета притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (основного та додаткових);
- формулювання комплексного способу притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності як зловживання службовим становищем уповноваженою на повідомлення про підозру особою, яке вчиняється у формі письмового інтелектуального обману;
- текстуальне відображення об'єктивних обставин, які обтяжують кримінальну відповідальність із формулюванням нових обставин «відносно неповнолітнього, звернення до суду із клопотанням про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру за відсутності підстав»;
- аргументування щодо внесення змін у санкцію ч. 1 і ч. 2 ст. 372 КК України та доповнення їх додатковим покаранням у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Набули подальшого розвитку:

- визначення родового об'єкту кримінальних правопорушень проти правосуддя шляхом уточнення обсягу суспільних відносин, які ним охоплюються;
- підходи до визначення потерпілого за ст. 372 КК України з «невинуватого» замість «невинного», враховуючи семантичне значення слів та необхідність однозначного розуміння та застосування термінології;
- визначення суб'єкта притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, для цього виокремлено усіх можливих суб'єктів вчинення, уточнено змістовне наповнення «уповноваженої особи», як наслідок запропоновано їх змінити на «прокурора, слідчого, детектива, дізнавача»;
- формулювання прямого умислу шляхом конкретизації його інтелектуальної та вольової ознак в контексті, що саме усвідомлює, передбачає та бажає прокурор, слідчий, детектив або дізнавач при притягненні завідомо невинуватого до кримінальної відповідальності;

- пропозиції щодо доповнення суб'єктивних обставин, які обтяжують кримінальну відповідальність «корисливим чи корупційним мотивом», обґрунтовано внесення відповідних змін також у примітку до ст. 45 КК України.

Практичне значення отриманих результатів. Отримані результати дослідження, викладені у дисертації, та надані пропозиції можуть бути використані:

- у правотворчій діяльності – під час внесення змін до кримінального та кримінального процесуального законодавства, інших нормативних актів, що регулюють діяльність правоохоронних органів, розробленні внесенні змін до чинного КК України та проєкту нового КК України (акт впровадження робочої групи з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президентові України щодо розроблення проєкту нового Кримінального кодексу України, № 10/2024 від 20 листопада 2024 р.);

- у правозастосовній діяльності – під час кримінально-правової кваліфікації дій та при призначенні покарання слідчого, прокурора, детектива або дізнавача за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності;

- у науково-дослідній діяльності – під час подальшого вивчення проблем притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності та кримінальних правопорушень проти правосуддя в цілому;

- у навчальному процесі – під час викладання навчальної дисципліни «Кримінальне право (Особлива частина)» у вищих навчальних закладах, при підготовці підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дослідження висвітлено у доповідях на наукових та науково-практичних заходах: міжнародна наукова конференція «Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути» (м. Харків, 21-22 жовтня 2022 р.); науково-практична конференція «Сучасне кримінальне право України: конституційний, міжнародно-правовий та порівняльно-правовий виміри. IV Яценківські читання» (м. Київ, 26 грудня 2023 р.); міжнародна науково-

практична конференція «*Юридична осінь 2022*» (м. Харків, 17 листопада 2022 р.); міжнародна науково-практична конференція «*II Наукові читання пам'яті Ганса Гросса*» (м. Чернівці, 09 грудня 2022 р.); XI всеукраїнський науково-практичний семінар «*Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального права і процесу*» (м. Івано-Франківськ, 8 грудня 2023 р.).

Структура та обсяг дисертації. Наукова робота складається зі вступу, 5 розділів, які містять 13 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (221 найменування на 24 сторінках) та додатків (9 сторінок). Загальний обсяг дисертації – 192 сторінки, з них основний текст – 155 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ОБ'ЄКТ ПРИТЯГНЕННЯ ЗАВІДОМО НЕВИННОГО ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

1.1. Родовий та видовий об'єкт злочину

Визначення родового та видового об'єкта притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК України) є важливим для встановлення суспільних відносин, які страждають внаслідок його вчинення. Також це дозволить встановити його суспільну небезпечність та місце в системі кримінальних правопорушень проти правосуддя.

За визначенням В. Я. Тація об'єктом злочину завжди виступає те, що є соціально важливим для суспільного життя людей. Злочином завжди заподіюється реальна шкода чи створюється загроза її заподіяння, і тому ці цінності поставлені законодавством під охорону. ... Об'єктом будь-якого злочину є охоронювані законом про кримінальну відповідальність суспільні відносини [190, с. 43]. На думку М. Й. Коржанського, без визнання суспільних відносин об'єктом злочину неможливо пояснити суспільну небезпечність діяння [77, с. 27]. В. В. Сухонос зауважує, що суспільні відносини як об'єкт злочинів відображені в ст.1 КК України, яка, формулюючи завдання КК України, практично подає перелік найбільш значущих суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом від суспільно небезпечних посягань [188, с. 79].

Проте А. М. Бабенко наголошує, що навіть поверхневий огляд змісту Особливої частини КК України дає змогу дійти висновку, що у ст. 1 перелічені далеко не всі об'єкти, які забезпечені кримінально-правовою охороною [82, с. 101]. На думку вченого під юридичний захист, окрім перелічених, підпадають також інші суспільні відносини: що забезпечують нормальну діяльність державного і громадського апарату, а також апарату управління підприємств, установ та організацій (Розділ XVII Особливої частини КК України); у сфері

правосуддя (Розділ XVIII); відносини у сфері військової служби (Розділ XIX) та ін. [82, с. 101–102].

В науці кримінального права існує багато визначень об'єкта кримінального правопорушення. З цього приводу погоджуємося з О. О. Дудоровим, який зазначає, що об'єкт кримінального правопорушення – це ті охоронювані кримінальним законом правовідносини, на які посягають кримінально протиправні діяння та яким в результаті цього заподіюється шкода [64, с. 150]. Вчений також зауважує, що «саме в об'єкт (і ні у що інше) як своєрідну мішень влучає особа, вчиняючи (намагаючись вчинити) кримінальне правопорушення, хоч це і заборонено під загрозою покарання» [64, с. 46].

При дослідженні класифікацій об'єкта кримінального правопорушення доречним буде звернутися до загальних понять класифікації. На думку О. С. Адамової, «класифікація в праві – це класифікація, заснована на реальних громадських стосунках, скоректована суб'єктивним розсудом законодавця. Звичайно, усі класифікації не позбавлені суб'єктивності, той же вибір основи класифікації, зрештою, залежить від позиції дослідника» [1, с. 22]. Вчена зауважує, що «будучи видом поділу, класифікація як продукт класифікаційної роботи підкоряється усім його правилам, розробленим логікою» [1, с. 22], та надає перелік правил, які необхідно дотримуватися, звертаючись до класифікації: 1) співмірність поділу; 2) поділ повинен робитися тільки за однією підставою, не можна допускати підміну підстави поділу; 3) члени поділу повинні виключати один одне; 4) поділ має бути безперервним, не можна робити скачки в поділі [1, с. 22].

При класифікації об'єктів злочину за «вертикаллю» виділяють загальний, родовий (видовий) і безпосередній об'єкти. Ця класифікація є логічною, дає можливість відокремлювати об'єкти злочинів за ступенем спільності охоронюваних законом відносин, ґрунтується на співвідношенні філософських категорій «загального», «особливого» і «окремого» та цілком відповідає потребам практики [82, с. 106], обґрунтовує таку позицію А. М. Бабенко. Хоча деякі вчені не погоджуються з трирівневим поділом об'єкту, додаючи видовий

об'єкт як обов'язковий елемент (зокрема, М. Й. Коржанський [77], О. О. Дудоров [64], А. А. Вознюк [42; 43] та інші). Інколи також виокремлюють і підвидовий об'єкт (М. В. Шепітько [207]). Термін «підвидовий» об'єкт екстраполюється зазначеним науковцем «з біологічної сфери, де підвид – це нижча, дрібніша одиниця в системі класифікації тваринного та рослинного світу, що об'єднує тварин або рослини, які мають однакові ознаки, і входить до складу вищої, крупнішої одиниці – виду» [207, с. 259].

Загальний об'єкт усіх злочинів, на думку В. В. Шевчук та О. В. Охман, становить собою всю сукупність суспільних відносин, які охороняються нормами кримінального права [205, с. 237]. А. А. Вознюк додає, що це система всіх об'єктів кримінально-правової охорони. Загальний об'єкт об'єднує вичерпне коло суспільних відносин, взятих під охорону КК [43, с. 62].

Переходячи в дослідженні від загального до родового об'єкта, вказуємо на необхідність визначення останнього. За визначенням В. Я. Тація, родовим об'єктом є «певне коло тотожних чи однорідних за своєю соціальною і економічною суттю суспільних відносин, які внаслідок цього охороняються єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм» [84, с. 124]. І. О. Бандурка розвиває цю думку, що «родовий об'єкт являє собою менш високий (усереднений) рівень узагальненості суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом. Групування суспільних відносин здійснюється не довільно, а на підставі об'єктивно існуючих критеріїв, які обумовлюють їх тотожність або однорідність. ... Основою ж такої класифікації суспільних відносин справедливо визнається та чи інша сфера державного або громадського життя» [16, с. 73]. В. В. Сухонос зазначає, що встановлення родового об'єкта має принципове значення і в правозастосовній практиці, тому що допомагає правильно кваліфікувати злочин [189, с. 82]. «Вказівку на родовий об'єкт злочинів найчастіше містить назва розділу Особливої частини КК» [43, с. 62].

Слушною видається думка М. Й. Коржанського, що не викликає в більшості випадків труднощів виявлення родового об'єкту посягання, оскільки

якщо структуру кримінального законодавства у цьому відношенні витримати, то в науці кримінального права можна закріпити адресоване практиці правило: діяння, розміщені в одній главі (розділі) КК, посягають на один і той же родовий об'єкт [77, с. 205].

Під час визначення родового об'єкту кримінальних правопорушень, об'єднаних розділом XVIII Особливої частини КК України, наявна пряма вказівка на правосуддя (ст.ст. 371-400-1 КК України). Проте відсутнє єдине розуміння загального обсягу родового об'єкту, пов'язаного із правосуддям (виходячи із назви розділу), оскільки серед науковців триває дискусія щодо його змістовного наповнення [54].

Відповідно до цієї дискусії, в першу чергу, слід погодитися з думкою М. І. Бажанова, що «законодавець, поєднуючи в Розділі VIII Особливої частини КК [К. Ю. – 1960 р.] певну групу злочинів за родовим об'єктом, зовсім не ставив за мету в найменуванні розділу «Злочини проти правосуддя» дати точне визначення включених до неї злочинів» [13, с. 4]. Фактично продовжують цю ідею стосовно вже Розділу XVIII Особливої частини КК України 2001 р. В. В. Кузнецов та М. В. Сийплові, зазначаючи, що законодавець прагнув продемонструвати в назві розділу всі злочини, які посягають на діяльність суду при здійсненні ним правосуддя всіх органів, які сприяють шляхом судочинства здійсненню судом його функцій, а також органів, які забезпечують виконання судових рішень [93, с. 55].

Водночас слід зазначити, що О. В. Андрушко вважає, що чинна штучна законодавча конструкція розділу про злочини проти правосуддя спонукає учених віднаходити компромісні, розширені, але, по суті, нелогічні, визначення злочинів проти правосуддя, так і їх класифікації [7, с. 220], з чим важко повністю погодитися, але дійсно серед науковців неодноразово висловлювалися думки щодо зміни чи уточнення назви цього розділу КК України, проте лише М. В. Шепітько запропонував і обґрунтував зміну назви розділу VIII на «Злочини у сфері здійснення правосуддя» [210], в той час як В. М. Бурдін [24] та Л. М. Палюх [128] мотивували необхідність змін без конкретних пропозицій.

Отже, можна виокремити наступні підходи до розуміння родового об'єкту кримінальних правопорушень проти правосуддя, в тому числі через тлумачення самого поняття «правосуддя».

Так, ще М. І. Бажанов вказував, що в якості родового об'єкту злочинів проти правосуддя виступають відносини, що забезпечують: 1) нормальну діяльність органів дізнання, слідства та прокуратури в сфері кримінального судочинства; 2) нормальну діяльність суду з кримінальних та цивільних справ; 3) нормальну діяльність органів, що здійснюють виконання рішень та вироків і призначених в них покарань [14, с. 11].

Більш узагальнено родовий об'єкт злочинів, розміщених у розділі XVIII Особливої частини КК України, визначений Л. М. Палюх як діяльність по здійсненню судочинства та виконанню судових рішень як таку, що відповідає Конституції та законам України [127, с. 452].

На думку окремих вчених, родовим об'єктом згаданих злочинів, «є суспільні відносини, що забезпечують нормальну, регламентовану законодавством діяльність суду і органів, які йому сприяють, по реалізації завдань і цілей у сфері здійснення правосуддя» [71, с. 7]. Схожим чином визначають родовий об'єкт злочинів проти правосуддя А. В. Воронцов [45, с. 271] та С. Є. Дідик [58, с. 757].

Хоча посилення різних авторів до формулювання «нормальна діяльність» видається не зовсім слушним, оскільки діяльність державних інституцій повинна бути визначена законом та здійснюватися відповідно до нього, а не бути просто нормальною, що за визначенням, запропонованим Словником української мови, означає «яка не має відхилень від норми, відповідає загальноприйнятим нормам, установленим вимогам, звичайний» [186].

Проаналізувавши відмінності зазначених позицій, погодимося з думкою М. В. Шепітька, що родовим об'єктом згаданої групи злочинів виступають «суспільні відносини у сфері забезпечення здійснення правосуддя» [2, с. 318]. При цьому «здійснення» відображає певну динаміку діяльності судових органів та органів, які сприяють правосуддю [2, с. 317].

Необхідно повернутися до самого поняття правосуддя, яке використовується в науці у різних значеннях. Деякі вчені (зокрема, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін, Ю. В. Гродецький, В. А. Козак, Р. С. Орловський, О. Е. Радутний, Є. В. Шевченко [71], М. В. Шепітько [208], Д. О. Балабанова [15]) розглядають правосуддя у «широкому» та «вузькому» значенні. Хоча, наприклад, С. Є. Дідик не погоджується з цим, вважаючи, що поняття «правосуддя» повинно мати одне значення, і недоречним є розширене розуміння правосуддя лише на підставі об'єднання у кримінальному законодавстві в одному розділі норм, що встановлюють відповідальність за злочини, що вчинюються органами правосуддя та особами, які сприяють його здійсненню [58, с. 757]. Також слід відмітити про використання терміну «правосуддя» в інших значеннях, наприклад, «каральне» і «відновне» правосуддя [68, с. 55].

Вважаємо при цьому, що не можна оминати увагою той факт, що в КК України поняття правосуддя використовується в більш широкому розумінні. Як наголошує Д. О. Балабанова, така позиція законодавця є цілком обґрунтованою, оскільки органи досудового розслідування, органи, які виконують вироки та рішення суду та інші суб'єкти, що приймають участь у провадженні по справі, є частиною механізму судочинства, вони забезпечують його функціонування або є невід'ємною частиною цього механізму [15, с. 678].

У вузькому значенні, як зазначають автори навчального посібника «Злочини проти правосуддя», під правосуддям розуміється «регламентована законом форма діяльності суду по розгляду і вирішенню цивільних, господарських, адміністративних, кримінальних справ, а також справ про адміністративні правопорушення» [71, с. 7]. При цьому вченими наголошено, що «у кримінальному праві поняттю правосуддя надається більш широке значення і під ним розуміють не тільки специфічну діяльність суду по розгляду вищезгаданих справ, а й діяльність органів та установ, які сприяють йому у цьому: органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, установ, які виконують рішення суду, що набрали законної сили, а також діяльність окремих осіб, уповноважених законом на участь у судочинстві, – захисників,

представників особи по наданню правової допомоги, судових експертів тощо» [71, с. 7].

О. І. Заліско, розглядаючи правосуддя як об'єкт кримінально-правової охорони, надає узагальнене визначення як «специфічної діяльності суду з розгляду цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також функціонування інших органів і осіб, які сприяють діяльності суду з відправлення правосуддя (органи дізнання, досудового слідства, прокуратура, установи, які виконують рішення суду, що набрали законної сили, захисники, представники особи з надання правової допомоги, судові експерти тощо), метою якої є досягнення справедливості, розв'язання конфлікту, захист прав та свобод людини, юридичних осіб, держави» [65, с. 103].

Заслужовує на увагу позиція М. В. Шепітька, що поняття «правосуддя» та «судочинство» збігаються за формою, оскільки в чинному КПК під час окреслення завдань кримінального судочинства позначено діяльність не лише суду, а й діяльність прокурора, слідчого та органу дізнання. Отже, за КПК їх діяльність пов'язана специфічною метою та розглядається разом [208, с. 20].

Підсумовуючи викладене, приходимо до висновку, що родовий об'єкт кримінальних правопорушень проти правосуддя являє собою сукупність безпосередніх об'єктів, на які відбуваються посягання при вчиненні кримінальних правопорушень, які містяться у Розділі XVIII Особливої частини КК України, та являє собою суспільні відносини у сфері забезпечення здійснення правосуддя безпосередньо судом, прокуратурою, органами, якими здійснюються дізнання, досудове слідство, виконання судових рішень та іншим чином забезпечується функціонування системи правосуддя, а також адвокатурою.

На думку Ю. В. Калиниченко, визначення родового об'єкта кримінальних правопорушень проти правосуддя відбиває багатоманітність суспільних відносин, які ним охоплюються, що, у свою чергу, обґрунтовує доцільність виокремлення в межах цієї сфери суспільних відносин більш вузької за обсягом групи відносин – видового об'єкта [72, с. 175]. Як зауважує О. О. Дудоров, видовий об'єкт дає змогу виокремити відносно невеликі, специфічні групи

посягань на близькі, взаємопов'язані правовідносини, займає проміжне становище між родовим і безпосереднім об'єктами, будучи частиною родового об'єкта і знаходячись з останнім у співвідношенні «рід» – «вид» [64, с. 153–154]. Разом з цим, на думку В. Я. Тація, рекомендація щодо виокремлення видового об'єкта «має практичне значення і може бути використана при побудові системи тієї чи іншої групи злочинів з метою систематизації з урахуванням їх безпосередніх об'єктів. Однак вона не повинна суперечити триступеневій класифікації об'єктів – навпаки, вона може існувати тільки в її межах у цілях з'ясування груп суспільних відносин, що входять у родовий об'єкт, і побудови наукової системи окремих злочинів, які посягають на один і той самий родовий об'єкт» [190, с. 146].

При цьому як зауважив М. Й. Коржанський, аналіз чинного законодавства демонструє, що кожний родовий об'єкт посягання має обмежену кількість видівих. Встановлення родової приналежності об'єкта певного виду, як і знання видівих об'єктів певного роду, є основою для виявлення безпосереднього об'єкта посягання [77, с. 206–207].

На думку І. М. Бокоча, «зазвичай, виділення видового об'єкта злочину в Україні певним чином може бути поставлене під сумнів, оскільки Особлива частина чинного КК поділена лише на розділи, які, як відомо, виділяються законодавцем з урахуванням родового об'єкта злочинів, що у ньому передбачені. Однак надзвичайно корисним є виокремлення видового об'єкта з навчальною метою, що допомагає комплексно охарактеризувати ті суспільні відносини, які поставлені під охорону відповідного виду кримінального правопорушення [19, с. 307–308]. При цьому як зазначає С. І. Мірошніченко, виокремлення видівих об'єктів має суттєве значення для формування державної політики щодо охорони від злочинних посягань певних суспільних відносин у сфері правосуддя [103, с. 244].

Узагальнюючи викладені позиції, зауважимо, що виокремлення та визначення видового об'єкта, який знаходиться під кримінально-правовим захистом, має важливе значення не лише для окреслення суспільних відносин,

коло яких є вузким за родовий об'єкт та ширшим за безпосередній об'єкт, який до нього входить. Важливість видового об'єкта для захисту суспільних відносин, що захищають правосуддя окремими їх групами (видами), полягає в тому, що надають можливість згрупувати самі кримінальні правопорушення за певними критеріями, визначити місце кожного з них в системі розділів (інститутів) Особливої частини КК України.

Видовий об'єкт визначається О. О. Дудоровим як відносини одного виду, які захищені групою тісно взаємопов'язаних між собою норм Особливої частини КК. ... це дозволяє показати схожість певних кримінальних правопорушень, полегшує встановлення наскрізних ознак складів злочинів, спрощує аналіз законодавчого матеріалу, надає класифікаціям кримінальних правопорушень більшої стрункості» [64, с. 154], оскільки в основі класифікації кримінальних правопорушень проти правосуддя якраз і лежить такий критерій як видовий об'єкт.

Л. М. Палюх зазначає, що «класифікація злочинів проти правосуддя має практичне значення в законотворчій діяльності – для систематизації норм про відповідальність за злочини проти правосуддя, визначення місця тієї чи іншої норми в системі норм Особливої частини КК України» [129, с. 176]. Також М. П. Джуган наголошує, що «правильний виклад положень про класифікацію злочинів проти правосуддя відіграє важливу роль у розмежуванні даної групи злочинних посягань із суміжними складами злочинів» [62, с. 84].

Взагалі в основі більшості класифікацій злочинів проти правосуддя, які розглядалися вітчизняними науковцями, покладений схожий критерій з певними варіаціями: безпосередній об'єкт (М. І. Бажанов [13], В. І. Борисов, Ю. В. Гродецький, В. А. Козак, О. Е. Радутний, Р. С. Орловський, В. І. Тютюгін, Є. В. Шевченко [71], В. В. Волинець [44], М. П. Джуган [62], С. С. Мірошніченко [103], О. І. Плужнік [141]), подібність безпосередніх об'єктів (М. В. Шепітько [2; 207; 208]), сфера суспільних відносин, яким заподіюється шкода (В. І. Тютюгін [85]), а також суб'єкт злочину (М. П. Джуган [62], М. І. Хавронюк [64]).

Тобто найбільш розповсюдженим критерієм класифікації є сукупність схожих безпосередніх об'єктів, а одним з результатів такої класифікації є виокремлення видових об'єктів в межах родового об'єкту кримінальних правопорушень проти правосуддя.

Зокрема, на думку С. С. Мірошниченка, якщо виходити із визначеної законодавцем системи кримінально-правових норм і структурної побудови чинного КК України, то найпоширенішою і одночасно найбільш прийнятною, залишається саме класифікація злочинів проти правосуддя за їх безпосереднім об'єктом, оскільки вона найбільшою мірою відображає ті суспільні відносини, яким такими злочинами завдається шкода [103, с. 237].

Наприклад, автори навчального посібника «Злочини проти правосуддя» усі передбачені у розділі XVIII Особливої частини КК України злочини, виходячи з їх безпосередніх об'єктів, розподіляють на такі види (групи): 1) злочини, які посягають на конституційні принципи діяльності, органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду, в тому числі і злочин, передбачений ст. 372 КК України; 2) злочини, які посягають на життя, здоров'я, особисту безпеку, власність суддів, народних засідателів, присяжних та інших учасників судочинства; 3) злочини, які посягають на відносини, що забезпечують одержання достовірних доказів та істинних висновків у справі; 4) злочини, які посягають на відносини, що забезпечують своєчасне розкриття та прискінення злочинних посягань; 5) злочини, які посягають на відносини, що забезпечують належне виконання рішень, вироків, ухвал, постанов суду і призначеного ним покарання [71, с. 8–9].

Схожі класифікації на п'ять груп злочинів проти правосуддя за їх безпосередніми об'єктами наводять М. І. Бажанов [13, с. 7–8], С. С. Мірошниченко [104, с. 16–17], О. І. Плужнік [141, с. 271–272]. В даних системах класифікації такий склад злочину як притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності відноситься до злочинів, які посягають на конституційні принципи діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури й суду.

В. І. Борисов підкреслює, що об'єкт цих злочинів об'єднує суспільні відносини, якими забезпечується дотримання органами дізнання, досудового слідства, прокуратури й суду конституційних принципів здійснення правосуддя в Україні. Своєрідним правовим гарантом дотримання цих принципів є норми кримінального закону, якими встановлена відповідальність за злочинні посягання на зазначені суспільні відносини [21, с. 135].

Хоча необхідно звернути увагу на наявність інших класифікацій злочинів проти правосуддя за видовими об'єктами. Наприклад, М. В. Шепітько окреслює такий видовий об'єкт злочинів як суспільні відносини, що забезпечують формування доказів або іншої інформації, що має оціночний характер, під час здійснення правосуддя, і відносить до вказаної категорії кримінальні правопорушення, передбачені ст.ст. 371, 372, 373, 383, 384, 385, 386, 387, 396 КК України [208, с. 38–39]. А серед решти злочинів у «сфері забезпечення здійснення правосуддя» вчений виокремлює такі видові об'єкти: 1) суспільні відносини, що забезпечують вирішення завдань суду під час здійснення правосуддя; 2) суспільні відносини, що забезпечують вирішення завдань, які стоять перед захисником (представником) особи під час здійснення правосуддя; 3) суспільні відносини, що забезпечують виконання судового рішення під час здійснення правосуддя [208, с. 40–41].

Але враховуючи, що безпосередній вплив на формування та фіксування злочину шляхом штучного створення доказів обвинувачення або іншої фальсифікації передбачений лише як обтяжуюча ознака у ч. 2 ст. 372 КК України, на наш погляд, більш прийнятним є все ж таки визначення видового об'єкта як суспільних відносин у сфері дотримання конституційних принципів діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури й суду, які забезпечують діяльність правоохоронних органів, органів прокуратури та суду з приводу притягнення до кримінальної відповідальності осіб виключно на підставі закону з дотриманням усіх процесуальних вимог.

Таким чином, пропонуємо в межах родового об'єкту кримінальних правопорушень проти правосуддя виокремити наступні видові об'єкти:

1) суспільні відносини у сфері дотримання конституційних принципів діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури й суду, які забезпечують притягнення до кримінальної відповідальності осіб виключно на підставі закону з дотриманням усіх процесуальних вимог (ст.ст. 371, 372, 373, 374, 375, ч. 2 ст. 376, ст. 376-1, ч. 2 ст. 387, ст. 397 КК України);

2) суспільні відносини у сфері належного та ефективного досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень (ч. 1 ст. 376, ст.ст. 383-386, ч. 1 ст. 387, ст. ст. 396, 400-1 КК України);

3) суспільні відносини у сфері запобігання посягання на життя, здоров'я, особисту безпеку, майно суддів, присяжних, захисників, представників особи, осіб, взятих під захист, їх близьким родичам (ст.ст. 377-381, 398-400 КК України);

4) суспільні відносини у сфері належного та ефективного виконання рішень суду та відбування покарання (ст.ст. 382, 388-395 КК України).

Підтримуючи підхід М. В. Шепітька щодо можливості виокремлення підвидового об'єкту [207, с. 259], також вважаємо за необхідне в структурі видового об'єкта виділити підвидові об'єкти, враховуючи великий обсяг суспільно небезпечних посягань на суспільні відносини у сфері забезпечення здійснення правосуддя [183, с. 216].

Так, у видовому об'єкті кримінальних правопорушень, які посягають на конституційні принципи діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури й суду, які забезпечують притягнення до кримінальної відповідальності осіб виключно на підставі закону з дотриманням усіх процесуальних вимог, можна виокремити наступні підвидові об'єкти:

1. суспільні відносини у сфері дотримання конституційних принципів діяльності та можливість належного виконання функцій стороною обвинувачення – органами дізнання, досудового слідства та прокуратури (ч. 1 ст. 371, ст. 372, ст. 373, ч. 2 ст. 387 КК України);

2. *суспільні відносини у сфері дотримання конституційних принципів діяльності та надання можливості належного виконання функцій стороною захисту (ст.ст. 374, 397 КК України);*

3. *суспільні відносини у сфері дотримання конституційних принципів діяльності та надання можливості належного виконання функцій судом (ч. 2 ст. 371, ст. 375, ч. 2 ст. 376, ст. 376-1 КК України).*

Детальне визначення та наступний поділ об'єктів, на які посягають кримінальні правопорушення проти правосуддя, дає можливість чіткого усвідомлення місця кожного складу та подальшого їх відмежування від суміжних складів. Це є важливим для формування розділів Особливої частини КК України, їх порядку в КК України, порядку найменування складів в конкретному розділі КК України, а значить і правильної кваліфікації на практиці.

1.2. Безпосередній об'єкт злочину, механізм спричинення йому шкоди та предмет злочину

Виокремлення родового, видового та підвидового об'єкту має значення якраз для подальшого визначення місця в цій системі безпосереднього об'єкту досліджуваного кримінального правопорушення, розуміння на які суспільні відносини посягає особа при притягненні завідомо невинного до кримінальної відповідальності, та яким саме чином завдає їм шкоди.

Як зазначають В. В. Шевчук та О. В. Охман, не визначивши правильно об'єкт кримінального правопорушення, неможна говорити про вирішення питання кваліфікації відповідного діяння, оскільки юридичне значення об'єкту полягає у тому, що він є обов'язковим елементом складу кримінального правопорушення [205, с. 239]. При цьому В. В. Сухонос зауважує, що під об'єктом окремого кримінального правопорушення слід розуміти ті конкретні суспільні відносини, які поставлені під охорону певної статті Особливої частини КК України і яким заподіюється шкода кримінальним правопорушенням, що підпадає під ознаки конкретного складу [189, с. 83].

Безпосередній об'єкт є базовою, складовою частиною видового, родового та загального об'єктів [81, с. 108], на думку А. М. Бабенко. Вчений зазначає, що «суспільні відносини, які складають безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, найбільш повно і точно висловлюють природу кримінально-караного посягання, його специфічні ознаки, саме він має вирішальне значення для правильної кваліфікації кримінального правопорушення» [82, с. 107].

За визначенням В. Я. Тація питання про те, які суспільні відносини можуть бути визнані об'єктом конкретного злочину вирішується не наукою кримінального права чи правозастосовною практикою, а тільки законодавцем шляхом прийняття або скасування того чи іншого кримінального закону. Завдання ж науки кримінального права та судової практики полягає в тому, щоб встановити ті суспільні відносини, що визначені законодавцем в якості безпосереднього об'єкту злочину, і розкрити їх дійсний соціальний зміст» [190, с. 149].

На рівні з основним об'єктом можливе виділення додаткового безпосереднього об'єкту кримінального правопорушення, до якого знову ж на думку В. Я. Тація відносяться «тільки ті суспільні відносини, яким поряд з основним об'єктом заподіюється чи створюється загроза заподіяння шкоди» [84, с. 127].

Слід враховувати, додатковий безпосередній об'єкт може бути і обов'язковим, і факультативним. Додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення Ю. В. Орлов вважає такі суспільні відносини, яким обов'язково спричиняється істотна шкода (або створюється загроза спричинення такої шкоди) попутно з основним безпосереднім об'єктом. Такі відносини не є основними та не виражають характер і зміст суспільної небезпечності кримінального правопорушення [81, с. 101]. Як доповнює А. М. Бабенко, цьому об'єкту «завжди автоматично завдається шкода від кримінального правопорушення, але не заради власно їх законодавцем створювалася конкретна норма. ... Натомість факультативному додатковому об'єкту шкода може завдаватися, а може і не завдаватися» [82, с. 109].

У свою чергу щодо відносин правосуддя С. С. Мірошніченко вказує, що «безпосередніми об'єктами злочинів проти правосуддя слід вважати суспільні відносини, що забезпечують нормальне функціонування окремих структур, елементів, ланок органів, які складають у своїй сукупності систему правосуддя (суд, прокуратура, органи слідства, дізнання, юстиції, кримінально-виконавчих установ тощо), або органів, діяльність яких реалізується в установлених процесуальних законодавством рамках» [104, с. 15–16].

Не обмежуючись зазначеною позицією, В. І. Тютюгін зазначає, що «більшість кримінальних правопорушень проти правосуддя є двооб'єктними або навіть поліоб'єктними, оскільки у разі їх вчинення додатковим безпосереднім об'єктом можуть виступати відносини, які забезпечують здійснення правосуддя шляхом захисту конституційних прав та свобод особи і громадянина, охорони їх життя, здоров'я, особистої безпеки, честі і гідності, власності тощо» [85, с. 638].

Як зауважив М. І. Бажанов, в літературі заперечується думка, що додатковим безпосереднім об'єктом у деяких злочинів проти правосуддя є інтереси особи. Вважають, що охорона особи – це важливе завдання самого правосуддя, необхідний елемент діяльності по здійсненню правосуддя, тому немає ніяких підстав виділяти інтереси особи як додатковий об'єкт окремих злочинів проти правосуддя. Уявляється, проте, що згідно з приписами Конституції інтереси особи слід вважати додатковим об'єктом деяких злочинів проти правосуддя. Саме шляхом грубого зневажання прав людини і здійснюється посягання на основний безпосередній об'єкт цих злочинів [13, с. 4].

При визначенні безпосереднього об'єкта притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності Ю. В. Александров зазначає, що об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 372 КК України, є «нормальна, відповідаюча вимогам закону, діяльність органів дізнання, досудового слідства і прокуратури. Додатковим об'єктом є особисті права і інтереси особи, її особиста недоторканість» [113, с. 806], уникаючи при цьому розуміння об'єкту як суспільних відносин. Хоча, аналізуючи термін «нормальний», що досить часто використовується вченими, слід погодитися з

М. В. Шепітьком, який наголошував, що термін «нормальний» породжує запитання, оскільки «неясність впливає з оціночного характеру даного терміну та відсутності в них змістовного навантаження [208, с. 24–25].

На думку В. В. Кузнецова та М. В. Сийплові, основним безпосереднім об'єктом аналізованого кримінального правопорушення є суспільні відносини, які забезпечують врегульовану Конституцією України та кримінальним процесуальним законодавством діяльність органів дізнання, досудового слідства, прокуратури щодо притягнення фізичних осіб до кримінальної відповідальності [93, с. 66]. При цьому спірною є позиція В. М. Бурдіна, що аналіз окремих складів кримінальних правопорушень розділу XVIII Особливої частини КК України є підставою для висновку, що в окремих з них безпосереднім об'єктом є не правосуддя, а інші відносини, хоч і тісно пов'язані із здійсненням правосуддя. Так, зокрема, мова йде про ст. 372 КК України. Адже, на думку вченого, «вказані кримінально-правові норми спрямовані на охорону таких суспільних відносин, які ні за своїм суб'єктним складом, ні за своїм змістом не можуть розглядатися як відносини із здійснення правосуддя» [24, с. 74–75].

Колектив авторів навчального посібника «Злочини проти правосуддя» наголошує, що притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності є грубим порушенням Конституції України, є зловживанням тими владними повноваженнями, якими наділяються відповідні службові особи якраз у сфері здійснення правосуддя [71, с. 21], тому при вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, завжди «страждають» правовідносини у сфері правосуддя.

Водночас, А. М. Бойко визначає безпосереднім об'єктом даного складу кримінального правопорушення «інтереси правосуддя» в частині забезпечення доведеності вини, а також гарантій захищеності прав особи від незаконного кримінального переслідування [112, с. 1207]. При цьому вчений не виділяє ані додаткового об'єкту даного складу кримінального правопорушення, ані предмету кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України.

Схожим чином визначає об'єкт злочину О. І. Плужник як «правосуддя в частині забезпечення доведеності вини, а також конституційне право людини на те, що вона не буде піддана кримінальному покаранню, доки вини не буде доведено в законному порядку та встановлено обвинувальним вироком суду» [141, с. 274]. При цьому в її підході, як і у попередніх науковців, можна виокремити певну двооб'єктність вказаного складу злочину.

В свою чергу, В. В. Кузнецов і М. В. Сийплові виокремлюють додатковий обов'язковий безпосередній об'єкт притягнення як обвинуваченого завідомо невинуватої особи як визначені Конституцією України (ст. 62) і КПК України «права та інтереси особи», яка притягується до кримінальної відповідальності [93, с. 66].

Водночас на думку знову ж М. В. Сийплові, але у співавторстві з В. В. Петровим, додатковим факультативним безпосереднім об'єктом в даному випадку може бути «здоров'я особи та інші тяжкі наслідки» [138, с. 151].

Слід звернути увагу на підхід В. М. Нікітенка, відповідно до якого «основним безпосереднім об'єктом злочинів, пов'язаних із фальсифікацією доказів, визначається охоронюваний нормами КК України порядок суспільних відносин у сфері здійснення правосуддя, яким забезпечується одержання достовірних, процесуально визначених доказів (засобів встановлення), та істинних висновків у справі чи провадженні» [116, с. 6]. Продовжуючи його думку, можна дійти висновку, що у кримінальних правопорушеннях, де фальсифікація доказів є обтяжуючою обставиною (зокрема, ч. 2 ст. 372 КК України), такі суспільні відносини будуть додатковим факультативним об'єктом.

На підставі викладеного, можна зробити висновок, що безпосереднім основним об'єктом притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності є суспільні відносини у сфері діяльності органів дізнання, досудового слідства і прокуратури, які унеможливають притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

Додатковим обов'язковим об'єктом вказаного складу злочину будуть суспільні відносини у сфері реалізації конституційних прав та інтересів певної

особи, її особистої недоторканості та гарантій захисту від незаконного притягнення до кримінальної відповідальності.

Додатковим факультативним об'єктом при вчиненні фальсифікації доказів будуть суспільні відносини у сфері надання правдивої доказової інформації на досудовому розслідуванні.

Визначивши об'єкт аналізованого злочину як певні суспільні відносини, необхідно дослідити механізм спричинення їм шкоди. Як зауважує Н. О. Гуторова, при вчиненні злочинного посягання на суспільні відносини знищується або суттєво пошкоджується один із їх елементів – суб'єкт, предмет чи соціальний зв'язок. При цьому враховуючи системні властивості суспільних відносин, у такий спосіб шкода завдається нормальному їх існуванню в цілому [57, с. 129].

При притягненні завідомо невинуватого до кримінальної відповідальності суб'єкт злочину, він же і один із суб'єктів суспільних відносин, розриває соціальний зв'язок між елементами, чим впливає на предмет цих відносин – діяльність органів дізнання, досудового слідства і прокуратури з притягнення до відповідальності виключно винних осіб. При цьому при розриві соціальних зв'язків іде також деформація суб'єктного складу учасників правовідносин, оскільки замість винної у вчиненні злочину особи до відповідальності притягають іншу – невинувату особу.

З приводу розмежування об'єкта та предмета злочину М. І. Панов наголошував, що неможна визнати обґрунтованим те, що до предмета злочину відносять не лише конкретні матеріальні предмети, а також і дії (діяльність) учасників суспільних відносин. З таким підходом предмет буде ототожнюватися з об'єктом, оскільки діяльність учасників суспільних відносин, їх соціально значима поведінка (чи можливість такої поведінки) складають специфічний зміст суспільних відносин [134, с. 72].

Для будь-якого предмета злочину є притаманними численні ознаки, мова йде про структуру, стан, матеріальність, вартість, кількість та якість, соціальне значення предмета злочину, а також характер зв'язків з іншими ознаками складу

злочину. Перелічені ознаки предмета злочину в сукупності складають систему, відповідно до якої А. А. Музика та Є. В. Лащук звели усі ознаки у три групи: 1) фізичні; 2) соціальні; 3) юридичні [107, с. 110].

При цьому, М. В. Сийплові за аналізом норм глави 22 КПК України визначає предметом злочину, передбаченого ст. 372 КК України, письмове повідомлення про підозру, яке оформлюється не постановою, а процесуальним документом, що має назву повідомлення. Науковець розкриває поняття повідомлення про підозру як «офіційний кримінально-процесуальний документ, який складено на підставі кримінального процесуального закону прокурором або слідчим за погодженням з прокурором на підставі зібраних доказів у ході досудового розслідування та у якому формулюється підозра конкретній особі у вчиненні кримінального правопорушення до закінчення досудового розслідування» [173, с. 268]. На переконання М. Й. Коржанського, документ може бути предметом злочину лише в тому випадку, коли він взаємопов'язаний з об'єктом та коли в ньому проявляються суспільні відносини, на які направлено посягання [77, с. 128].

З вказаними позиціями можна погодитися лише частково, з огляду на наступне. Так, статтею 372 КК України передбачена кримінальна відповідальність за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. Пунктом 14 ч. 1 ст. 3 КПК України визначено, що притягнення до кримінальної відповідальності – це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

Таким чином, як підкреслює О. В. Капліна, повідомлення про підозру можна розглядати в двох аспектах – як процесуальну діяльність і як процесуальний документ. Повідомлення про підозру в першому аспекті – це процесуальна діяльність, зміст якої полягає у складанні слідчим або прокурором письмового повідомлення про підозру, його вручення особі відповідно до ст.ст. 276-279 КПК України та роз'яснення суті підозри, а також прав підозрюваного [89, с. 354–355].

На нашу думку, предметом розглядуваного кримінального правопорушення буде не просто повідомлення про підозру як офіційний документ, складений відповідно до вимог ст. 277 КПК України, а обов'язково вручений особі в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством.

Так, ч. 1 ст. 278 КК України передбачено, що письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень.

Колектив авторів науково-практичного коментаря КПК України за загальною редакцією О. В. Стовби робить висновок, що згідно з ч. 1 ст. 42, ч. 1 ст. 278 КПК «особа не набуває статусу підозрюваного, якщо їй не вручено письмове повідомлення про підозру особисто чи у порядку ст.ст. 111, 112, 135-138 КПК України. Відтак за відсутності передбаченого законом порядку вручення повідомлення про підозру особа не набуває статусу підозрюваного, а всі процесуальні дії, які передбачають попереднє повідомлення особи про підозру, проводиться не можуть» [115, с. 245].

В. М. Тертишник підкреслює, що повідомлення про підозру є багатоаспектним інститутом кримінально-процесуального права, що передбачає: 1) винесення та юридичне оформлення рішення про повідомлення про підозру; 2) вручення повідомлення про підозру; 3) роз'яснення підозрюваному його прав; 4) забезпечення підозрюваному права користуватися юридичною допомогою захисника; 5) допит підозрюваного [191, с. 457–458].

На думку П. П. Андрушка, саме по собі лише складення слідчим повідомлення про підозру у вчиненні особою певного кримінального правопорушення, яке містить недостовірні відомості, без погодження із прокурором та без його вручення, а так само лише складення повідомлення про підозру прокурором без його вручення особі є нічим іншим (може кваліфікуватися), як складання завідомого неправдивого офіційного документа [9, с. 188–189]. *Проте на нашу думку, не може бути предметом злочину*

невручене особі повідомлення про підозру, яке фактично є лише чернеткою або нереалізованим проектом процесуальної дії та не несе процесуальних наслідків. Визначивши предмет злочину, передбачений ст. 372 КК України, як вручене належним чином письмове повідомлення особі про підозру (офіційний документ) можна виокремити його фізичні, соціальні та юридичні ознаки.

Так, через призму фізичних ознак предмет даного злочину можна охарактеризувати як матеріальний об'єкт у вигляді письмового офіційного документа із зазначенням всіх відомостей, передбачених у ст. 277 КПК України, складеного прокурором чи слідчим за погодженням з прокурором.

До юридичних ознак предмету аналізованого складу злочину відносяться його передбаченість у статті КК, а також кримінально-процесуальний порядок вручення особі письмового повідомлення про підозру особисто (безпосередньо) або у виняткових випадках в порядку, передбаченому гл.гл. 6 та 11 КПК України у разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання під розписку дорослому члену сім'ї особи або іншій особі, що з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи чи адміністрації за місцем її роботи.

Соціальні ознаки предмета злочину, на думку А. А. Музики та Є. В. Лащука «відображають його значення для людини, суспільства, є результатом оцінювання такого предмета останніми» [107, с. 115–116]. Тобто до соціальних ознак предмету злочину в даному випадку можна віднести вплив протиправного повідомлення про підозру завідомо невинній особі як на життя цієї особи, так і взагалі на суспільство, а також усвідомлення громадянами суспільно небезпечного характеру вказаного діяння та його наслідки.

Саме поєднання соціальних та юридичних ознак, на нашу думку, відрізняють предмет даного злочину від інших кримінальних правопорушень, оскільки будь-які інші офіційні документи не мають своїм наслідком наявність в особи статусу підозрюваного у кримінальному провадженні (юридичні ознаки) за умови, що особа зазначеного кримінального правопорушення не вчиняла і це

усвідомлюється особою, яка притягає до відповідальності, потерпілим, а також в подальшому іншими особами (соціальні ознаки).

Результатом проведеного дослідження злочину, передбаченого ст. 372 КК України, нами запропоновано зміни до цієї статті КК (див. Додаток Б), з врахуванням яких предметом цього злочину буде не лише вручене повідомлення про підозру як офіційний документ, але і обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, скеровані до суду відповідно до порядку, передбаченого КПК України. Не зважаючи на розширення обсягу предмета злочину, його фізичні, соціальні та юридичні ознаки залишаються аналогічними: письмовий офіційний документ, вручений особі та скерований до суду з дотриманням кримінально-процесуальної процедури та який продовжує соціальний статус для невинуватої особи як офіційно такої, що притягається до відповідальності або звільняється за nereабілітуючих обставин.

1.3. Потерпілий як ознака об'єкта злочину

Потерпілим від притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності є не просто людина як найвища соціальна цінність, а особа, яка кримінальне правопорушення не вчиняла, і впевнена, що законодавчі процедури унеможливлять її притягнення до кримінальної відповідальності як невинуватої особи. Не зважаючи на правомірність таких сподівань, представники органів кримінальної юстиції цю особу притягають до кримінальної відповідальності з достеменним усвідомленням її невинуватості.

Взагалі, визначення потерпілого пов'язується із кримінальним процесуальним законодавством (ч. 1 ст. 55 КПК України), яке фіксує, що ним може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної чи майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Натомість подібне

визначення в кримінальному законодавстві відсутнє, не дивлячись на природню інкорпорованість у теорію кримінального права [150, с. 33–34].

На відмінностях між кримінально-правовим та кримінально-процесуальним поняттями – потерпілого від кримінального правопорушення та потерпілого у кримінальному провадженні наголошує А. А. Вознюк, зауважуючи: 1) потерпілому від кримінального правопорушення не завжди завдається шкода суспільно небезпечним діянням; 2) у кримінальному праві особа стає потерпілим від кримінального правопорушення з моменту його вчинення незалежно від того, чи його зареєстрували, а у кримінальному провадженні – виключно з моменту визнання її потерпілим у встановленому законом порядку і лише потім набуває у зв'язку з цим процесуального статусу (відповідних прав і обов'язків потерпілого); 3) у кримінальному провадженні потерпілим може бути визнана не лише фізична особа, передбачена відповідною кримінально-правовою нормою як потерпілий від кримінального правопорушення, а також інші фізичні та юридичні особи [43, с. 69].

В науці кримінального права існують різні погляди щодо місця потерпілого у структурі складу злочину, визначаючи його як частину об'єкта чи об'єктивної сторони, предмета, суб'єкта, окремого елемента складу злочину або як факультативної ознаки.

На переконання В. А. Мисливого та О. А. Пилипенка, якщо погодитися з точкою зору, що потерпілий розглядається поза зв'язком з об'єктом злочину (або як предмет злочину чи як учасник кримінально-процесуальних відносин), то чимало питань стосовно потерпілого залишається без конкретної відповіді. При цьому головне – це визначення реально заподіяної злочином шкоди потерпілому, оскільки вона не тотожна зі шкодою, що заподіюється об'єкту посягання [105, с. 275–277].

Як зазначає В. І. Борисов, «аналіз механізму заподіяння шкоди об'єкту злочину дає підстави для висновку, що в системі соціальних елементів об'єкта завжди є соціальний суб'єкт (учасник суспільних відносин), який піддається негативному впливу різного ступеня інтенсивності – фізичному або

інформаційному, що й робить його потерпілим від злочину. Такий вплив може здійснюватися відразу, вже на початку розвитку механізму заподіяння шкоди, коли безпосередньо від суспільно небезпечного діяння потерпає соціальний суб'єкт відносин (як правило, фізична особа), або коли соціальний суб'єкт потерпає внаслідок руйнації (деформації) інших складових відносин, якими забезпечуються його соціальні інтереси (опосередкований вплив на суб'єкта)» [22, с. 145].

Вказана точка зору, кореспондується з позицією, викладеною В. В. Топчій, що «компоненти об'єкта злочину, насамперед, включають потерпілих, тобто фізичних осіб, які як об'єкти загальнопревентивної дії кримінального закону відчувають захищеність останнім, яку втрачають внаслідок спричинення злочином безпосередньо їм шкоди (або у випадку загрози її заподіяння). ... потерпілі у структурі об'єкта злочину розглядаються і як потенційні, і як фактичні потерпілі. Як тільки вчинюються фактичні дії, які містять ознаки злочину, і потерпілий стає безпосереднім об'єктом – як соціальна цінність, на яку посягає конкретна злочинна дія або бездіяльність, – він набуває ознак реального потерпілого» [192, с. 97].

В той же час О. О. Дудоров при визначенні місця потерпілого у структурі складу кримінального правопорушення приєднується до погляду, відповідно до якого потерпілий – факультативна ознака об'єкта злочину. На думку вченого, потерпілий не є обов'язковою ознакою усіх складів конкретних кримінальних правопорушень, передбачених КК. Ознакою складу кримінального правопорушення потерпілий стає лише тоді, коли його наявність впливає із законодавчого визначення кримінального правопорушення [63, с. 161]. Схожої позиції притримуються А. А. Музика та Є. В. Лашук, при цьому уточнюючи, що «одна й та сама людина є учасником суспільних відносин (у структурі об'єкта кримінально-правової охорони) і водночас – потерпілим від злочину (в структурі об'єкта злочину)» [107, с. 81–82].

Водночас, М. В. Сенаторов зазначає, що потерпілі, які є ознаками складу кримінального правопорушення, охоплюються загальним поняттям «потерпілий

від кримінального правопорушення», під яким розуміється соціальний суб'єкт (фізична або юридична особа, держава, інше соціальне утворення, суспільство в цілому), блага, праву або охоронюваному інтересу якого кримінальним правопорушенням заподіюється шкода (або створюється загроза заподіяння такої) і на якого вказано в законі при формулюванні певного виду кримінального правопорушення [170, с. 94].

Також необхідно звернути увагу на позицію П. Л. Слободянюка, що «потерпілий не може виступати у формулі складу злочину як суб'єкт, оскільки його діяльність не має на меті скоєння злочину. ... Погляд на людину як об'єкт злочину має місце через те, що деякі злочини спрямовуються проти людської особистості, що породжує думку про те, що людина, а не її права, є об'єктом злочину аналогічно з іншими об'єктами (майном, тощо)» [185, с. 4]. Проте на думку вченого, людина, яка є найвищою соціальною цінністю, не повинна розглядатися у складі злочину і як об'єкт [185, с. 4].

Як зазначають окремі науковці, потерпілим від кримінального правопорушення, що розглядається, є фізична особа невинувата у вчиненні кримінального правопорушення, що їй інкримінується. При цьому це може бути як особа, що взагалі не вчиняла жодного кримінального правопорушення, так і така, що вчинила інше кримінальне правопорушення, ніж те, за яке її притягують до кримінальної відповідальності. Надання статусу підозрюваного (обвинуваченого) породжує подальші негативні наслідки для особи, які полягають у можливості застосування до неї запобіжних заходів, усунення з посади, накладання арешту на майно, банківські рахунки та інших заходів процесуального примусу [71, с. 20–21]. Враховуючи викладене, підтримуємо думку М. В. Сийпюкі, що потерпілий є обов'язковою ознакою об'єкту складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України [173, с. 267].

Слушною є позиція В. І. Тютюгіна, що «притягнення до кримінальної відповідальності особи, щодо якої є докази її винуватості, але з порушенням встановленого законом процесуального порядку, не може кваліфікуватися за ст. 372 КК і за інших необхідних умов може розглядатися як злочин,

передбачений ст. 364 КК. Застосування ст. 372 КК виключається й у разі притягнення завідомо невинного не до кримінальної, а до інших видів юридичної відповідальності (дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової). За інших необхідних умов такі дії можуть містити ознаки злочину, передбаченого ст.364 КК» [88, с. 844].

П. П. Андрушко пропонує розглядати під невинністю особи відсутність підстави кримінальної відповідальності – відсутність події кримінального правопорушення, або відсутність у діях особи складу кримінального правопорушення [8, с. 17]. Виникає питання щодо співвідношення понять невинний та невинуватий, невинність та невинуватість. Так, у ст. 62 Конституції України та ст. 17 КПК України закріплено презумпцію невинуватості, відповідно до якої особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Загалом у КПК України термін «невинуватий» використовується одразу у 6 статтях (ст.ст. 2, 17, 374, 411, 461, 627), «презумпція невинуватості» – у 2 статтях (ст.ст. 7, 17), «невинуватість» – ще у 2 статтях (ст.ст. 223, 290). Водночас, у КК України використовуються обидва зазначені терміни: і невинувата особа (ст. 2), і невинна особа (ст.ст. 372, 374).

Як влучно зазначав М. І. Панов, «неприпустимо позначати у КК України – в єдиній термінологічній системі (єдиному термінологічному полі) одні й ті самі поняття різними термінами, а різні поняття – одними й тими самими термінами або термінами, які близькі чи збігаються за лексичною формою і звучанням (слова омоніми, пароніми). Ці термінологічні недоліки погіршують якість закону і викликають складнощі при його тлумаченні та застосуванні» [133, с. 218].

У тлумачних словниках закріплені синонімічні роз'яснення для термінів «невинуватий» і «невинний», а саме «який не має за собою вини, не зробив злочину, не провинився у чомусь». Хоча для терміну «невинуватий» наводиться лише вказане значення, а термін «невинний» використовується також у

значеннях «морально чистий, непорочний», «який виражає моральну чистоту, непорочність», «пов'язаний з морально чистою, непорочною поведінкою», «наївний, простодушний, нехитрий», «який не завдає шкоди; нешкідливий, безневинний» [25; 117; 187]. Таким чином, використання терміну «невинуватий» забезпечує однозначність розуміння та тлумачення юридично-значущих понять, а термін «невинний» надає поняттям емоційне забарвлення, багатозначність і розмитість трактування.

Дослідники І. В. Рогатюк та О. В. Мінченко провели, як ними зазначено, «невеличкий історичний ретроекскурс», у результаті якого дійшли висновку, що вказані вище некоректні терміни закралися до кодексів та законів України внаслідок неправильного перекладу з російської мови на українську терміна «виновный, невиновный», що містився в Основах кримінального судочинства законодавства Союзу РСР та союзних республік від 25 грудня 1958 р. ... у вихідній редакції Основ судочинства застосовано термін «виновный», що при правильному змістовному перекладі повинно відповідати українському терміну «винуватий». Водночас російському поняттю «невиновный» відповідає українське поняття «невинуватий», і аж ніяк не те, що містилося у КПК 1960 р. [167, с. 201–202]. Тобто необхідно погодитися з поширеною думкою вчених, зокрема С. І. Кравченка, що «для однотипності вживання термінології в конституційному, кримінальному та кримінальному процесуальному праві України, та керуючись змістом положень ст. 62 Конституції України, у КК України слід використовувати поняття «невинуватий»» [78, с. 121]. Оскільки саме використання терміну «невинуватий» забезпечує однозначність розуміння та тлумачення понять, а термін «невинний» надає поняттям емоційне забарвлення і багатозначність і розмитість трактування, в тому числі при тлумаченні і застосуванні норм статті 372 КК України.

Вбачається, що така уніфікація понять є очевидною і жодних перепон для усунення зазначених колізій між термінами «невинуватий» і «невинний» не існує, але законодавцем вказане питання не урегульоване з 2001 р. (часу прийняття КК України) [181].

При дослідженні даної проблеми П. П. Андрушко вказує, що для наявності складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України необхідно встановити: 1) відсутність у діях особи, притягнутої до кримінальної відповідальності, складу кримінального правопорушення; 2) усвідомлення слідчим, прокурором того факту, що в діях особи відсутній склад кримінального правопорушення; 3) мало місце (було здійснено) повідомлення особі підозри про вчиненні нею кримінального правопорушення, склад якого в її діях відсутній [8, с. 17].

Із зазначеного випливає дві основні характеристики потерпілого від досліджуваного кримінального правопорушення: невинуватість (особа є невинуватою у вчиненні інкримінованого злочину) і завідомість (про це відомо слідчому або прокурору). В даному випадку, як підкреслює В. І. Тютюгін, «суб'єкт діє завідомо, тобто усвідомлює очевидність притягнення до відповідальності саме невинного і бажає цього» [88, с.845]. Хоча завідомість, в першу чергу, характеризує суб'єктивну сторону діяння, і одночасно потерпілого.

Таким чином, у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, потерпілий є обов'язковою ознакою об'єкта кримінального правопорушення як соціальний суб'єкт та учасник суспільних відносин. Потерпілим в даному кримінальному правопорушенні виступає фізична особа, невинувата у вчиненні кримінального правопорушення, відносно якого їй повідомлено про підозру уповноваженою особою, якій достеменно відомо про невинуватість потерпілого.

При цьому, правильним, на нашу думку, є використання терміну «невинувата особа», що зумовлює необхідність внесення відповідних змін до ст. 372 КК України та заміни терміну «невинний». Не зважаючи, на той факт, що вказані зауваження вже були в різний період у науці кримінального права, проте відповідні зміни до КК України так і не внесені, а теоретичні обґрунтування законодавчих змін залишені без уваги.

Враховуючи зміни, які нами пропонуються до чинної редакції статті 372 КК України (див. Додаток Б), слід зауважити, що крім «загального»

потерпілого від даного злочину, можна виокремити певні специфічні види потерпілих при вчиненні дій, передбачених ч. 2 цієї статті: 1) особи, яким повідомлено про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину; 2) малолітні та неповнолітні особи; 3) особи, до яких застосовуються примусові заходи медичного характеру.

Висновки до розділу 1

1. У розділі I авторці вдалося визначити родовий об'єкт кримінальних правопорушень проти правосуддя як *суспільні відносини у сфері забезпечення здійснення правосуддя безпосередньо судом, прокуратурою, органами, якими здійснюються дізнання, досудове слідство, виконання судових рішень та іншим чином забезпечується функціонування системи правосуддя, а також адвокатурою.*

2. В межах родового об'єкту кримінальних правопорушень проти правосуддя за сукупністю схожих безпосередніх об'єктів (критерій класифікації) авторкою виокремлено чотири видові об'єкти, в тому числі – *суспільні відносини у сфері дотримання конституційних принципів діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури й суду, які забезпечують притягнення до кримінальної відповідальності осіб виключно на підставі закону з дотриманням усіх процесуальних вимог, який включає в себе «Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності» (ст. 372 КК України).*

3. У названому видовому об'єкті вдалося виокремити три підвидові об'єкти: 1) *суспільні відносини у сфері дотримання конституційних принципів діяльності та можливість належного виконання функцій стороною обвинувачення – органами дізнання, досудового слідства та прокуратури (ч. 1 ст. 371, ст. 372, ст. 373, ч. 2 ст. 387 КК України); 2) суспільні відносини у сфері дотримання конституційних принципів діяльності та надання можливості належного виконання функцій стороною захисту (ст.ст. 374, 397 КК України); 3) суспільні відносини у сфері дотримання конституційних принципів діяльності*

та надання можливості належного виконання функцій судом (ч. 2 ст. 371, ст. 375, ч. 2 ст. 376, ст. 376-1 КК України).

4. Безпосереднім об'єктом притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності визначено суспільні відносини:

- у сфері діяльності органів дізнання, досудового слідства і прокуратури, які унеможливають притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (безпосередній основний об'єкт);

- у сфері реалізації конституційних прав та інтересів певної особи, її особистої недоторканості та гарантій захисту від незаконного притягнення до кримінальної відповідальності (додатковий обов'язковий об'єкт);

- у сфері надання правдивої доказової інформації на досудовому розслідуванні (додатковий факультативний об'єкт при вчиненні фальсифікації доказів).

5. Встановлено механізм заподіяння шкоди безпосередньому об'єкту через розрив соціальних зв'язків між елементами, що впливає на предмет цих відносин – діяльність органів дізнання, досудового слідства і прокуратури з притягнення до відповідальності виключно винних (винуватих) осіб.

6. Предмет кримінального правопорушення окреслено як повідомлення про підозру – офіційний документ, складений відповідно до вимог ст. 277 КПК України, та обов'язково вручений особі в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством. Визначено фізичні, соціальні та юридичні ознаки предмету та їх унікальність внаслідок створення в особи юридичного статусу підозрюваного у кримінальному провадженні та безпідставну зміну її соціального статусу на підозрюваного, що усвідомлюється і потерпілим, і особою, яка її притягла до відповідальності.

7. Доведено, що потерпілий є обов'язковою ознакою об'єкту кримінального правопорушення як соціальний суб'єкт та учасник суспільних відносин, яким в даному випадку є фізична особа, невинувата у вчиненні кримінального правопорушення, відносно якого їй повідомлено про підозру уповноваженою особою, якій достеменно відомо про невинуватість потерпілого.

8. Виокремлено серед усіх потерпілих за ч. 2 ст. 372 КК України осіб, яким повідомлено про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину; малолітніх та неповнолітніх осіб; осіб, до яких застосовуються примусові заходи медичного характеру.

РОЗДІЛ 2

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ПРИТЯГНЕННЯ ЗАВІДОМО НЕВИННОГО ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

2.1. Суспільно небезпечне діяння та спосіб учинення злочину

Для правильного та одноманітного розуміння досліджуваного злочину необхідним є послідовне вивчення його об'єктивної сторони як зовнішнього прояву злочину. Законодавець при визначенні кримінального правопорушення також віддає перевагу його об'єктивній стороні як типовому акту поведінки особи, що має каратися законом. Саме тому О. О. Дудоров підкреслює, що за загальним правилом, ознаки об'єктивної сторони як елемента складу кримінального правопорушення зазначаються в диспозиціях норм Особливої частини КК найбільш повно [64, с. 165].

Ознаки об'єктивної сторони в теорії кримінального права поділяються на необхідні (обов'язкові) та факультативні (додаткові). Як зазначає О. М. Будяченко, це є «умовною класифікацією, однак таке групування елементів об'єктивної сторони є корисним, тому що відображає їх різне правове значення» [82, с. 114].

В найширшому вигляді можна використати визначення, яке наводила О. В. Ус, що об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення – це сукупність юридично значущих ознак, що характеризують зовнішню сторону кримінального правопорушення, до яких належать суспільно небезпечне діяння (обов'язкова ознака), суспільно небезпечний наслідок, причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечним наслідком, час, місце, спосіб, обстановка, засоби (знаряддя) вчинення кримінального правопорушення (факультативні ознаки, які під час учинення конкретного злочину можуть бути обов'язковими, кваліфікуючими або привілейованими) [196, с. 102].

В. К. Матвійчуком проаналізовано точки зору щодо ознак прояву об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Досліджені

науковцем автори єдині в існуванні таких ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, як діяння (дія або бездіяльність), злочинний результат (але по-різному називають цю ознаку – наслідки, злочинний результат тощо), причинний зв'язок, спосіб, час, місце вчинення злочину [101, с. 164].

На підтвердження зазначеної позиції Є. О. Гладкова зазначає, що єдиною обов'язковою ознакою є суспільно небезпечне діяння. Жодного кримінального правопорушення без діяння вчинити неможливо. ... Факультативними ознаками об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення є суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок (обидві ознаки вважаються обов'язковими лише для матеріального складу кримінального правопорушення), місце, час, обстановка, спосіб, знаряддя та засоби вчинення злочину [81, с. 101].

В. П. Ємельянов звертає увагу, що поділ ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення на обов'язкові та факультативні можливий лише на рівні так званого «загального складу», тобто коли йдеться про всю сукупність складів кримінальних правопорушень, передбачених КК України. Якщо на ту або іншу ознаку об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення (наслідки, місце, час, спосіб, обстановку, засоби) прямо вказується у конкретній статті Особливої частини КК України, така ознака одразу стає обов'язковою ознакою цього складу кримінального правопорушення» [69, с. 98–99].

При цьому О. О. Дудоров зауважує, що залежно від того, обов'язковими чи необов'язковими ознаками об'єктивної сторони є суспільно небезпечні наслідки, тобто залежно від законодавчої конструкції, кримінальні правопорушення поділяються на правопорушення з формальним і матеріальним складом [64, с. 171]. І як зазначає В. В. Локтіонова, поділ складів на матеріальні та формальні, якщо виходити з того, чи зазначене в нормі закону настання конкретних наслідків, дає можливість визначити момент закінчення конкретного кримінального правопорушення, відмежувати закінчене кримінальне правопорушення, яке містить всі ознаки складу кримінального правопорушення,

від замаху на нього [96, с. 252], що має безумовне практичне значення для правильної кваліфікації.

За визначенням В. Я. Тація, кримінальними правопорушеннями з формальним складом є «такі, що не включають у себе суспільне небезпечні наслідки як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони, а тому таке кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення зазначеного у законі діяння (дії чи бездіяльності)» [84, с. 116–117], що і буде взято нами за основу при подальшому дослідженні складу злочину передбаченого ст. 372 КК України.

С. А. Кузьмін, О. С. Горай, В. І. Мельник підкреслюють, що безумовним першоджерелом об'єктивної сторони, її ключовим елементом, є безпосередньо діяння. Воно, і тільки воно притаманне усім видам законодавчих конструкцій об'єктивної сторони кримінального правопорушення (із матеріальним, формальним та усіченим складом) [94, с. 313]. За переконанням вчених, підтвердженням ключового (визначального) значення діяння для настання кримінальної відповідальності є закріплення законодавцем саме його у ч. 1 ст. 2 КК України в якості підстави кримінальної відповідальності [94, с. 313], що видається абсолютно логічним.

У кримінально-правовому значенні суспільно небезпечне діяння є, з одного боку, ознакою кримінального правопорушення, що прямо впливає з його законодавчого визначення (ч. 1 ст. 11 КК України), з іншого ж – єдиною обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення [81, с. 102], як зауважує Є. О. Гладкова. П. Л. Фріс додає, що «діяння (дія або бездіяльність) притаманні характеристиці будь-якого кримінального правопорушення, оскільки є єдино можливими формами його вчинення. За відсутності діяння питання про наявність кримінального правопорушення виключається. ... Діяння – це синтетичний термін, який охоплює два види людської поведінки: активну поведінку – дію і пасивну поведінку – бездіяльність» [202, с. 131].

Однак, як звертають увагу С. А. Кузьмін, О. С. Горай, В. І. Мельник, законодавець, закріплюючи у ч. 1 ст. 11 КК України поділ діяння на форми дії та бездіяльності, не надає їх ознак для розмежування, що є важливим, особливо з огляду на те, що низка диспозицій норм Особливої частини КК України передбачає діяння виключно в одній з цих форм [94, с. 313], та має наслідком широке поле для наукових дискусій і наявності різноманітних теоретичних моделей.

На думку Г. В. Чеботарьової, згідно з основними положеннями психологічної науки, дія чи бездіяльність особи без врахування їх психологічних компонентів можуть розглядатися не як складний факт поведінки людини – вчинок, а як лише механічну реакцію на зовнішні подразники. Для розуміння злочину та елементів його складу таке розуміння, є, безумовно, непридатним [204, с. 252]. Тому, як зауважує І. Ю. Карпушева, «суспільно небезпечною дією в кримінально-правовому розумінні є свідома опосередкована активна одиниця діяльності, спрямована вольовим зусиллям суб'єкта на досягнення злочинного результату шляхом посягання на об'єкта кримінально-правової охорони, що спричиняє низку суспільно небезпечних наслідків і разом із бездіяльністю утворює кримінально протиправне діяння» [73, с. 10]. Детальніше зміст протиправності досліджено Ю. А. Пономаренком [147, с. 50].

В свою чергу О. В. Ус узагальнила поняття дії та її ознак наступним чином: «дія – це передбачена кримінальним законом, суспільно небезпечна, конкретна, свідома, вольова, активна поведінка суб'єкта. Дія може являти собою як один рух тіла або його частини, так і комплекс таких рухів, спрямованих до певної мети. До видів дії можна зарахувати: а) фізичний вплив, б) жести, в) усні чи письмові висловлювання. Дія може бути вчинена безпосередньо та опосередковано» [196, с. 102].

Семантичний аналіз законодавчо закріпленої конструкції даного складу кримінального правопорушення дає можливість зробити висновок, що його об'єктивна сторона виражається у такому діянні як «притягнення до кримінальної відповідальності». Змістовне наповнення цього поняття зазнало

принципових змін після набрання чинності у 2012 р. новим КПК України, оскільки змінився порядок притягнення до кримінальної відповідальності, а тому дослідження даного складу злочину, в тому числі його об'єктивної сторони, зроблені до 2012 р., в багатьох аспектах втратили свою актуальність і будуть використовуватися нами з певними застереженнями.

Першочергово, необхідно визначити обсяг поняття «притягнення до кримінальної відповідальності», а також момент початку та закінчення «притягнення до кримінальної відповідальності», оскільки усі зазначені категорії є дискусійними у науці та чітко не визначені у законодавстві.

Проблеми кримінальної відповідальності досліджувалися значною кількістю науковців як системно саме цієї категорії, так і в межах інших досліджень (Ю. В. Баулін [18], В. М. Бурдін [23], О. О. Дудоров [63], М. Й. Коржанський [76], М. І. Панов [132], А. О. Пінаєв [139], Ю. А. Пономаренко [144], П. П. Сердюк [172], В. В. Скибицький [176], П. Л. Фріс [202], М. І. Хавронюк [203] та ін.).

У резолютивній частині рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ) від 27.10.1999 р. у справі № 1-15/99 99 за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність) зазначено, що кримінальна відповідальність настає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду. Притягнення до кримінальної відповідальності, як стадія кримінального переслідування, починається з моменту пред'явлення особі обвинувачення у вчиненні злочину [165].

Л. М. Гуртієва наголошує, що необхідно розрізняти поняття «стадія кримінального процесу» та «стадія кримінального переслідування», оскільки вони є різними за своєю правовою природою (сутністю). Кримінальне переслідування є кримінально-процесуальною функцією, яку здійснює сторона обвинувачення з метою викриття підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення [56, с. 103]. Натомість А. Я. Хитра виокремлює

наступні стадії саме кримінального процесу (кримінального провадження): 1) досудове розслідування; 2) підготовче провадження; 3) судовий розгляд; 4) провадження в суді апеляційної інстанції (апеляційне провадження); 5) виконання судових рішень; 6) провадження в суді касаційної інстанції (касаційне провадження); 7) провадження за нововиявленими або виключними обставинами [91, с. 18–19].

На думку В. Г. Дрозд, притягнення до кримінальної відповідальності не входить до системи стадій кримінального провадження. ... це специфічний вид кримінальної процесуальної діяльності уповноважених осіб, яка направлена на доведення вини конкретної особи у вчиненні суспільно небезпечного діяння. Так діяльність здійснюється протягом декількох стадій кримінального провадження, зокрема, починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення і закінчується ухваленням відповідного судового рішення [61, с. 265].

В. В. Вапнярчук зазначає, що письмове повідомлення про підозру є початковим моментом притягнення особи до кримінальної відповідальності, адже відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК притягнення до кримінальної відповідальності – це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення [89, с. 269–270]. При цьому, на думку вченого, «термін «стадія» тут вживається як етап стадії досудового розслідування [89, с. 270].

Таким чином, притягнення до кримінальної відповідальності починається з моменту повідомлення особі про підозру і завершується обвинувальним вироком суду, який набрав законної сили. Проте вказаний процес притягнення може бути розпочатий повідомленням про підозру і перерватися (закриттям кримінального провадження, скасування письмового повідомлення про підозру, ухваленням виправдувального вироку). В такому разі особа буде такою, що притягалася до кримінальної відповідальності, але фактично (як результат) не притягнута.

Прикладом неоднозначності в розумінні поняття та моменту «притягнення до кримінальної відповідальності» є застосування положень ч. 4 ст. 212 КК України: «особа, яка вчинила діяння, передбачені частинами 1, 2 цієї статті, або діяння, передбачені частиною 3 (якщо вони призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів в особливо великих розмірах) цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо до притягнення її до кримінальної відповідальності сплачено податки, збори (обов'язкові платежі), а також відшкодовано шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня)».

Таким чином, як підкреслює В. В. Олійниченко, одним із законодавчих обмежень підстави для звільнення особи від кримінальної відповідальності є час вчинення цією особою позитивних посткримінальних дій – сплати податків та відшкодування шкоди. Відповідно до ч. 4 ст. 212 КК ці дії повинні бути вчинені особою до її притягнення до кримінальної відповідальності, тобто на теперішній час відповідно до положень, зазначених у КПК України, до повідомлення особі про підозру [120, с. 197]. Вказаний висновок також викладений в ухвалі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 13.03.2014 р. у справі № 5-8192км13, якою скасовані ухвали місцевого та апеляційного судів, оскільки другий платіж обвинуваченим був зроблений вже після надходження провадження з обвинувальним актом до суду [198].

В іншій справі № 11кп/796/252/2013 [197] суд апеляційної інстанції зазначив, що та обставина, що частину несплачених податків особа сплатила після повідомлення їй про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 212 КК України, не може бути визнана підтвердженням неправильного застосування судом закону України про кримінальну відповідальність, а саме ч. 4 ст. 212 КК України, оскільки особа фактично почала сплачувати податки до притягнення його до кримінальної відповідальності, а повністю їх сплатила на 11-й день після повідомлення про підозру, тобто в даному конкретному випадку, його дії, пов'язані зі сплатою податків, з урахуванням суми сплаченого податку та інших, наведених вище обставин, не

можна розривати на до і після. Також у вказаній ухвалі суду зазначено, що посилення прокурора в апеляції на визначення змісту поняття «притягнення до кримінальної відповідальності», яке міститься в п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України з точки зору законності застосування положень ч. 4 ст. 212 КК України, не в повній мірі є обґрунтованим, оскільки, як прямо зазначено у ст. 3 КПК України, вона розкриває значення термінів, які вжити в цьому Кодексі, а не в Кримінальному кодексі України, яким повинен був керуватися суд, звільняючи особу від кримінальної відповідальності.

Також слід звернути увагу на положення ч. 3 ст. 175 КК України: «особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо до притягнення до кримінальної відповідальності нею здійснено виплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої встановленої законом виплати громадянам». На аналогічні розбіжності у застосуванні положень щодо звільнення від кримінальної відповідальності за вказаною статтею КК України (хоча ще за КПК України 1960 р.) звернуто увагу в узагальненні судової практики за 2005 р. та наведено приклади закриття судами справ при сплаті заборгованості після направлення справи в суд з обвинувальним висновком або, взагалі, при погашенні заборгованості на стадії розгляду справи в суді [151].

М. П. Куцевич ще у 2013 р. зазначав, що в частині наведених норм КК України конкретизована додаткова умова застосування цих різновидів спеціального звільнення від кримінальної відповідальності, а саме законодавець визначив часовий момент до якого винна особа має здійснити визначений законом прояв позитивної посткримінальної поведінки, зокрема, в ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 212-1 КК України, як і в деяких інших статтях, визначений наступним чином: «...до притягнення до кримінальної відповідальності...», а в ч. 5 ст. 354, ч. 5 ст. 368-3, ч. 4 ст. 368-4 та ч. 6 ст. 369 КК України визначений формулюванням: «...до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину ...» [95, с. 49]. Отже, «законодавець на позначення одного й того ж часового моменту, до якого винна особа має здійснити встановлений законом прояв позитивної посткримінальної поведінки визначив у різних статтях різними

поняттями: «до притягнення до кримінальної відповідальності» та «до повідомлення про підозру», які виступають синонімами» [95, с. 50]. Незважаючи на той факт, що більшість прикладів М. П. Куцевича з Особливої частини КК вже зазнали докорінних змін, проблема уніфікації понять закону про кримінальну відповідальність є актуальною і на сьогодні.

Вирішенням дискусійності в розумінні «притягнення до кримінальної відповідальності», зокрема в контексті ст. 372 КК України, буде конкретизація її положень шляхом заміни формулювання «притягнення до кримінальної відповідальності» на «повідомлення про підозру».

Взагалі В. М. Тертишник зауважує, що повідомлення про підозру виражає у визначеній законом формі переконання слідчого (особи, яка провадить дізнання) про наявність у діях особи, яка притягується до кримінальної відповідальності, складу злочину. ... Повідомлення про підозру полягає в тому, що слідчий, пересвідчившись в особі підозрюваного, оголошує і вручає йому письмове повідомлення про підозру, роз'яснює сутність підозри, права підозрюваного та порядок їх реалізації» [191, с. 458].

Більшість науковців сходяться у поглядах, що притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності є кримінальним правопорушенням з формальним складом (М. І. Бажанов [13, с. 10], В. В. Кузнецов, М. В. Сийпловіч [93, с. 116], В. І. Борисов, В. І. Тютюгін, Ю. В. Гродецький, В. А. Козак, О. Е. Радутний, Р. С. Орловський, Є. В. Шевченко [71, с. 22] та інші). Зокрема, М. І. Бажанов зазначав, що «для закінченого складу саме цього злочину не мають значення можливі наслідки притягнення невинного до кримінальної відповідальності, наприклад, закриття справи прокурором, виправдання особи судом або навіть засудження невинного. Ці наслідки можуть враховуватися при призначенні покарання» [13, с. 10].

Усталеною серед науковців є позиція, що діяння, передбачене у ст. 372 КК України, вчиняється у формі дії, оскільки передбачає активну діяльність слідчого, прокурора чи іншої уповноваженої законом особи [93, с. 74–74; 88, с. 844 та ін.]. Певною формою бездіяльності при притягненні завідомо

невинуватого до кримінальної відповідальності може бути невчинення дій, спрямованих на зміну повідомлення про підозру після отримання доказів про невинуватість або нездійснення відмови від обвинувачення або закриття кримінального провадження за наявності підстав. Проте вказана бездіяльність не охоплюється складом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, що буде обґрунтовано в подальшому.

Дискусійний в науці залишається момент закінчення кримінального правопорушення, в тому числі і через законодавчі зміни у кримінальному процесуальному законодавстві – замість пред'явлення особі обвинувачення з 2012 р. маємо повідомлення особі про підозру.

Натомість автори навчального посібника «Злочини проти правосуддя» зазначають, що «склад цього злочину – формальний, тому злочинне діяння вважається закінченим з моменту пред'явлення обвинувачення, тобто коли постановою про притягнення як обвинуваченого оголошена та надана особі для ознайомлення» [71, с. 22]. М. В. Сийплові в різні періоди зазначає різні судження з цього питання. У більш ранні періоди в статті у співавторстві з В. В. Петровим науковці приходять до висновку, що злочин є закінченим з моменту оголошення (пред'явлення) потерпілому постанови про притягнення як обвинуваченого за злочин, у вчиненні якого потерпілий є невинним [138, с. 152]. Пізніше М. В. Сийплові приходять до висновку, що вказаний злочин слід вважати закінченим вже з моменту винесення уповноваженою особою постанови про притягнення завідомо невинної особи як обвинуваченого, і що пред'явлення обвинувачення перебуває поза межами складу об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 372 КК України. Такий підхід аргументовано науковцем тим, що основним безпосереднім об'єктом аналізованого злочину є суспільні відносини, що забезпечують врегульовану Конституцією України та кримінально-процесуальним законодавством діяльність органів дізнання, досудового слідства та прокуратури щодо притягнення до як обвинуваченого невинної особи. Права та інтереси особи, що притягуються до кримінальної

відповідальності, є лише додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом даного злочину [174, с. 290].

Автори навчального посібника «Злочини проти правосуддя» зазначають, що «за формою і реквізитами постанова про притягнення особи як обвинуваченого може відповідати всім вимогам кримінально-процесуального законодавства, однак за змістом цей документ являє собою фальсифікацію. Оскільки пред'явлення такої постанови є обов'язковою ознакою суспільно небезпечного діяння, то дії, пов'язані з її складанням, внесенням неправдивої інформації, врученням постанови, не потребують додаткової кваліфікації за ст. 366 КК України (службове підроблення). Сам факт складання постанови про притягнення невинного до кримінальної відповідальності необхідно розглядати як готування до вчинення злочину, передбаченого ст. 372 КК України» [71, с. 22].

Вивченням вироків суду, наявних у Єдиному державному реєстрі судових рішень, винесених за результатами розгляду кримінальних справ за обвинуваченням осіб у притягненні завідомо невинних осіб до кримінальної відповідальності, вдалося відшукати кваліфікацію дій осіб у двох кримінальних справах як вчинення незакінчених кримінальних правопорушень, проте не у формі готування, а як закінченого замаху (див. Додаток В).

Так, у справі № 642/5136/16-к [38] слідчому З. інкриміновано вчинення дій, спрямованих на притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 204 КК України (незаконного виготовлення алкогольних напоїв з використанням обладнання, що забезпечує масове виробництво таких товарів), поєднаних зі штучним створенням доказів обвинувачення (протоколів допитів свідків та огляд місця події), а саме, що слідчий в порушення вимог ст.ст. 276, 290, 291 КПК України, в період 28 березня 2016 р. по 30 березня 2016 р., склав документи, необхідні для повідомлення особі про підозру, закінчення досудового розслідування у кримінальному провадженні та надав вказані документи разом з повідомленням про підозру прокурору для затвердження. Причиною недоведення злочину до кінця стала відмова прокурора у погодженні та підписанні повідомлення про підозру. Дії З. були кваліфіковані

за ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 272 КК України як закінчений замах на притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, поєднаного зі штучним створенням доказів обвинувачення.

Вбачається, що особа (слідчий) виконала усі дії, які вважала необхідними для доведення кримінального правопорушення до кінця, але кримінальне правопорушення не було закінчено з причин, які не залежали від її волі. При чому об'єктивна сторона закінченого замаху в даному випадку полягає не лише у складенні офіційного документу – повідомлення про підозру, а і у попередній фальсифікації доказів, які формально повинні були забезпечити обґрунтування підстав для повідомлення про підозру. Фактично особа самотійно вже не могла вчинити будь-яких інших дій для доведення злочину до кінця, проте її намір на вчинення вказаного злочину є очевидний.

Натомість готуванням до кримінального правопорушення відповідно до ч. 1 ст. 14 КК України є підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення кримінального правопорушення, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення кримінального правопорушення.

Як зазначає Д. Ю. Кондратов, діяння, що утворюють готування, самі по собі не входять до об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, вони ще не ставлять об'єкт кримінального правопорушення в безпосередню небезпеку спричинення шкоди, оскільки посягання суб'єкта на охоронювані законом про кримінальну відповідальність суспільні відносини ще відсутні [81, с. 163]. Враховуючи, що об'єктивна сторона аналізованого складу кримінального правопорушення складається із послідовної сукупності дій зі складання, підписання, погодження уповноваженими особами повідомлення про підозру та подальше його вручення потерпілій особі, то готуванням охоплюються дії, які передують вказаним, а тому лише складання повідомлення про підозру не охоплюється готуванням. І як вже зазначалося нами раніше, непідписане та/або невручене особі повідомлення про підозру фактично є лише чернеткою або нереалізованим проектом процесуальної дії та не несе процесуальних наслідків.

Взагалі, як підкреслюють А. В. Горностай, Н. В. Маслак та В. П. Тихий, стадії вчинення кримінального правопорушення є видами цілеспрямованої діяльності, етапами реалізації наміру на вчинення кримінального правопорушення і тому можуть бути тільки у кримінальних правопорушеннях, вчинених із прямим умислом. Ступінь реалізації умислу відображається в різних діяннях, які характеризують кожен етап вчинення кримінального правопорушення з об'єктивно існуючими між ними достатньо чіткими межами [84, с. 213–214].

Таким чином, можна дійти до висновку, що саме по собі складення повідомлення про підозру певній особі, яке не було в подальшому вручене (повідомлене) з різних причин, не може вважатися незакінченим складом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України (ані готуванням, ані замахом на вчинення злочину). Лише якщо з дій уповноваженої особи (слідчого, прокурора тощо) можливо чітко встановити умисел на притягнення до кримінальної відповідальності завідомо невинного, в тому числі шляхом проведення підготовчих дій у формі фальсифікації доказів, тоді можлива кваліфікація як замаху (закінченого або незакінченого) в залежності від стадії припинення злочинної діяльності. При цьому, кваліфікація дій особи як готування є недоцільною, оскільки при складенні повідомлення про підозру та підготовці дій щодо його вручення (повідомлення) особа вже розпочинає виконувати об'єктивну сторону притягнення до кримінальної відповідальності завідомо невинуватого.

Спірною, на нашу думку, є пропозиція С. І. Кравченка щодо кваліфікації як готування до кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 14, ч. 1 або ч. 2 ст. 372 КК) в ситуації внесення слідчим або прокурором в Єдиний реєстр досудових розслідувань відомостей, які зазначено в п. 5 ст. 214 КПК, щодо конкретної особи з метою притягнення її до кримінальної відповідальності, за відсутності для того законних підстав [80, с. 249].

Внесення недостовірних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань є порушенням Положення про Єдиний реєстр досудових

розслідувань, порядок його формування та ведення [142], може бути підставою для притягнення до дисциплінарної відповідальності, а в окремих випадках може розглядатися в контексті статті 362 КК України «Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї», але не є діянням, за вчинення якого передбачена кримінальна відповідальність за ст. 372 КК України.

Щодо моменту закінчення аналізованого кримінального правопорушення П. П. Андрушко зазначає про два підходи. З одного боку, на думку науковця, кримінальне правопорушення слід вважати закінченим з моменту вручення особі повідомлення про підозру у вчиненні нею конкретного правопорушення, а не з моменту складення такого повідомлення [8, с. 19]. З іншого боку, вчений схиляється до можливості вважати кримінальне правопорушення триваючим, оскільки у визначенні поняття «притягнення до кримінальної відповідальності» у КПК України вжите формулювання «стадія кримінального провадження, яка починається з моменту пред'явлення особі повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення» [8, с. 20]. «Якщо кримінальне правопорушення вважати триваючим, тоді його об'єктивною стороною будуть охоплюватися і дії у вигляді штучного створення доказів обвинувачення або іншої фальсифікації доказів, вчинені після повідомлення особі підозри про вчинення нею кримінального правопорушення» [8, с. 19].

Вказаний підхід, що злочин, передбачений ст. 372 КК, за конструкцією об'єктивної сторони складу злочину є триваючим, підтримує також і С. І. Кравченко. На думку науковця, «початком злочину є вручення повідомлення про підозру невинуватій особі (потерпілому) у вчиненні кримінального правопорушення. Такий злочин буде тривати до моменту закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п. 1, 2, 3 ч. 1 ст. 284 КПК» [80, с. 249].

Але при такому підході залишаються поза увагою випадки скасування повідомлення про підозру судом в порядку, передбаченому п.1-1 ч.2 ст.303 КПК України, а також виправдання особи вироком суду. При цьому не усі випадки закриття кримінального провадження за наявності підозрюваної особи або її виправдання судом свідчать про незаконність повідомлення їй про підозру, оскільки інакше нівелюється така засада кримінального провадження як змагальність сторін, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення та стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими цим Кодексом (ч. 1 ст. 22 КПК України).

Аналізуючи об'єктивну сторону даного складу кримінального правопорушення, В. В. Кузнецов та М. В. Сийпловік виділяють 5 форм притягнення як обвинуваченого завідомо невинуватої особи (за КПК 1960 р.), а саме: обвинувачення особи: 1) за відсутності події злочину; 2) за відсутності складу злочину в її діянні; 3) у більш тяжкому злочині, ніж дійсно вона вчинила; 4) за злочин, який вона не вчиняла, і за злочин, який вона дійсно вчинила; 5) при встановленні факту її невинуватості вже після притягнення обвинуваченого до кримінальної відповідальності та при виникненні необхідності під час досудового слідства змінити пред'явлене обвинувачення або доповнити його [93, с. 95].

Взагалі запропоновані форми вчинення більше характеризують особу потерпілого і ступінь його невинуватості (або у вчиненні жодного кримінального правопорушення, або у вчиненні того, яке йому інкримінується), а не об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення. Вчинення особою будь-яких інших кримінальних правопорушень, окрім тих, відносно яких здійснюється незаконне притягнення до кримінальної відповідальності, не впливає на наявність об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 372 КК України .

Також викликає сумніви остання запропонована форма вчинення – самі науковці зазначають, що неможна категорично стверджувати, що незакриття

уповноваженим суб'єктом кримінальної справи (кримінального провадження) щодо особи у повному обсязі чи частково ... при встановленні факту її невинуватості вже після притягнення особи до кримінальної відповідальності, свідчить про злочин, який передбачений ст. 372 КК України. «Про такі діяння (незакриття кримінальної справи) жодної вказівки в диспозиції ч. 1 ст. 372 КК України ми не знайдемо» [93, с. 93–94].

С. І. Кравченко вказує, що не меншу суспільну небезпечність становлять і такі дії особи, що здійснює досудове розслідування, як нескладення зміненого повідомлення про підозру із меншим обсягом обвинувачення або незакриття провадження (за наявності для цього підстав). Це випадки бездіяльності службової особи, які традиційно не розглядаються як притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності [79, с. 102]. На думку вченого, «існує реальна потреба у спеціальній криміналізації відповідної поведінки» [79, с. 102].

Погоджуючись з можливістю окремої криміналізації діянь слідчого, прокурора у разі невжиття заходів після встановлення невинуватості особи щодо припинення її кримінального переслідування, вважаємо, що неможна розглядати це як форму вчинення діяння, передбаченого чинною редакцією ст. 372 КК України.

Вивчення вироків, наявних у Єдиному державному реєстрі судових рішень, дозволило встановити наступні форми діяння, передбаченого ст. 372 КК України:

- 1) прокурор склав, підписав та вручив завідомо невинуватій особі письмове повідомлення про підозру (справи № 592/9223/15-к [37], № 712/3027/15-к [41]);
- 2) прокурор погодив та підписав складене слідчим повідомлення про підозру, яке в подальшому було вручене особі слідчим (справи № 591/983/16-к [31], №711/4218/15-к [40]);
- 3) слідчий склав, підписав та погодив з прокурором повідомлення про підозру, в подальшому повідомлення про підозру фактично особі вручено не

було, а її підпис на повідомленні підроблено невстановленою особою (справа № 35/5633/16-к [36]).

З усього викладеного можна зробити висновок, що діяння, передбачене статтею 372 КК України, при закінченому складі кримінального правопорушення виражається у формі послідовних дій суб'єкта злочину:

1) складення та підписання письмового повідомлення про підозру слідчим, прокурором, іншою уповноваженою на те законом особою;

2) погодження та підписання письмового повідомлення про підозру прокурором. Вказаний етап буде відсутній, якщо письмове повідомлення про підозру складене самим прокурором;

3) вручення письмового повідомлення про підозру завідомо невинуватій особі слідчим, прокурором, іншою уповноваженою на те законом особою як особисто підозрюваному, так і в порядку, передбаченому ст.ст. 111, 112, 135-138 КПК України (так звана «заочна підозра»). Також вказаний етап, може містити в собі наступні дії: роз'яснення підозрюваному його прав, забезпечення підозрюваному права користуватися юридичною допомогою захисника, допит підозрюваного, проте вчинення вказаних дій не є обов'язковими для закінченого складу злочину, а фактично є факультативним діями в межах об'єктивної сторони.

При цьому в залежності від суб'єкта вчинення злочину можливі різні комбінації вказаних дій, одна особа необов'язково повинна вчинити увесь зазначений перелік дій, проте усі вони повинні бути вчинені – складення, погодження, підписання письмового повідомлення про підозру та його вручення підозрюваному.

Слід відмітити, що, наприклад, В. І. Тютюгін зазначає лише про дві дії (складання письмового повідомлення про підозру та доведення його до відома підозрюваної особи) [85, с. 646]. Проте на нашу думку, необхідна більша деталізація, оскільки погодити та підписати письмове повідомлення підозру може прокурор, який його не складав, проте усвідомлював невинуватість

підозрюваного, а тому в його діях також наявний склад кримінального правопорушення.

Досліджуючи об'єктивну сторону кримінального правопорушення, в більшості вивчається повідомлення про підозру саме у формі злочину. Хоча проведення досудового розслідування кримінальних проступків у формі дізнання звичайно має різницю з досудовим слідством злочинів (у суб'єктах розслідування, часових обмеженнях, можливості проведення певних слідчих (розшукових дій).

Частиною 2 статті 298 КПК України визначено, що досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими цим Кодексом, з урахуванням положень глави 25 КПК.

Особливості повідомлення про підозру визначені статтею 298-4 КПК України. Так, письмове повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку складається дізнавачем за погодженням із прокурором у випадках та порядку, передбачених цим Кодексом. Одночасно із врученням повідомлення про підозру особа інформується про результати медичного освідування та висновку спеціаліста за їх наявності. У разі незгоди з результатами медичного освідування або висновком спеціаліста особа протягом сорока восьми годин має право звернутися до дізнавача або прокурора з клопотанням про проведення експертизи. У такому разі дізнавач або прокурор має право звернутися до експерта для проведення експертизи із дотриманням правил, передбачених цим Кодексом. У разі якщо протягом встановленого строку особа не звернеться з клопотанням про проведення експертизи, відповідне клопотання може бути заявлено лише під час судового розгляду. При цьому підстави та порядок повідомлення особі про підозру у вчиненні саме кримінального проступку не мають таких відмінностей, які якимось чином впливають на характеристику діяння, передбаченого ст. 372 КК України.

Вважаємо за необхідне розглянути ситуацію, коли докази невинуватості особи були отримані вже після повідомлення про підозру, при цьому

уповноважені особи приймають рішення про скерування обвинувального акту до суду. Або можлива ситуація, коли після повідомлення про підозру завідомо невинуватій особі, у кримінальному провадженні визначені інші дізнавач, слідчий або прокурор, які дізнавшись (усвідомивши) невинуватість особи, все одно не вживають заходів для припинення кримінального переслідування особи, а навпаки приймають рішення про звернення до суду.

Так, згідно ч. 2 ст. 283 КПК України, прокурор зобов'язаний у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру здійснити одну з таких дій: 1) закрити кримінальне провадження; 2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

О. О. Торбас зауважує, що форми закінчення досудового розслідування різняться не лише самим кінцевим процесуальним документом. Відрізняються форми закінчення досудового розслідування і за завданнями, які переслідуються слідчим. Так, у випадку складання обвинувального акта особа, яка проводила досудове розслідування, впевнена у винності особи, а також переконана в тому, що зібраних у провадженні доказів достатньо для підтвердження цієї вини під час судового розгляду [193, с. 22].

Натомість звільнення від кримінальної відповідальності, як зазначає І. А. Тітко, здійснюється лише за наявності у кримінальному провадженні особи, якій повідомлено про підозру. При цьому «відбувається констатація винуватості особи, але особа не несе передбаченої законом відповідальності» [89, с. 376], оскільки наявні передбачені кримінальним законодавством підстави для її звільнення від кримінальної відповідальності. О. О. Торбас підкреслює, що підстави звільнення від кримінальної відповідальності в кожному з випадків є унікальними, і кожного разу всі вони мають бути доведені та підтвержені необхідною сукупністю доказів [193, с. 84].

Звернення до суду з обвинувальним актом фактично має на меті винесення обвинувального вироку суду відносно особи (з моменту набрання

законної сили яким особа буде вважатися притягнутою до кримінальної відповідальності). А звернення до суду з клопотаннями про звільнення особи від кримінальної відповідальності; про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, хоч і не буде мати наслідком притягнення особи до кримінальної відповідальності, проте підтвердить фактичне вчинення особою діяння, яке їй інкримінувалося.

З метою усунення невизначеності при зверненні до суду при закінченні досудового розслідування відносно завідомо невинуватої особи слідчим або прокурором, який не повідомляв цій особі про підозру, пропонується розширити перелік дій, за які буде наставати кримінальна відповідальність за ст. 372 КК України, включивши туди не лише повідомлення про підозру завідомо невинуватому, а також звернення до суду з обвинувальним актом або клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності, відносно такої особи (див. Додаток Б).

Щодо інших форм закінчення досудового розслідування, то на думку І. А. Тітко, правова природа клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру або примусових заходів виховного характеру є аналогічною правовій природі обвинувального акту. Принципова відмінність полягає лише в тому, що ставиться питання про застосування не покарання, а примусових заходів відповідного виду. Звернення до суду здійснюється, коли зібрані під час досудового розслідування докази можна вважати достатніми для передання провадження до суду [89, с. 378].

При цьому при застосуванні примусових заходів виховного чи медичного характеру суспільна небезпечність діяння (застосування зазначених заходів до завідомо невинуватого) підвищується, враховуючи особу потерпілого від злочину (малолітній, неповнолітній) або настанням наслідків у вигляді безпідставного поміщення особи в спеціальний лікувальний заклад, що дає підстави розглядати зазначені обставини як такі, що обтяжують кримінальну відповідальність, а тому будуть розглянуті у відповідному контексті в подальшому.

При дослідженні складу кримінального правопорушення, передбаченого у ст. 372 КК України, необхідним є встановлення моменту його закінчення. *Підтримуючи підхід, що аналізоване кримінальне правопорушення є кримінальним правопорушенням з формальним складом, вважаємо, що воно є закінченим з моменту вчинення самого повідомлення про підозру особі. Якщо ж докази невинуватості отримані вже після повідомлення про підозру, кримінальне правопорушення буде закінченим з моменту скерування до суду обвинувального акту або одного з клопотань. Необхідності вчинення усього комплексу дій для кваліфікації закінченого складу злочину не потрібно.*

Визначаючи інші ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, І. В. Гора зазначає, що кожне конкретне діяння вчиняється певними особами, у визначений час, у конкретному місці і чітко вираженим способом. Законодавець не вважає за необхідне зазначати ці обставини у кожній конкретній кримінально-правовій нормі. Адже недоцільно та й неможливо визначити і розтлумачити у законі всі поняття і терміни, що вживаються у правовій науці і на практиці [51, с. 36].

При цьому розглядаючи таку ознаку об'єктивної сторони як спосіб вчинення кримінального правопорушення, для досягнення мети цього дослідження вважаємо за можливе використати визначення, запропоноване ще М. І. Пановим, як певний порядок, метод, послідовність рухів і прийомів, які застосовуються особою при вчиненні умисних або необережних кримінальних правопорушень, пов'язаних з вибіркоким використанням засобів вчинення кримінальних правопорушень. У структурі злочинного посягання спосіб належить безпосередньо суспільно небезпечній, протиправній дії (бездіяльності), вказує на операційну (динамічну) своєрідність його виконання. При чому спосіб іманентний дії (бездіяльності), прихований в ній, входить до її змісту, визначає форму зовнішнього прояву кримінального правопорушення, або іноді виступає у вигляді «окремої» дії, яка забезпечує виконання основної дії (бездіяльності) і, перебуваючи з ним в органічній єдності, є прийомом виконання останньої [135, с. 24].

У навчальній кримінально-правовій літературі відзначається, що «спосіб виступає як обов'язкова ознака складу кримінального правопорушення у випадках, коли він прямо зазначений у законі, або однозначно впливає зі змісту закону, про що свідчить характер дії, описання якої міститься у диспозиції статті» [84, с. 160]. Важливим є й те, що «відсутність цього способу [К. Ю. – як обов'язкової ознаки] виключає склад кримінального правопорушення» [84, с. 160–161].

Питання способу притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності науковці здебільшого обходять увагою. Вивчення наукової літератури, присвяченої притягненню до кримінальної відповідальності завідомо невинного, засвідчило, що при описі об'єктивної сторони даного складу злочину взагалі не згадується спосіб його вчинення як у фахових підручниках та коментарях до КК України [64; 85; 88; 113; 141; 148], так і в спеціальних монографічних дослідженнях [71; 79; 93; 104; 108; 123].

Вивчення кримінально-правової літератури з даної проблеми надало можливість виявити різні підходи у визначенні способу притягнення невинної особи до кримінальної відповідальності. Зокрема, М. І. Панов визначає спосіб у складі досліджуваного кримінального правопорушення як зловживання довірою. При цьому відомий фахівець в кримінальному праві зазначає, що в даному випадку спосіб вчинення кримінального правопорушення однозначно впливає із закону і при тлумаченні кримінально-правових норм Особливої частини КК можна прийти до висновку, що він є обов'язковою ознакою складу [135, с. 25–26].

Водночас Г. М. Анісімов вказує, що зловживання довірою (на рівні родового поняття про нього), як спосіб вчинення злочину, становить собою використання правомірно наданих винному повноважень, зумовлених фактичними чи юридичними підставами й особливим характером відносин довіри на шкоду довірителеві (чи [і] третім особам) та всупереч його волі [10, с. 21].

О. О. Дудоров конкретизує, що довірчі стосунки між людьми можуть виникати внаслідок фактичних або юридичних обставин – особистого знайомства, родинних або дружніх зв'язків, рекомендацій інших осіб, зовнішньої обстановки, цивільно-правових або трудових відносин тощо [64, с. 573]. Також, як спосіб вчинення певних злочинів, наприклад, шахрайства, зловживання довірою визначається О. І. Плужнік як вид обману, що полягає у використанні винним довірливих відносин з власником або іншою особою, заснованих на родинних, службових відносинах, знайомстві, інших цивільно-правових відносинах [141, с. 104].

Г. М. Анісімов пояснює, що серед передбачених КК злочинів, що вчиняються шляхом зловживання довірою, можна виокремити такі, суб'єктами яких службові особи не можуть бути за жодних умов. Якщо такі дії вчиняються службовими особами шляхом використання службового становища й усі об'єктивні й суб'єктивні ознаки вчиненого охоплюються складом відповідного службового злочину, то вони «трансформуються» в службовий злочин, оскільки в такому разі повністю поглинаються статтями КК, в яких встановлюється відповідальність за останні (статті 364, 364-1, 365 та 368 КК) [10, с. 28].

Теза про наявність довірчих відносин між посадовою особою, особливо під час досудового розслідування (дізнавачем, слідчим, прокурором), та особою, яка притягається ним до кримінальної відповідальності, вбачається сумнівною. Між вказаними особами виникають відносини, які з'являються внаслідок реалізації посадовою особою повноважень, наданих їй кримінальним процесуальним законодавством, а не внаслідок особистих довірчих зв'язків. Для притягнення особи до кримінальної відповідальності необхідна наявність відповідних повноважень у дізнавача, слідчого або прокурора і використання будь-яких інших засобів взаємодії з особою (попереднього знайомства, дружніх стосунків, рекомендацій від третіх осіб) непотрібно.

Продовжуючи дослідження способу вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 372 КК України, шляхом зловживання, пропонуємо розглянути спосіб через зловживання прокурором, слідчим, іншою

уповноваженою особою, службовим становищем і повноваженнями, наданими їм кримінальним процесуальним законодавством.

З приводу дослідження зловживання В. В. Андрієшин вказує, що «починаючи аналізувати зловживання, як складне суспільно небезпечне діяння та обов'язкову ознаку всіх складів правопорушень, які пов'язані із кримінально-протиправним використанням службових повноважень, слід першочергово звернутись до статей 364, 364-1 ККУ, які є загальними нормами у даній сфері» [5, с. 116]. Надалі науковець підкреслює, що «нормативно законодавець поділив вказану ознаку на зловживання владою або службовим становищем для публічної сфери та зловживання повноваженнями для приватної сфери. При цьому пов'язав зловживання із використанням влади, службових становища та повноважень всупереч об'єктам кримінально-правової охорони, в тому числі інтересам служби та юридичних осіб приватного права» [5, с. 117].

Загальне поняття зловживання владою або службовим становищем закріплено у ч. 1 ст. 364 КК України як умисне, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб.

На думку А. В. Савченка, використання службовою особою влади чи службового становища – реалізація всупереч інтересам служби тих повноважень і можливостей, якими службова особа наділена у зв'язку з наданою їй владою, зайняттям певної посади чи здійсненням певної службової діяльності. Тут задіюється владна компетенція службової особи, її службовий авторитет, експлуатується престиж державного органу, державного чи комунального підприємства, установи, організації, в яких така особа здійснює свою службову діяльність, підключаються необхідні службові зв'язки і можливості, що виникають завдяки займаній посаді, здійснюється вплив на діяльність інших осіб тощо [169, с. 88].

При цьому за визначенням М. І. Хавронюка, зловживання владою – це вчинене всупереч інтересам служби використання службовою особою, яка має владні повноваження, своїх повноважень щодо пред'явлення вимог або прийняття рішень, обов'язкових для виконання іншими особами. ... Зловживання службовим становищем – це використання службовою особою всупереч інтересам служби своїх повноважень і можливостей, пов'язаних з посадою. Фактично зловживання службовим становищем охоплює собою і зловживання владою, оскільки використовувати всупереч інтересам служби службова особа може як владні, так і інші повноваження та можливості» [64, с. 773].

Також В. В. Андрієшин вказує, що «переважна більшість науковців, які досліджували питання кримінальної відповідальності у сфері службової діяльності, висловлювали позицію, що категорія «зловживання владою» є більш вузькою, ніж категорія «зловживання службовим становищем та/або повноваженнями», та повністю охоплюється останньою, а тому нормативної необхідності та доцільності у її закріпленні в диспозиції ч. 1 ст. 364 та інших статей КК України не має. Крім того, підтримуючи дану думку та вважаючи, що «службові повноваження» включають у свій обсяг «владні повноваження», пропонує виключити слова «владною (и) або» із ст.ст. 364, 365 КК України [5, с. 119].

В свою чергу, Ю. В. Гродецький та В. І. Тютюгін наполягають, що конкретні форми службового зловживання можуть бути різними та залежать від сфери службової діяльності особи, характеру та значущості посади, яку вона обіймає, змісту, характеру, обсягу наданих їй повноважень, тих можливостей, які обумовлені наявними у неї службовими повноваженнями. Діяння службової особи може бути кваліфіковане за ст. 364 КК лише за умови, якщо відповідальність за його вчинення не передбачена за так звані спеціальні види службових зловживань. Одночасне застосування таких норм можливе лише за наявності в діянні службової особи реальної сукупності таких кримінальних правопорушень» [85, с. 581].

На наше переконання, кваліфікація дій осіб за ст. 372 КК України не потребує додаткової кваліфікації за ст. 364 КК України, інакше це призведе до конкуренції норм і до притягнення особи двічі до кримінальної відповідальності за одне і те саме діяння. Склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 372 КК України, охоплює в собі зловживання владою та/або службовим становищем і є його спеціальним складом у сфері кримінального правосуддя, оскільки вчинити його іншим способом неможливо. Прокурор, слідчий, дізнавач, мають повноваження на притягнення винуватої особи до кримінальної відповідальності, мають повноваження (такий собі правообов'язок) на повідомлення їй про підозру за наявності відповідних підстав, проте фактично діють поза межами передбачених в них повноважень, зловживають ними. Враховуючи ознаки суб'єкта вчинення даного кримінального правопорушення, слід зазначити, що це не може бути особа без службових повноважень для повідомлення про підозру, інакше буде відсутній склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 372 КК України.

Необхідно погодитися з зауваженнями Є. О. Письменського, що ураховуючи наявність у КК України підстав кримінальної відповідальності як за загальний вид службового зловживання, так і за багаточисельні спеціальні види, у практиці правозастосування постійно виникали проблеми кваліфікації окремих діянь відповідно до правил про конкуренцію кримінально-правових норм. Через те, що ці правила вироблені лише в теорії ... відсутність їхнього законодавчого визначення зумовлювала низку помилок у кваліфікації зловживань владою або службовим становищем. Зокрема, ідеться про випадки правової оцінки певного різновиду службового зловживання як за загальною нормою, так і спеціальною, тобто штучного утворення сукупності злочинів [140, с. 52].

Одним із наслідків недостатнього наукового розроблення проблематики способу вчинення даного кримінального правопорушення та його визначення саме через зловживання владою або службовим становищем стала неправильна кваліфікація дій обвинувачених за ст. 372 КК України у сукупності із ст. 364 КК України. Особи при розгляді згаданих кримінальних проваджень були

виправдані судом, серед іншого, на нашу думку, і через неправильну кваліфікацію їх дій органами досудового розслідування.

Так, у справі №711/4218/15-к [40] дії обвинуваченого кваліфіковано органами досудового розслідування за ч. 1 ст. 364, ч. 1 ст. 366, ч. 2 ст. 372 КК України. Прокурору Б. інкриміновано, що 24.01.2014 близько 15 години, знаходячись у приміщенні прокуратури, зловживаючи своїм службовим становищем, діючи умисно, з кар'єристських спонукань, з метою одержання неправомірної вигоди для самого себе у вигляді просування по службі та неправомірної вигоди для невстановлених слідством осіб із числа керівництва правоохоронних органів у вигляді усунення перешкод з боку мітингувальників, використовуючи своє службове становище як прокурора всупереч інтересам служби, за відсутності законних, достатніх і допустимих доказів вини двох осіб, достовірно знаючи про те, що у повідомлення про підозру останнім внесені завідомо неправдиві відомості, які не відповідали матеріалам кримінального провадження та зібраним доказам, в порушення вимог ст.ст. 36, 276, 277, 278 КПК України погодив письмове повідомлення про підозру вказаним особам у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 294, ч. 2 ст. 341 КК України. В подальшому, прокурор Б. також погодив, підписав і підтримував в суді клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою відносно вказаних осіб і ще однієї особи, повідомлення про підозру якій погоджено іншим прокурором.

Мотивами для виправдання обвинуваченого в частині кваліфікації його дій за ч. 1 ст. 364 КК України судом зазначено відсутність в діянні складу кримінального правопорушення, а за ч. 1 ст. 366 та ч. 2 ст. 372 ККУ – у зв'язку з недоведеністю вчинення ним цих кримінальних правопорушень, оскільки не доведено, що у підсудного не було підстав для повідомлення особам про підозру.

Щодо кваліфікації за ч.1 ст. 364 КК України суд прийшов до висновку, що на час судового провадження злочин, передбачений ст. 364 КК України, належить до злочинів із матеріальним складом і вважається закінченим з моменту заподіяння істотної шкоди, яка виражається у завданні матеріальних

збитків у певних розмірах (у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян).

Разом з тим, виходячи з формулювання обвинувачення, підсудний своїми діями заподіяв істотну шкоду охоронюваним законом правам та інтересам потерпілих, що передбачені та гарантовані ст.ст. 3, 19, 29, 59, 63 Конституції України. Крім того, вказані події знайшли широке висвітлення у вітчизняних та іноземних засобах масової інформації, в мережі Інтернет, набули широкого резонансу, викликали глибоке обурення громадян України та міжнародної спільноти, що призвело до підриву авторитету та престижу усієї системи судових і правоохоронних органів України загалом, тобто матеріальна шкода не завдана.

В цьому випадку, застосувавши положення ч. 1 ст. 5 КК України про зворотну дію у часі закону про кримінальну відповідальність, який скасовує злочинність (протиправність) діяння або пом'якшує кримінальну відповідальність, суд прийшов до висновку про відсутність істотної шкоди у вигляді настання матеріальних збитків, які в сто і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян, від дій (бездіяльності) підсудного, і як наслідок, про відсутність в його діях складів злочинів, передбачених ст.ст. 364 і 367 КК України. Слід відзначити, що подібний виправдувальний вирок винесено судом також у справі № 712/3027/15-к [41].

Таким чином, склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 372 КК України, співвідноситься зі складом, передбаченим ст. 364 КК України, як спеціальний і загальний, що унеможлиблює одночасну кваліфікацію діяння за сукупністю обох цих статей. *Способом притягнення до кримінальної відповідальності завідомо невинного є певна сукупність дій уповноваженої особи, які вчиняються шляхом зловживання її повноваженнями.*

При цьому хоча в ст. 372 КК України немає посилання на вчинення шляхом зловживання владою або службовим становищем, вважаємо, що вчинення даного кримінального правопорушення саме таким способом однозначно впливає зі змісту закону та самої суті повноважень слідчого, прокурора та дізнавача щодо притягнення винуватої особи до кримінальної

відповідальності. У випадку притягнення завідомо невинного (невинуватої особи) до кримінальної відповідальності зловживання владою або службовим становищем стає домінуючим [177, с. 165].

Проте об'єктивна сторона кримінального правопорушення, визначеного ст. 364 КК України, передбачає не лише вчинення діяння (самого зловживання), а і завдання істотної шкоди охоронюваним законом інтересів. *В цьому контексті склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 372 КК України, є унікальним і не охоплюється повністю статтею 364 КК України, оскільки дає можливість кваліфікувати дії винних осіб за відсутності завдання шкоди лише після фактичного притягнення до кримінальної відповідальності завідомо невинуватої особи. При цьому спосіб притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності шляхом зловживання владою або службовим становищем виступає елементом, який пов'язує зазначені склади кримінальних правопорушень.*

Слід також звернути увагу на позицію М. В. Шепітька, що способом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, може виступати обман, який виражається у штучному створенні доказів або іншій фальсифікації [2, с. 334]. Ч. 2 ст. 372 КК України визначена відповідальність за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, поєднане зі штучним створенням доказів обвинувачення або іншою фальсифікацією. Таким чином, беручи з основу визначення, надані М. І. Пановим, має місце складна дія разом із утворюючою її основною та додатковими дією, тобто способом вчинення кримінального правопорушення, яка є особливим, специфічним актом злочинної поведінки, яка, за загальним правилом, характеризується підвищеною суспільною небезпечністю [135, с. 30]. *Тобто вчинення даного кримінального правопорушення шляхом обману, який виразився у штучному створенні доказів або іншій фальсифікації, фактично передбачено законодавцем як обов'язковий елемент кваліфікованого складу кримінального правопорушення і встановлення (доведення) способу є обов'язковим для кваліфікації дій винної особи за ч. 2 ст. 372 КК України.*

Також слід наголосити на необхідності імплементації в КК України міжнародних стандартів [218; 219; 220], в тому числі положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду [166], учиненого 17.07.1998 р. та підписаного від імені України 20.01.2000, в ст. 70 якого зазначено про розповсюдження юрисдикції суду щодо злочинів проти відправлення ним правосуддя, вчинених умисно, зокрема, надання завідомо неправдивих або сфальсифікованих доказів. Не зважаючи на прийняття Верховною Радою України Закону України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» № 3909-IX від 21.08.2024 р. [162] та внесення відповідних змін до КК України та КПК України (Закон України № 4012-IX від 09.10.2024 р. [154]) питання щодо окремої криміналізації фальсифікації доказів на теперішній час залишається невирішеним.

При аналізі вироків суду, наявних у Єдиному державному реєстрі судових рішень, виявлені в описі діянь, які становлять об'єктивну сторону, формулювання щодо «внесення завідомо неправдивих фактичних даних у письмове повідомлення про підозру, не підтверджених доказами у кримінальному провадженні» (справа № 591/983/16-к [31], № 592/9223/15-к [37]). Дії осіб у даних справах кваліфіковані за ч. 2 ст. 372 КК за таких обтяжуючих обставин як діяння, поєднане з обвинуваченням у вчиненні тяжкого злочину, а також іншою фальсифікацією. Тобто обставиною, яка вплинула на кваліфікацією саме за ч. 2 ст. 372 КК, визнано не лише обвинувачення невинуватої особи у вчиненні тяжкого злочину, а і внесення завідомо неправдивих фактичних даних у письмове повідомлення про підозру, тобто фактично іншу фальсифікацією ототожнено з фальсифікацією такого процесуального документа як повідомлення про підозру.

При такому підході взагалі є незрозумілим, в яких випадках можлива кваліфікація за ч. 1 ст. 372 КК. В будь-якому випадку при притягненні завідомо невинного до кримінальної відповідальності складений документ – повідомлення про підозру буде містити відомості, які не відповідають дійсності,

оскільки спрямований на притягнення до кримінальної відповідальності невинуватої особи.

Р. Л. Максимович зауважує, що «інколи зміст певних злочинів по суті полягає в обмані, хоча він і не передбачений прямо способом їх вчинення». Науковець у цьому контексті відзначає склади злочинів, передбачені в ст.ст. 201, 205-1, 209, 366, 353 КК України. На його думку, «в цих випадках фактично в обмані полягає змістове навантаження діяння» [97, с. 155]. На нашу думку, до таких злочинів можна віднести і притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. В свою чергу, М. І. Панов зазначає, що словесний обман може вчинятися як в усній, так і письмовій формі [131, с. 50]. При чому обман в письмовій формі становить собою спотворення істини в письмових актах (документах) – приватних або офіційних [131, с. 51].

Також на думку М. І. Панова, спотворення істини в документах може виражатися в матеріальній та інтелектуальній підробці. Інтелектуальна підробка полягає в порушенні істини та достовірності документа шляхом внесення до нього завідомо неправдивих відомостей. Матеріальна підробка – це порушення справжності та істинності документа в результаті недотримання правил його оформлення: на документі може бути підроблений підпис, він може бути завірений підробленою печаткою, і ньому можуть бути дописки, виправлення, підчистки, зміни тексту, які спотворюють зміст документа в цілому [131, с. 52].

Отже погоджуємося з визначенням Р. Л. Максимовича, що «під обманом варто розуміти безпосереднє чи опосередковане введення потерпілої чи іншої особи в оману шляхом повідомлення неправдивих відомостей чи замовчування про відомості, повідомлення про які було обов'язковим з метою вчинення злочину» [97, с. 157].

Необхідно підсумувати, що сам по собі офіційний кримінально-процесуальний документ – повідомлення про підозру як предмет кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, не може розцінюватися як предмет фальсифікації і не є обтяжуючою обставиною. Проте при врученні завідомо невинуватій особі письмового повідомлення про підозру має місце

обман, який вчиняється у письмовій інтелектуальній формі, оскільки правильний за оформленням документ містить відомості, які не відповідають дійсності. В даному випадку обман, в першу чергу, спрямований на потерпілого, а далі щодо невизначеного кола осіб, які вводяться цим документом в оману.

Таким чином, в складі злочину, передбаченого ст. 372 КК України, можна виділити комплексний (комбінований) спосіб його вчинення, який впливає зі змісту закону, а саме зловживання службовим становищем уповноваженою на повідомлення про підозру особою, яке вчиняється у формі письмового інтелектуального обману. При цьому питання штучного створення доказів обвинувачення та іншої фальсифікації буде детально розглянуто в наступних підрозділах, разом з іншими обтяжуючими обставинами злочину, передбаченого ст. 372 КК України.

Необхідно звернути увагу, що під час вибіркового дослідження Кримінальних та Карних кодексів європейських країн [216] в частині закріплення караності за вчинення злочину аналогічного тому, який передбачений ст. 372 КК України, подібне суспільно небезпечне діяння було виявлено лише у КК Німеччини. Так, передбачено відповідальність за кримінальне переслідування невинуватого (§ 344), а саме – підлягає кримінальній відповідальності той, хто, будучи посадовою особою, покликаною брати участь у кримінальному процесі, за винятком процедури призначення примусових заходів, не пов'язаних та ізоляцією від суспільства, навмисно або усвідомлено піддає кримінальному переслідуванню невинуватого або особу, яка відповідно до закону не підлягає кримінальному переслідуванню, чи впливає на проведення такого переслідування [49].

На противагу в КК Іспанії вже встановлено кримінальну відповідальність за фактично протилежний злочин. Згідно статті 408 Карного кодексу Іспанії підлягає кримінальній відповідальності посадова особа або державний службовець, який всупереч своїм обов'язкам, не здійснить активних дій щодо кримінального переслідування за злочини, про які йому стало відомо, або щодо переслідування винних осіб, про які йому стало відомо [217].

Натомість в Україні на теперішній час є сумнівною можливість притягнення до кримінальної відповідальності посадової особи (дізнавача, слідчого, прокурора), в якій є відповідні повноваження в межах певного кримінального провадження, при нездійсненні кримінального переслідування особи, відносно якої зібрана достатня кількість доказів для здійснення повідомлення про підозру.

З метою усунення такої прогалини в законодавстві доцільним буде доповнення КК України статтею 372-1 КК України «Невжиття заходів щодо повідомлення про підозру» (див. Додаток Б):

1. Невжиття прокурором, слідчим, детективом, дізнавачем передбачених законодавством заходів щодо повідомлення про підозру.

Взагалі відсутність у більшості європейських країнах спеціального складу злочину, який охоплює собою дії працівників правоохоронних органів та прокуратури з приводу притягнення до кримінальної відповідальності невинуватих осіб, не означає, що такі діяння схвалюються чи потураються державою. Вони охоплюються іншими суміжними складами злочину – фальсифікацією доказів та посадовими (службовими) злочинами, наприклад, зловживання владою. Хоча слід зазначити, що у вказаних злочинів принципово різний родовий об'єкт: в першому випадку, це суспільні відносини, пов'язані з відправленням правосуддя, в другому – суспільні відносини у сфері службової діяльності, що неможна ототожнювати.

Незважаючи на нерозповсюдженість у європейських країнах встановлення кримінальної відповідальності за притягнення завідомо невинуватого до кримінальної відповідальності, а також за невжиття заходів щодо повідомлення про підозру, вважаємо доцільним наявність таких складів злочину як у КК України [181].

Також слід зазначити, що Президентом України створена та діє робоча група з питань розвитку кримінального права відповідно до Указу Президента України № 584/2019 від 07.08.2019 р., основним завданням якої є підготовка проєкту нового Кримінального кодексу України [195]. Необхідність змін у

кримінальному законі, розробка та зміст проєкту нового КК України зумовили дискусії в науці кримінального права [109; 126; 130; 145; 178; 179; 180].

Як і в чинному КК України (ст. 372), так і в представленому для ознайомлення проєкті КК України станом на 1 серпня 2024 р. [156], передбачено кримінальну відповідальність за безпідставне притягнення до кримінальної відповідальності (ст. 8.2.7). Але навіть при поверхневому аналізі вбачається суттєва різниця зазначених складів злочину. Так, чинною ст. 372 КК України передбачено відповідальність за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності слідчим, прокурором чи іншою уповноваженою на те законом особою. Водночас у наявному проєкті передбачено вже відповідальність за «Безпідставне притягнення до кримінальної відповідальності», а сама стаття 8.2.7 викладена у наступній редакції: «Прокурор, слідчий або детектив, який без визначених законом підстав: 1) повідомив особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення або 2) звернувся до суду з обвинувальним актом чи клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру». Розробники проєкту розширили перелік дій, які становлять об'єктивну сторону зазначеного злочину, оскільки в попередніх редакціях, зокрема станом на 22.05.2023 р., передбачалося лише «повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину» [157].

Підводячи підсумки, необхідно зазначити, що обов'язковою ознакою об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, є діяння, яке вчиняється у формі дії. При цьому безпосередні дії, які складають об'єктивну сторону цього злочину, відрізняється залежно від суб'єкта їх вчинення:

1) для прокурора – це самостійно складання, підписання та вручення письмового повідомлення про підозру, а також погодження складеного слідчим чи дізнавачем повідомлення про підозру (ст.ст. 277, 278, 298-4 КПК України);

2) для слідчого – складання та вручення письмового повідомлення про підозру (ст.ст. 277, 278 КПК України);

3) для дізнавача – лише складання письмового повідомлення про підозру (ст. 298-4 КПК України).

Разом з цим, враховуючи запропоновані нами зміни до чинної редакції ст. 372 КК України, об'єктивна сторона злочину також буде охоплювати: для слідчого та дізнавача - складання обвинувального акту та надання його для затвердження прокурору (ст. 291 КПК України); для прокурора затвердження обвинувального акту або складання його самостійно, скерування його до суду (ст. 291 КПК України), а також складання та скерування до суду клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ст. 286 КПК України).

Вказаний злочин є злочином з формальний складом, який є закінченим з моменту повідомлення особі про підозру, в порядку визначеному КПК України, а не з моменту складення письмового повідомлення про підозру.

Комплексним способом вчинення кримінального правопорушення, який витікає зі змісту закону, є зловживання службовим становищем уповноваженою на повідомлення про підозру особою, яке вчиняється у формі письмового інтелектуального обману.

Враховуючи неоднозначність в розумінні поняття «притягнення до кримінальної відповідальності», пропонуємо замінити його на «повідомлення про підозру» в тексті самої статті 372 КК України. Також пропонуємо розширити перелік дій, які може охоплювати об'єктивна сторона даного кримінального правопорушення, додавши у текст статті, окрім повідомлення про підозру завідомо невинуватій особі, також (та/або) звернення до суду з обвинувальним актом, з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності, відносно такої особи, а також доповнити Особливу частину КК України статтею 372-1 «Невжиття заходів щодо повідомлення про підозру» (див. Додаток Б).

Крім того, необхідно розглянути ситуацію, за якою повідомлення про підозру завідомо невинуватій особі спричиняє негативні наслідки також і для юридичної особи, оскільки законодавець виокремлює певну частину злочинів, при вчиненні яких від імені та в інтересах юридичної особи не лише фізична

особа (суб'єкт кримінального правопорушення) притягається до кримінальної відповідальності, але і до самої юридичної особи можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру [143, с. 165].

На думку В. К. Грищука та О. Ф. Пасеки, санкції лише до окремої фізичної особи – недостатньо ефективний засіб запобігання вчиненню юридичними особами правопорушень і не змусить їх керівництво організувати ефективну систему внутрішнього контролю. Для подолання цих складностей законодавці багатьох європейських держав визнали за можливе притягати до кримінальної відповідальності безпосередньо юридичну особу [55, с. 7].

Відповідно в нашій державі, як підкреслює Т. О. Павлова, у контексті приведення вітчизняних норм у відповідність до ратифікованих міжнародно-правових актів, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 13.05.2014 р. № 1261-VII Загальну частину КК України було доповнено новим розділом XIV-I «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» [124, с. 684].

Проте А. М. Яценко наголошує, що з об'єктивних причин юридична особа не може органічно відчувати як морального аспекту засудження, так і дії притаманної покаранню репресивної (каральної) функції. У зв'язку з цим суд від імені держави не може ані засудити юридичну особу, ані призначити їй покарання. Покарання може бути наслідком вчинення кримінального правопорушення тільки фізичною особою – суб'єктом кримінального правопорушення [81, с. 365].

Як зауважує Ю. А. Пономаренко, заходи кримінально-правового характеру можуть бути застосовані до юридичної особи тільки судом шляхом постановлення обвинувального вироку, яким уповноважена фізична особа визнається винною у вчиненні визначеного законом злочину (ст. 374 КПК). У зв'язку з цим такі заходи не можуть застосовуватися при виправданні фізичної особи у вчиненні злочину; при звільненні її від кримінальної відповідальності,

... а також у разі закриття кримінального провадження щодо фізичної особи з інших підстав Разом з тим, звільнення фізичної особи від покарання не перешкоджає застосуванню заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи [146, с. 156]. Т. О. Гончар підкреслює, що «заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб створюють самостійну особливу підсистему інших кримінально-правових наслідків, які не пов'язані з реалізацією кримінальної відповідальності та є альтернативою покаранню» [50, с. 79].

Частиною 1 статті 96-3 КК України визначено саме матеріально-правові підстави для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру. Водночас в п. 2 примітки до ст. 96-3 КК України закріплено, що зазначені кримінальні правопорушення, визнаються вчиненими в інтересах юридичної особи, якщо вони призвели до отримання нею неправомірної вигоди або створили умови для отримання такої вигоди, або були спрямовані на ухилення від передбаченої законом відповідальності.

На думку П. Л. Фріса, не можуть бути сприйнятими положення ст. 96-3 КК України, яка визначила коло складів злочинів, вчинення яких службовими особами дає підстави застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб. Як вбачається з примітки до цієї статті (п. 2), законодавець обмежив коло злочинів, які є предикатними для застосування зазначених заходів, лише тими, які відносяться до корупційних злочинів [201, с. 155]. Також П. Л. Фріс зауважує, що «вести мову про вину юридичної особи при наявності загальноприйнятої у доктрині кримінального права концепції вини, як психічного ставлення особи до вчиненої дії або бездіяльності та її наслідків (ст. 23 КК) – неможливо. Службова особа юридичної особи несе відповідальність за фактично вчинену нею дію або бездіяльність, які пов'язані із злочинним наслідком, що наступив. Можна сказати, що існує, так би мовити, трансмісія вини, яка переходить від фізичної до юридичної особи. При цьому жодним чином це не слід розуміти, що мова йде про вину юридичної особи як юридичну категорію» [201, с. 155].

На продовження цієї думки А. М. Яценко зазначає, що застосування примусових заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи має похідний характер, тобто завжди залежить від застосування покарання щодо її уповноваженої особи (ст.ст. 291, 372, 374 КПК України) [215, с. 313].

Щодо процесуально-правової підстави застосування заходів до юридичних осіб, то нею за визначенням Ю. А. Пономаренка є «набрання законної сили обвинувальним вироком суду, яким її уповноважена особа засуджується за вчинення від імені (або від імені та в інтересах) юридичної особи визначених у КК кримінальних правопорушень» [84, с. 529].

Поняття «уповноважених осіб юридичної особи» міститься в п. 1 примітки до ст. 96-3 КК України, а саме як службових осіб юридичної особи, а також інших осіб, які відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору мають право діяти від імені юридичної особи.

Під застосуванням заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб А. М. Яценко розуміє діяльність суду щодо прийняття та закріплення у відповідному процесуальному документі остаточного рішення про призначення юридичній особі кримінально-правового заходу у вигляді конкретного розміру штрафу, конфіскації майна або ліквідації [214, с. 201], оскільки саме такі види заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб, закріплені ст. 96-6 КК України.

Як дослідили В. К. Грищук та О. Ф. Пасека, у законодавствах багатьох розглянутих ними зарубіжних держав системи покарань для юридичних осіб як такої немає, оскільки основним і в багатьох випадках єдиним видом покарання, який застосовується до юридичних осіб за вчинення злочину, є штраф. Його розмір коливається від мінімального 682 євро у Хорватії до необмеженого законодавством розміру у Великобританії, Ірландії. Також у більшості розглянутих ними держав передбачено можливість застосування до юридичних осіб конфіскації майна, ліквідації юридичної особи, постійної або тимчасової заборони здійснення діяльності [55, с. 102–103]. Зокрема, такі види покарання передбачено ст. 131-39 КК Франції, що детально досліджено В. В. Налуцишиним

та В. В. Налуцишиним, та визначено, що нормотворчий досвід Франції щодо відповідальності юридичних осіб заслуговує на увагу та запозичення [109, с. 238–239; 110].

Відповідно до п. 2 ч. 4 ст. 374 КПК України у резолютивній частині вироку у разі визнання особи винуватою судом, серед іншого, зазначається рішення про застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру.

Аналізом норм КПК України встановлено, що підставою для застосування судом до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є низка процесуальних дій та рішень, вчинених слідчим, прокурором або іншими уповноваженими особам. В першу чергу, це повідомлення про підозру особі у вчиненні від імені та в інтересах певної юридичної особи злочинів, перелік яких передбачено ст. 96-3 КК України.

Після чого відповідно до положень ч. 8 ст. 214 КПК України відомості про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, вносяться слідчим або прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань негайно після вручення особі повідомлення про підозру у вчиненні від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених ст.ст. 109, 110, 113, 146, 147, 160, 209, 260, 262, 306, ч.ч. 1 і 2 ст. 368-3, ч.ч. 1 і 2 ст. 368-4, ст.ст. 369, 369-2, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК України, або будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 151-2-156-1, 301-1-303 КК України (у разі їх вчинення стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи), або від імені такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених ст.ст. 258-258-6 КК України.

На наш погляд, незрозумілим є позиція законодавця щодо переліку усіх злочинів, які є підставою для внесення відомостей про юридичну особу до ЄРДР, а не відсилка до норми статті 96-3 КК України, оскільки при внесення змін до вказаного переліку, необхідно буде вносити одночасні зміни до декількох законодавчих актів замість одного.

Також ч. 8 ст. 214 КПК України передбачено, що про внесення відомостей слідчий або прокурор не пізніше наступного робочого дня письмово повідомляє юридичну особу. Проведення щодо юридичної особи здійснюється одночасно з відповідним кримінальним провадженням, у якому особі повідомлено про підозру.

Як заключний етап досудового розслідування, при складанні обвинувального акту відповідно до п. 7-1 ч. 2 ст. 291 КПК України в нього вносяться відомості щодо підстав застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, які прокурор вважає встановленими. А до обвинувального акту додається довідка про юридичну особу, щодо якої здійснюється провадження, у якій зазначаються: найменування юридичної особи, її юридична адреса, розрахунковий рахунок, ідентифікаційний код, дата і місце державної реєстрації (п. 5 ч. 4 ст. 291 КПК України).

Таким чином, при повідомленні про підозру та при скеруванні обвинувального акту до суду відносно завідомо невинуватій особи у вчиненні нею злочинів, передбачених у ст. 96-3 КК України, з формулюванням обвинувачення «від імені та в інтересах юридичної особи», закладається беззаперечний фундамент для подальшого безпідставного застосування заходів кримінально-правового характеру до цієї юридичної особи.

Проте раніше науковцями не давалося оцінку такому можливому наслідку вчинення особами злочину, передбаченого статтею 372 КК України. На нашу думку, повідомлення завідомо невинуватій особі про підозру у вчиненні злочинів від імені та в інтересах юридичної особи, що тягне за собою внесення відповідних відомостей до ЄРДР та в подальшому до обвинувального акту, також є формою суспільно небезпечного діяння, яке охоплюється об'єктивною стороною даного злочину, та повинно відображатися у диспозиції досліджуваної статті. З огляду на зазначене логічним є доповнення ч. 1 ст. 372 КК України такими словами: «... а також поєднані із внесенням відомостей про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-

правового характеру, до Єдиного реєстру досудових розслідувань та/або до обвинувального акту» (див. Додаток Б).

2.2. Обстановка вчинення злочину

В досліджуваному складі злочину обстановка його вчинення прямо не передбачена законодавцем у диспозиції статті, однак висновок про факультативність даної ознаки є передчасним. У п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України серед обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, зазначена подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення). Як звертає увагу М. В. Шепітько, «обстановка як ознака об'єктивної сторони складу злочину може бути відображена текстуально в диспозиції статті КК України. Так само обстановка може бути прихована в сукупності інших ознак складу злочину – предметі, специфічному діянні, додаткових ознаках спеціального суб'єкту тощо. В першому і другому випадку зміст обстановки може бути розкритий лише за допомогою звернення до законодавства України» [209, с. 203].

При цьому слід погодитися з О. О. Астаховою, що у правозастосовній практиці значення такої ознаки об'єктивної сторони як обстановка вчинення злочину виражається у тому, що вона має бути встановлена у кожному кримінальному провадженні, безвідносно до того, чи є вона обов'язковою або необов'язковою ознакою відповідного виду злочину. Встановлення обстановки вчинення злочину у кожному випадку забезпечує конкретизацію суспільно небезпечного діяння (дії чи бездіяльності), сприяє уточненню суспільно небезпечних наслідків та інших об'єктивних і суб'єктивних ознак злочину» [12, с. 86–87]. Проте, як зазначає вчена, «обстановка вчинення злочину є об'єктом вивчення, таких наук, як кримінальне право, кримінологія, кримінально-процесуальне право та криміналістика. ... У цьому контексті слід зазначити, що норми законодавства про кримінальну відповідальність і відповідно положення

доктрини кримінального права ... є основоположними по відношенню до кримінально-процесуального права, кримінології та криміналістики» [11, с. 50].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови обстановка визначена як «сукупність умов, за яких що-небудь відбувається» [25, с. 652]. Новий тлумачний словник української мови надає аналогічне визначення [118, с. 52]. Інші синонімічні значення наводяться у словниках [25, с. 652; 118, с. 52] як «умови життя кого-небудь; становище на місці воєнних дій, зумовлене їх перебігом, співвідношенням бойових сил, їх розташуванням, характером місцевості; меблі, оздоби та предмети побуту, якими обставлено й прикрашено приміщення, житло; декоративне та бутафорське оформлення спектаклю», що імовірно відноситься до кримінально-правового чи криміналістичного значення даного терміну.

Для виокремлення обстановки вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, необхідно розглянути загальне розуміння обстановки. Так, на думку О. О. Маслової, обстановка за своїм змістом є системним утворенням, що є результатом взаємодії елементів реальності – людини, матеріальних предметів, природно-кліматичних та інших чинників, кількісні й якісні характеристики яких визначають її основні властивості та форму. Оскільки витoki обстановки перебувають у природному і соціальному середовищі, навряд чи виправдано відносити її виключно до кримінально-правових явищ. Однак притаманні їй властивості, що впливають на злочин чи особу, яка його вчиняє, надають обстановці і безпосереднього кримінально-правового значення [100, с. 163].

При цьому, за визначенням, запропонованим М. І. Пановим, «обстановка вчинення кримінального правопорушення – це конкретні об'єктивно-предметні умови, в яких вчиняється кримінальне правопорушення. В одних випадках обстановка вказує на ті умови, в яких відбувається діяння» (наприклад, в бойовій обстановці, в полоні, при зіткненні суден), «в інших – обстановка вказує на умови, в яких перебуває потерпілий» (наприклад, перебування в небезпечному для життя стані, виконання громадського обов'язку) [84, с. 160].

З визначень обстановки вчинення злочину, які надаються різними авторами, О. О. Астаховою виокремлено наступні важливі складові: 1) це сукупність описаних у законі об'єктивних умов (обставин), або таких умов, що впливають зі змісту закону, в яких протікає зовнішній акт злочинної поведінки; 2) є збігом подій і обставин, за яких вчиняється злочин; 3) це такі умови (фактори), що набувають кримінально-правового значення [11, с. 58].

У цілому, О. О. Маслова підкреслює, що обстановка вчинення злочину зазвичай формується з декількох значущих у кримінально-правовому сенсі елементів. Однак її кримінально-правові властивості та зовнішні форми залежать від їхніх кількісних та якісних характеристик, а також від ступеня впливу всіх елементів на формування властивостей обстановки ... та ілюструє сказане на прикладі автодорожньої обстановки, у створенні якої задіяні різні елементи – транспортний засіб, пішоходи, інженерно-технічні засоби регулювання дорожнього руху, але основна якість дорожньої обстановки – це її небезпечність, і визначається вона транспортним засобом як джерелом підвищеної небезпеки [100, с. 162].

На думку І. І. Митрофанова, місце вчинення злочину і час вчинення злочину мають значення для визначення обстановки вчинення злочину, виходячи з розуміння простору як органічної їхньої єдності тоді, коли ні час, ні територія не можуть існувати одне без одного (для військових злочинів – час бою і поле бою). В обстановці вчинення злочину місце і час його вчинення виконують важливу формалізуючу функцію (уможливлюють виокремлення ділянки обстановки, утворюють просторово-часові кордони тощо) [106, с. 110]. Тобто йдеться про певну єдність і взаємопов'язаність обстановки, місця та часу вчинення кримінального правопорушення. Зазначена позиція кореспондується з позицією М. В. Шепітька, що «обстановка – це ситуація, яка відповідає конкретному просторовому закріпленню місця, часу та умов. Саме тому встановлення обстановки вчинення злочину є важливим у кожному випадку встановлення об'єктивної істини під час здійснення судочинства» [211, с. 359].

Так, з одного боку, на думку П. Сичова, для обстановки властиві конкретні і специфічні умови»; а з іншого, «це одна з умов, яка використовується винним для досягнення мети або є збігом подій і обставин, що свідчать про більшу або меншу суспільну небезпечність злочину і злочинця [175, с. 107]. При цьому питання обстановки кримінальних правопорушень проти правосуддя не є всебічно дослідженим у науці. Вказане питання вивчалось М. В. Шепітьком, який зазначає, що «обстановка пронизує злочини проти правосуддя. Саме ця ознака складу злочину вплинула на формування окремої групи злочинів, що посягають на сферу правосуддя. Вказівка на особливі умови вчинення конкретного діяння дозволяє вказати на ознаку суспільної небезпечності, що і робить його протиправним, винним і караним – і як наслідок – злочином» [209, с. 202].

Проте проблематика обстановки вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, не знайшла свого відображення у вітчизняній науці кримінального права. Також жодним чином вказане питання не вирішено і судовою практикою.

На нашу думку, притягнення завідомо невинуватої особи до кримінальної відповідальності в будь-якому випадку відбувається в обстановці – під час досудового розслідування. Саме це є обов'язковою умовою, ситуацією, в якій одночасно перебувають і суб'єкт злочину, і потерпілий від нього. Вчинити кримінальне правопорушення, передбачене ст. 372 КК України, не при проведенні досудового розслідування неможливо.

Досудове розслідування, відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України, – це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотання про закриття кримінального провадження.

Але слід погодитися з позицією В. В. Вапнярчука, що досудове розслідування можна розглядати як стадію кримінального провадження і як діяльність» [89, с. 268]. При цьому вчений зазначає, що «досудове розслідування як діяльність – це регламентована кримінальним процесуальним законом діяльність органів досудового розслідування, прокурора, спрямована на швидке, повне і неупереджене встановлення обставин учиненого кримінального правопорушення, для того, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура, а також діяльність інших учасників кримінального провадження, спрямована на забезпечення виконання зазначених завдань [89, с. 268–269].

В контексті обстановки вчинення злочину досудове розслідування можна розглядати як комплексне поняття, яке відображає певну процесуальну діяльність уповноважених органів, яка відбувається у певний проміжок часу, має початок (внесення відомостей до ЄРДР) та закінчення (прийняття рішення про закриття кримінального провадження або звернення до суду), тобто є одночасно стадією кримінального провадження. Зазначені положення є ідентичними для обох форм досудового розслідування, передбачених ст. 215 КПК України, – досудового слідства для злочинів та дізнання для кримінальних проступків.

Також слід зазначити про певну єдність в даному випадку обстановки і часу вчинення злочину, оскільки притягнення особи до кримінальної відповідальності буде вчинятися в певний проміжок часу, який буде охоплюватися загальним часом (періодом) досудового розслідування. І в такому розумінні досудове розслідування необхідно розглядати як обстановку, ситуацію вчинення злочину, яка має певні часові межі та охоплює умови, за яких можуть проводитися слідчі та розшукові дії, в тому числі негласні, процесуальні дії, повідомлення особі про підозру, що розпочинає стадію притягнення до кримінальної відповідальності.

Опрацюванням вироків, наявних у Єдиному державному реєстрі судових рішень, встановлено, що кримінальні правопорушення, передбачені ст. 372 КК України, інкриміновані особам, найчастіше вчинялися у службових приміщеннях поліції (33,33 %), державної фіскальної служби, прокуратури (13,33 %), в ізоляторі тимчасового тримання (6,67 %), проте були випадки вчинення діяння або окремого його етапу поза межами службового приміщення (13,33%) (див. Додаток В).

Таким чином, під обстановкою вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, слід розуміти конкретні обставини та умови досудового розслідування у формі дізнання або досудового слідства, в результаті якого невинуватій особі повідомляється про підозру у вчиненні певного кримінального правопорушення, що відбувається у період часу після внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, особами, які мають визначений процесуальний статус і формально діють відповідно до вимог КПК України. Тобто особи (і суб'єкт злочину, і потерпілий) фактично «занурені» у досудове розслідування, яке, в такому розумінні, буде одночасно і стадією кримінального провадження, і проміжком часу його проведення, і процесуальною діяльністю уповноважених осіб.

Розуміння можливості притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності лише при проведенні досудового розслідування забезпечує правильність кваліфікації злочину, оскільки якщо певні дії зовні відповідають конструкції, передбаченій ст. 372 КК України, проте вчинені в іншій ситуації, наприклад, взагалі за відсутності досудового розслідування, або до його початку чи після закінчення, або особою, яка не має процесуального відношення до досудового розслідування, наявність саме даного складу злочину виключається. За наявності підстав дії осіб будуть кваліфіковані за ст.ст. 358, 364, 366 або іншими статтями КК України, або взагалі не підпадуть під кримінально-правову кваліфікацію. *Таким чином, обстановка притягнення завідомо невинуватого до кримінальної відповідальності є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони,*

відсутність якої тягне відсутність складу даного кримінального правопорушення.

Разом з цим, вчинення досліджуваного злочину виключно під час та в умовах досудового розслідування прямо впливає із диспозиції статті і не потребує її додаткового закріплення чи уточнення, проте підлягає обов'язковому встановленню для правильної кваліфікації дій винуватих осіб [221].

2.3. Об'єктивні обставини, що обтяжують кримінальну відповідальність

В чинній редакції ст. 372 КК України закріплено лише дві обставини, які обтяжують кримінальну відповідальність (частина 2 цієї статті). При цьому опрацюванням вироків, наявних у Єдиному державному реєстрі судових рішень, встановлено, що у всіх кримінальних провадженнях, скерованих до суду, кваліфікація була виключно за ч. 2 ст. 372 КК України (див. Додаток В), що може свідчити про недосконалість наявної конструкції як основного складу злочину, так і обраного законодавцем переліку обставин, які обтяжують відповідальність.

Як зауважує А. М. Ришелюк, основний склад кримінального правопорушення не містить ані обтяжуючих, ані пом'якшуючих обставин. У нормі про відповідне кримінальне правопорушення законодавець передбачає не посилене чи знижене, а нормальне, «стандартне» покарання за нього. У статтях, які мають кілька частин, основний склад, яка правило, викладається у першій частині статті [112, с. 11].

На думку О. З. Мармури, як і ознаки основного складу кримінального правопорушення, ознаки, що його кваліфікують, формують підставу кримінальної відповідальності – окремий склад злочину, що іменується кваліфікованим. Тому, очевидно, кваліфікуючі ознаки є видом ознак складу злочину, і саме характеристика загального поняття ознак складу злочину потребує уточнення із врахуванням вказаних вище особливостей ознак, що кваліфікують злочин» [98, с. 8]. Тому вчений виокремлює істотні характеристики цього поняття: «є ознаками складу злочину; прямо вказані в законодавстві про

кримінальну відповідальність; є узагальненим позначенням обставин вчинення злочину; впливають на кваліфікацію злочину; зумовлюють виникнення нової санкції і тим самим змінюють інтенсивність караності за певний злочин; позначають зміну ступеня суспільної небезпеки злочину порівняно з відображеною в основному складі» [98, с. 21].

В доповнення до зазначеного, слід звернути увагу на позицію А. М. Ришелюка, що «склад злочину з обтяжуючими обставинами включає в себе всі ознаки основного складу злочину і, крім цього, вказівку на певні обставини, які законодавець вважає такими, що обтяжують відповідальність за вчинення цього злочину. ... У зв'язку з цим за злочини, які передбачені нормою про кваліфікований склад, встановлюється більш суворе покарання» [112, с. 11].

Не зважаючи на наявність у науковій літературі великої кількості класифікацій обставин, що обтяжують кримінальну відповідальність, для зручності цього дослідження візьмемо за основу розподіл ознак на об'єктивні та суб'єктивні, який використовується, зокрема, М. В. Шепітьком [208] та Н. Ю. Алексеевою [4]. При цьому в даному підрозділі нами розглядаються саме об'єктивні обставини, передбачені ст. 372 КК України, які обтяжують кримінальну відповідальність.

Таким чином, ч. 2 ст. 372 КК України передбачена кримінальна відповідальність за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, об'єктивна сторона якого обтяжена додатковими обставинами:

- 1) поєднане з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину;
- 2) поєднане зі штучним створенням доказів обвинувачення або іншою фальсифікацією.

При цьому слушною видається думка В. В. Кузнецова і М. В. Сийпловіч про недосконалість формулювання у ч. 2 ст. 372, в якій зазначено «те саме діяння», а отже напрошується логічний висновок, що законодавець передбачає можливість вчинення злочину як шляхом дії, так і бездіяльності [93, с. 74]. Але таке словосполучення є неприйнятним і потребує редакційного уточнення:

частину 2 ст. 372 КК України викласти в такій редакції «Ті самі дії, поєднані...» а далі по тексту [93, с. 75], оскільки притягнення до кримінальної відповідальності може бути вчинене виключно у формі дії, що детально проаналізовано раніше.

Така обставина, що обтяжує досліджуваний склад злочину, як «поєднання з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину», наголошує на ступені тяжкості кримінального правопорушення, в якому незаконно підозрюється особа. Це видається логічним і послідовним, оскільки, виходячи із положень ст.ст. 12 і 65 КК України, ступінь тяжкості кримінального правопорушення безпосередньо впливає на наслідки підозри, обвинувачення та засудження особи. З 15 наявних та проаналізованих вироків в Єдиному державному реєстрі судових рішень у 12 (80 %) вироків особам інкримінувалося вчинення діяння, поєданого з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину. Хоча інкримінувалися також і інші обставини, перераховані у ч. 2 ст. 372 КК України.

Поняття тяжкого та особливо тяжкого злочину визначені ч.ч. 5 і 6 ст. 12 КК України в залежності від передбаченого основного покарання за вчинене діяння.

В розумінні кваліфікованого складу злочину, передбаченого ст. 372 КК України, В. І. Осадчий та С. С. Чернявський надають роз'яснення, що «обвинувачення у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину означає, що особі інкримінують вчинення такого злочину» [114, с. 934].

Водночас п. 13 ч. 1 ст. 2 КПК України визначено, що обвинувачення – твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому цим Кодексом. Згідно з ч. 4 ст. 110 КПК України обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування.

Стаття 42 КПК України розмежовує поняття підозрюваного та обвинуваченого. Як підкреслюють деякі вчені, «фізична особа перебуває у

статусі підозрюваного з моменту повідомлення їй про підозру або затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення до моменту передачі обвинувального акта щодо неї до суду» [89, с. 120]. При цьому обвинуваченим (підсудним) є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду в порядку, передбаченому ст. 291 КПК України.

Таким чином, використання формулювання «обвинувачення» у ч. 2 ст. 372 КК України є застарілим, оскільки не відповідає положенням КПК 2012 р., а тому потребує заміни, як мінімум, на термін «повідомлення про підозру». Інакше в існуючій редакції ст. 372 КК України для наявності кваліфікованого складу злочину необхідно не лише вручення завідомо невинуватій особі повідомлення про підозру у вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, але і складання відносно неї обвинувального акту та передачі його до суду, що явно не відповідає об'єктивній стороні діяння з формальним складом злочину.

Наступною обставиною, що обтяжує кримінальну відповідальність, відповідно до складу злочину, передбаченого ст. 372 КК України, є «штучне створення доказів обвинувачення або інша фальсифікація». Важливим є підхід, обраний М. В. Шепітьком, що «більш правильним було б використати замість «штучного створення доказів» сталий термін «фальсифікація доказів», яка і мається на увазі в даній обставині, що обтяжує кримінальну відповідальність. Крім того, невиправданою є вказівка законодавця про поєднання таких дій із створенням доказів «обвинувачення або захисту». Процесуальний закон не поділяє докази на докази захисту або докази обвинувачення» [208, с. 163]. Крім того, В. В. Вапнярчук наполягає, що «поділ доказів на обвинувальні та виправдувальні іноді може мати умовний характер, коли один доказ може оцінюватися і як обвинувальний, і як виправдувальний» [89, с. 159].

Щодо визначення загального поняття, то згідно з Юридичною енциклопедією фальсифікація (франц. falsification – підробка, спотворення, від пізньолат. falsificare – підробляти, falsus – фальшивий і facere – робити) – це дія, яка виражається в умисному спотворенні, викривленні, перекрученні, підтасовці

або завідомо неправильному тлумаченні, висвітленні тих чи інших явищ, подій, фактів тощо [213, с. 249].

Окрім ч. 2 ст. 372 КК України посилення на фактичну фальсифікацію доказів міститься у ч. 2 ст. 383 КК України, якою встановлена кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення суду, прокурору, слідчому, дізнавачу або органу досудового розслідування про вчинення кримінального правопорушення, поєднане із штучним створенням доказів обвинувачення. Статтею 384 КК України передбачена кримінальна відповідальність за подання завідомо недостовірних або підроблених доказів (ч. 1), а також за ведення в оману суду або іншого уповноваженого органу (завідомо неправдиве показання свідка, потерпілого, завідомо неправдивий висновок експерта, спеціаліста, складені для надання або надані органу, що здійснює досудове розслідування, виконавче провадження, суду, Вищій раді правосуддя, тимчасовій слідчій чи спеціальній тимчасовій слідчій комісії ВРУ, подання завідомо недостовірних або підроблених доказів, завідомо неправдивий звіт оцінювача про оцінку майна, а також завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем у таких самих випадках), поєднані з зі штучним створенням доказів обвинувачення чи захисту (ч. 2).

Окремо необхідно згадати ст. 366 КК України, якою встановлена кримінальна відповідальність за службове підроблення, а саме складання, видача службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення офіційних документів. При цьому згідно з приміткою до ст. 358 КК України офіційним документом слід розуміти документи, що містять зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію, яка підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру, чи може бути використана як документи - докази у правозастосовчій діяльності, що складаються, видаються чи посвідчуються повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та

організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів, що складені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити.

В. Ю. Шепітько, Б. В. Щур зазначають, що за змістом кримінального закону виходить, що законодавець встановив кримінальну відповідальність у тому випадку, коли мають місце притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину або завідомо неправдиве показання. Тобто мова йде про відсутність у вітчизняному законодавстві окремої норми кримінального закону, яка б передбачала відповідальність саме за фальсифікацію доказів [206, с. 13]. Саме тому, можливо, М. В. Шепітько зауважує, що «цілком очевидно, що фальсифікація доказів може вчинятися і без завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину та притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності» [208, с. 162], а підроблення офіційних документів може не мати жодного відношення до інституту доказування.

Пунктом 1 ч. 2 ст. 459 КПК України серед нововиявлених обставин, які визначені як підстави для перегляду судових рішень, передбачено штучне створення або підроблення доказів, на яких ґрунтується вирок, але не визначено шляхи підтвердження такої обставини.

Відповідно до положень ст. 84 КПК України доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів.

При цьому речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин,

що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення. Документами є речовими доказами, якщо вони містять ознаки, зазначені в частині першій цієї статті (ч.ч. 1, 2 ст. 98 КПК України).

На думку В. І. Опанасенка, у науковій літературі наявне «широке» і «вузьке» розуміння поняття фальсифікації доказів, це пояснюється тим, що відповідне поняття взагалі не використовується у тексті кримінального закону; а у ст. 459 КПК поняття «підроблення доказів» вжите у «вузькому» розумінні як альтернатива «створенню доказів» і вчені традиційно ототожнюють «фальсифікацію» та «підроблення» [121, с. 118]. «Підвидами» фальсифікації злочинів, залежно від ознак предмету, В. І. Опанасенко вважає: а) фальсифікацію речових доказів; б) фальсифікацію змішаних доказів та документів; в) фальсифікацію особистісних доказів [121, с. 180].

Під «штучним створенням доказів обвинувачення» автори навчального посібника «Злочини проти правосуддя» розуміють «формування винним завідомо неправдивих фактичних даних щодо начебто вчиненого потерпілим злочину (складання фальсифікованих протоколів, підкидання речових доказів, підроблення висновку експерта тощо)». У свою чергу, до «іншої фальсифікації» вони відносять всі інші випадки створення суб'єктом злочину завідомо неправдивої доказової бази, яка свідчить про начебто вчинений потерпілим злочин (знищення або вилучення зі справи доказів, що свідчать про невинність особи, невідображення фактів та обставин, що спростовують обвинувачення тощо)» [71, с. 24]. Хоча, наприклад, М. І. Бажанов додавав до переліку «примушення свідків до дачі неправдивих показань та інші подібні дії» [13, с. 11], що, на наш погляд, є зайвим за наявності ст. 373 КК України «Примушування давати показання».

Дискусійною є позиція В. В. Кузнецова і М. В. Сийплові, які до форм фальсифікації доказів у кримінальній справі [К. Ю. – наразі кримінальному

провадженні] у контексті ч. 2 ст. 372 КК України відносять також і «умисне неправильне тлумачення або викривлення фактів, подій, встановлених та закріплених у процесуальних документах» [93, с. 118]. При цьому як далі вказують науковці, дії щодо фальсифікації доказів можуть вчинятися уповноваженою особою: а) самостійно; б) у змові з іншими особами (учасниками процесу – обвинуваченим, підозрюваним, захисником, обвинувачем, слідчим, представником органу дізнання, а також потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем та їхніми представниками; перекладачем, експертом, будь-якими громадянами тощо); в) шляхом примушування до фальсифікації доказів осіб, зазначених вище [93, с. 118]. Тобто фактично штучно розширяється коло суб'єктів даного кримінального правопорушення, додаючи до нього інших осіб (несуб'єктів даного злочину), та форм вчинення (через примушування).

На нашу думку, до фальсифікації доказів в розумінні ч. 2 ст. 372 КК України все ж таки повинні відноситися лише дії зі створення, зміни, знищення та приховання речових доказів, а також офіційних та процесуальних документів. Водночас будь-які дії щодо особистісних доказів (надання неправдивих показань або примушування до їх надання) охоплюється складом інших кримінальних правопорушень (ст.ст. 373, 384 КК України).

Слід зауважити, що судова практика пішла іншим шляхом. Наприклад, вироком від 25.06.2014 р. у справі № 200/9181/14-к [28] затверджено угоду про визнання винуватості та визнано винним Х., який не є слідчим, прокурором або іншою уповноваженою особою у скоєнні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 5 ст. 27 ч. 2 ст. 372 КК України. Встановлено, що Х., діючи з метою уникнення від кримінальної відповідальності осіб, які організували заняття гральним бізнесом сприяв штучному створенню ряду доказів обвинувачення, на підставі яких до кримінальної відповідальності притягнуто 4 завідомо невинні особи, яких заздалегідь разом з іншим співучасником схилив погодитися на притягнення до кримінальної відповідальності. При цьому сприяв штучному створенню доказів у кримінальних справах, особисто схиливши ряд працівників нелегальної гральної мережі прибути до слідчого та підписати

надані останнім протоколи слідчих дій, які містили неправдиві дані, також підписав окремі протоколи за інших осіб, також підробив інші документи.

Як інший цікавий приклад можна привести виправдувальний вирок від 06.09.2021 р. у справі № 640/20244/16-к [34]. У зазначеній справі дії обвинуваченого С. спочатку кваліфікувалися за ч. 1 ст. 366, ч. 2 ст. 15 ч. 2 ст. 372 КК України, а після зміни прокурором обвинувачення кваліфікація за ст. 366 КК України була виключена. С. інкримінувалося те, що користуючись повноваженнями слідчого, сформувавши фіктивні докази – чотири протоколи впізнання осіб за фотографіями, передав їх старшому слідчому для долучення до кримінального провадження. В подальшому на підставі наданих С. у якості доказів підроблених протоколів пред'явлення особи для впізнання, старший слідчий склала повідомлення про підозру, до скоєння кримінального правопорушення особі про вчинення ними кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 289 КК України, використовуючи сфальсифіковані С. протоколи слідчих дій.

Вказані приклади яскраво свідчать про необхідність криміналізації окремого злочину проти правосуддя – «Фальсифікація доказової інформації» з чітко окресленим переліком дій, які формують його об'єктивну сторону. Така пропозиція не є новою у науці кримінального права, зазначені зміни пропонувалися ще М. В. Шепітьком [208], В. І. Опанасенком [121], Н. Ю. Алексеєвою [4] та іншими. Проте, на жаль, поки що не знайшли свого практичного втілення.

Тому логічною вважаємо позицію щодо окремої криміналізації діяння, спрямованого на фальсифікацію доказів у кримінальному провадженні як на стадії досудового розслідування, так і судового розгляду, яка може вчинятися як загальним суб'єктом, так і працівником органу досудового розслідування, прокурором, захисником, працівником суду тощо. Мета вчинення фальсифікації доказів не буде мати значення, якщо при цьому завідомо невинувату особу було притягнуто до кримінальної відповідальності, дії винного повинні кваліфікуватися за сукупністю ст. 372 КК України та статті КК України,

присвяченої фальсифікації доказів. При цьому до ст.ст. 372, 383, 384 КК України необхідно буде внести відповідні зміни, виключивши як обставину, що обтяжує кримінальну відповідальність, штучне створення доказів або іншу фальсифікацію.

Враховуючи викладене, пропонуємо доповнити КК України статтею 383-1, якою буде встановлена кримінальна відповідальність за фальсифікацію доказової інформації, в наступній редакції (див. Додаток Б):

1. Підроблення, знищення або приховання доказової інформації в цивільному, господарському, адміністративному провадженні або у провадженні у справі про адміністративне правопорушення, а також використання завідомо сфальсифікованого доказу в таких провадженнях.

2. Підроблення, знищення або приховання доказової інформації в кримінальному провадженні, а також використання завідомо сфальсифікованого доказу в такому провадженні.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені працівником оперативно-розшукового підрозділу, дізнавачем, слідчим, детективом, прокурором, адвокатом, суддею.

Розташування зазначеної статті між ст. 383 «Завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення» та ст. 384 «Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу» зумовлене єдністю їх видового об'єкту (суспільні відносини у сфері належного та ефективного досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень) та логікою впливу на формування доказової бази кримінального провадження.

Наприклад, у проєкті вже нового КК України [156] у статті 8.2.5. передбачений такий склад злочину як «Перешкоджання встановленню факту та обставин вчинення кримінального правопорушення», серед яких передбачена кримінальна відповідальність особи, яка підробила, знищила чи зіпсувала доказ у кримінальному провадженні. Проте слід відмітити той факт, що розробники проєкту не використовують усталений термін «фальсифікація», хоча саме цей термін найкраще відображає суть даного діяння.

Досліджуючи європейський досвід, при вибіркового вивченні кримінальних та карних кодексів європейських країн (Болгарія, Іспанія, Німеччина, Польща, Хорватія, Фінляндія, Франція, Швейцарія, Швеція) встановлено, що в усіх зазначених державах, звичайно з багатьма особливостями, встановлена кримінальна відповідальність за дії, спрямовані на фальсифікацію доказів у кримінальному судочинстві – знищення, спотворення, зміну, створення нових.

Так, у КК Іспанії передбачена кримінальна відповідальність адвоката або прокурора, який з перевищенням своїх функцій знищить, зіпсує або приховає документи чи дії, про які він отримав повідомлення через своє положення. При цьому вказаний склад злочину відмежований від аналогічного діяння, вчиненого приватною особою (ст. 465). Крім того, передбачена кримінальна відповідальність адвоката та прокурора за умисне надання неправдивого свідка, експерта або перекладача (ст. 461) [217].

Також необхідно зупинитися на розмежуванні складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 372 КК та вже згадуваної ст. 366 КК України, а також можливості кваліфікації дій осіб за сукупністю кримінальних правопорушень. В цьому питанні немає єдиного підходу ані серед науковців, ані серед практичних працівників. Зокрема, А. М. Бойко зазначає, що під штучним створенням доказів обвинувачення або іншою кваліфікацією слід розуміти підроблення документів, що є доказами в кримінальній справі, підміну або знищення речових доказів, примушування свідка, потерпілого, експерта до відмови від давання показань чи висновку або до давання завідомо неправдивих показань чи висновку тощо. За наявності підстав такі дії слід кваліфікувати за сукупністю зі злочинами, передбаченими статтями 127, 366, 373, 365» [112, с. 1207]. Саме таким чином, спочатку були кваліфіковані дії обвинуваченого у наведеній вище справі № 640/20244/16-к.

Досліджуючи цю проблему, В. І. Тютюгін наполягає, що «оскільки одним із способів штучного створення доказів чи іншої фальсифікації може бути і службове підроблення, такі дії суб'єкта також охоплюються ч. 2 ст. 372 і

додаткової кваліфікації за ст. 366 КК України не потребують» [85, с. 646]. На нашу думку, позиція В. І. Тютюгіна є більш обґрунтованою і виваженою, оскільки склад злочинів, передбачений ст. 366 та ст. 372 КК України, співвідноситься як загальний та спеціальний, і дії службової особи можуть кваліфікуватися за ст. 366 КК лише у випадку, якщо нею підроблений офіційний документ, поняття якого визначено у примітці до ст. 358 КК України, і який не був доказом у кримінальному провадженні та не обтяжує притягнення до кримінальної відповідальності.

На нашу думку, обставинами, що обтяжують відповідальність, однак не враховані в ст. 372 КК України, є звернення до суду у з клопотаннями про застосування примусових заходів виховного характеру або примусових заходів медичного характеру. Як слушно зауважує О. О. Торбас, існує група суб'єктів кримінального провадження, яка в силу свого віку чи певних психічних розладів не може в повній мірі реалізовувати свої права. Саме у такому випадку від уповноважених державою осіб вимагається особливо чітко дотримання чинного кримінального процесуального законодавства та порядку застосування спеціальних процесуальних процедур [193, с. 130].

Тому розглядаючи неповнолітнього в якості потерпілого за ст. 372 КК України, можна виокремити наступні форми діяння:

1) *повідомлення про підозру неповнолітньому та/або скерування до суду обвинувального акту чи клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності відносно нього. Якщо неповнолітній вчинив кримінальне правопорушення у віці, з якого настає кримінальна відповідальність (ст. 22 КК України), то досудове розслідування здійснюється за загальними правилами, але з урахуванням особливостей, передбачених § 1 гл. 38 КПК України. При цьому неповнолітньому повідомляється про підозру, а після завершення досудового розслідування до суду скеровується обвинувальний акт або за наявності підстав клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності;*

2) *повідомлення про підозру неповнолітньому та/або скерування до суду клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру*

відносно нього. Якщо неповнолітній вчинив кримінальне правопорушення у віці, з якого настає кримінальна відповідальність, але під час досудового розслідування прокурор дійде висновку про можливість виправлення неповнолітнього, який обвинувачується у вчиненні вперше кримінального проступку, необережного нетяжкого злочину без застосування кримінального покарання, він складає клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру і надсилає його до суду (ч. 1 ст. 497 КПК України). При цьому зверненню до суду з таким клопотанням обов'язково передус повідомлення неповнолітньому про підозру;

3) скерування до суду клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру відносно малолітнього. Якщо суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, вчинене особою після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, до неї застосовуються примусові заходи виховного характеру в порядку, передбаченому § 2 гл. 38 КПК України. При цьому особі не повідомляється про підозру, оскільки вона не є суб'єктом кримінального правопорушення через недосягнення відповідного віку.

О. О. Торбас підкреслює, що відповідно до ст. 497 КПК України «до висновку про можливість застосування примусових заходів виховного характеру повинен дійти лише прокурор, а не будь-який інший суб'єкт кримінального провадження. ... Очевидно, що у такому випадку законодавець підкреслює значимість самого провадження та висновків, які повинні бути зроблені для застосування примусових заходів виховного характеру» [193, с. 137]. Водночас у ст. 498 КПК України при застосуванні примусових заходів виховного характеру до осіб віком з 11 років до віку кримінальної відповідальності таких вимог не міститься. Зокрема, як зазначає М. О. Карпенко, виконавши вимоги ст. 290 КПК України, прокурор затверджує складене слідчим або самостійно складає клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру та надсилає його до суду» [89, с. 505]. Отже суб'єктом, уповноваженим на

зазначені дії є і слідчий, і прокурор, хоча не зовсім зрозуміла логіка законодавця щодо визначення різних суб'єктів для складення клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру за ст. 497 та ст. 498 КПК України.

Вважаємо, що не потребує додаткового обґрунтування позиція, що вчинення кримінального правопорушення відносно неповнолітнього збільшує ступінь його суспільної небезпечності, саме тому пропонуємо внести відповідні зміни до ч. 2 ст. 372 КК України, доповнивши її обставинами, які обтяжують кримінальну відповідальність: «Ті самі дії, вчинені ... відносно неповнолітнього, або звернення до суду із клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру за відсутності підстав» (див. Додаток Б).

Безпосередня редакція запропонованих змін повністю кореспондується з чинними формами притягнення неповнолітнього до кримінальної відповідальності та подальшими варіантами завершення досудового розслідування, а також враховує можливість застосування примусових заходів виховного характеру до особи, яка досягла одинадцятирічного віку і якій не може бути повідомлено про підозру.

Ще однією категорією осіб, які потребують додаткового захисту і можуть бути потерпілими за ст. 372 КК України, можна визначити тих, до кого застосовуються примусові заходи медичного характеру. Відповідно до ст. 92 КК України до примусових заходів медичного характеру відноситься надання амбулаторної психіатричної допомоги, поміщення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу, в спеціальний лікувальний заклад з метою її обов'язкового лікування, а також запобігання вчиненню нею суспільно небезпечних діянь [67].

Суспільну небезпечність необґрунтованого надання психіатричної допомоги детально дослідив А. В. Андрушко [6], навівши багато прикладів з радянського минулого, коли з метою боротьби з «противниками режиму» здорові люди поміщалися до психіатричних лікарень. При цьому як зазначає науковець, «радянські психіатри запевняли, що їхні дії насправді є гуманними, оскільки

пацієнт розглядається ними радше як хворий, якого слід лікувати, аніж як злочинець, що підлягає покаранню» [6, с. 328], що навряд співвідносилось з реальним станом речей.

Однією з причин підвищеної суспільної небезпечності безпідставного застосування примусових заходів медичного характеру є його невизначений строк, оскільки підставою для припинення таких примусових заходів є видужання особи або змінення психічного стану особи на краще, для цього особа оглядається комісією лікарів-психіатрів не рідше одного разу на 6 місяців (ст. 95 КК України). Таким чином, передбачити строк перебування особи у спеціальному лікувальному закладі неможливо.

Відповідно до ч. 2 ст. 503 КПК України якщо під час досудового розслідування будуть встановлені підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, слідчий, дізнавач, прокурор виносить постанову про зміну порядку досудового розслідування і продовжує його згідно з правилами, передбаченими главою 39 цього Кодексу. Саме ж клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру складається слідчим, дізнавачем та затверджується прокурором, або ж самостійно складається прокурором (ч. 3 ст. 511 КПК України). Н. М. Сенченко наголошує, що «процесуальний статус особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування не ототожнюється зі статусом підозрюваного та обвинуваченого. Це пояснюється тим, що неосудна особа не повідомляється про підозру, вона не може бути притягнута до кримінальної відповідальності (обвинувальний акт щодо неї не складається), оскільки не є суб'єктом злочину (ч.1 ст.18 КК)» [171, с. 172]. Хоча зміні порядку досудового розслідування може передувати повідомлення особі про підозру у вчиненні конкретного кримінального правопорушення, якщо підстави для застосування примусових заходів медичного характеру встановлено вже після набуття особою статусу підозрюваного.

Враховуючи викладене, вбачаємо за доцільне доповнити ч. 2 ст. 372 КК України ще однією обставиною, яка обтяжує кримінальну відповідальність, а саме «звернення до суду із клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру за відсутності підстав».

Висновки до розділу 2

1. Авторці вдалося виокремити форми вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 372 КК України, за суб'єктивним критерієм: для прокурора – самостійне складання, підписання та вручення письмового повідомлення про підозру, а також погодження складеного слідчим чи дізнавачем повідомлення про підозру; для слідчого – складання та вручення письмового повідомлення про підозру; для дізнавача – лише складання письмового повідомлення про підозру.

2. Визначено нове суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. 372 КК України, у формі звернення до суду з обвинувальним актом або клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності: для слідчого та дізнавача – складання обвинувального акту та надання його для затвердження прокурору; для прокурора – затвердження обвинувального акту або складання його самостійно та скерування до суду, а також складання та скерування до суду клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

3. Запропоновано суспільно небезпечне діяння стосовно юридичної особи – повідомлення завідомо невинуватій особі про підозру у вчиненні злочинів від імені та в інтересах юридичної особи, що тягне за собою внесення відповідних відомостей до ЄРДР, до обвинувального акту та застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру, передбачених ст. 96-6 КК України.

4. Сформульовано, що *комплексним способом* притягнення завідомо невинуватого до кримінальної відповідальності є зловживання службовим

становищем уповноваженою на повідомлення про підозру особою, яке вчиняється у формі письмового інтелектуального обману.

5. Визначено обстановку злочину як *обов'язкову* ознаку об'єктивної сторони. При цьому обстановка «під час досудового розслідування» є одночасно стадією кримінального провадження, проміжком часу його проведення та процесуальною діяльністю уповноважених осіб.

6. Запропоновано доповнити КК України новим складом кримінального правопорушення проти правосуддя «*Невжиття заходів щодо повідомлення про підозру*» (ст. 372-1 КК України).

7. Обґрунтовано необхідність окремої криміналізації діяння, спрямованого на *фальсифікацію доказової інформації* у кримінальному провадженні, та відповідно виключення такої обставини із ч. 2 ст. 372 КК України. Запропоновано встановити кримінальну відповідальність за фальсифікацію доказової інформації як кримінальне правопорушення проти правосуддя (ст. 383-1 КК України).

8. Встановлена необхідність вказівки на додаткові обставини, які обтяжують кримінальну відповідальність, а саме: вчинення цього кримінального правопорушення «*відносно неповнолітнього, або звернення до суду із клопотанням про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру за відсутності підстав*» (ч. 2 ст. 372 КК України).

РОЗДІЛ 3

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ПРИТЯГНЕННЯ ЗАВІДОМО НЕВИННОГО ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

3.1. Вина як ознака суб'єктивної сторони злочину

При вивченні складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, окрім його зовнішніх проявів, обов'язковому аналізу підлягає його внутрішня сторона, яка може надати відповідь на питання, чому особа вчинила це діяння, що її спонукало і як вона відносилась до вчиненого. Без розуміння та дослідження цих психологічних аспектів неможлива кваліфікація дій суб'єкта злочину.

Для дослідження суб'єктивної сторони притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності візьмемо за основу загальне визначення суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, запропоноване В. А. Ломакою та М. І. Пановим, як «внутрішньої його сторони, тобто психічної діяльності особи, що відображає ставлення її свідомості і волі до суспільно небезпечного діяння, яке вона вчиняє, і до його наслідків» [84, с. 177]. А. Г. Мартіросян підкреслює, що значення суб'єктивної сторони полягає в тому, що завдяки її правильному визначенню: а) здійснюється належна кваліфікація діяння та його відмежування від інших злочинів; б) встановлюється ступінь суспільної небезпеки діяння й особи, яка його вчинила; в) здійснюється індивідуалізація покарання злочинця, вирішується питання про можливість його звільнення від кримінальної відповідальності й покарання [99, с. 589]. В. С. Щирська також виокремлює наступні ознаки суб'єктивної сторони: «вина, мотив і мета, які хоча й тісно пов'язані між собою, однак мають самостійне юридичне значення» [82, с. 159]. Вказана позиція є найбільш поширеною, тому саме зазначені ознаки суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого статтею 372 КК України, підлягають детальному дослідженню.

При цьому О. О. Дудоров відносить до обов'язкових ознак суб'єктивної сторони вину, яка згідно зі ст. 23 КК України може бути виражена у формі умислу або необережності, а до факультативних – мотив і мету. Дві останні ознаки допомагають відповісти на питання, чому і для чого вчинено діяння [64, с. 184–185]. Крім того, як зауважує В. В. Сухонос, емоційний компонент психіки людини є обов'язковим елементом її вчинків, зокрема і злочинів. Проте законодавець не вносить емоції у визначення форм вини, хоча вони входять в зміст психічного ставлення, що складає вину. Тому під час злочинної поведінки емоції відіграють роль мотиву (жорстокість, жах, лють тощо); або фону, на якому виявляються інтелектуальні і вольові процеси; а інколи і роль афекту, тобто сильного і короткочасного емоційного стану, що може штовхнути особу вчинити злочин [189, с. 132].

Взагалі, «кримінальне право передбачає можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності лише за наявності вини. Безумовною вимогою кримінального процесуального законодавства України є те, що у кримінальному провадженні підлягають доказуванню форми вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення, що є однією з найважливіших демократичних гарантій судочинства», що є беззаперечним і на що звертає увагу Р. В. Вереша [27, с. 1–2].

Відповідно до ст. 23 КК України виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. При цьому вина, як відзначає Р. В. Вереша, є «основним юридичним елементом, що характеризує психологічний зміст будь-якого правопорушення» [2, с. 127]. Т. В. Родіонова зауважує, що психологічний зміст вини визначають ті процеси віддзеркалення об'єктивної дійсності, які відбуваються в психіці суб'єкта під час учинення злочину. Складовими елементами психічного відношення, проявленого в конкретному злочині, є свідомість (інтелектуальна ознака) і воля (вольова ознака) [87, с. 62]. У свою чергу, на думку вченої, форма і зміст вини дають

можливість визначити її ступінь, тобто кількісну характеристику, її тяжкість, небезпеку [87, с. 62].

Цікаво, що О. О. Дудоров звертає увагу, що у чинному КК термін «ступінь вини» не вживається. Ступінь вини – це кількісна категорія вини, що позначає інтенсивність психічного ставлення особи до вчиненого діяння та його наслідків, виражає міру негативного, зневажливого або недостатньо уважного ставлення винної особи до охоронюваних кримінальним законом відносин. Ступінь вини, будучи одним із критеріїв індивідуалізації покарання, виявляється у формах вини та її видах, у мотивах, цілях та емоційних переживаннях особи» [64, с. 189].

За визначенням колективу авторів навчального посібника «Злочини проти правосуддя» суб'єктивна сторона досліджуваного злочину характеризується наявністю прямого умислу. Вказівка закону (ч. 1 ст. 372 КК України) на завідомість означає, що суб'єкт злочину достовірно знає (усвідомлює), що притягує до кримінальної відповідальності невинну особу і бажає діяти таким чином [71, с. 23]. За висновком В. В. Кузнецова та М. В. Сийплові «завідомість» як елемент суб'єктивної сторони даного кримінального правопорушення характеризує високий ступінь усвідомлення винним обставин справи; і, зокрема, те, що до кримінальної відповідальності притягується цілком невинувата особа [93, с. 146].

Слід згадати Рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ) від 11.06.2020 у справі № 1-305/2019(7162/19) за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 КК України [164], яким зазначену статтю КК України визнано такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною). КСУ виходив із того, що в ст. 375 КК України не встановлено критеріїв, за якими можна визначити, який вирок, рішення, ухвала або постанова судді (суддів) є «неправосудними», а також не розкрито змісту сполучення слів «завідомо неправосудний», що уможлиблює неоднозначне розуміння складу злочину, кваліфікацію якого здійснено за цією нормою.

Додатково С. І. Кравченко також пропонує відмовитися від терміну «завідомо» та для позначення вищого ступеня усвідомлення винним незаконності своєї поведінки застосувати формулювання «поза розумним сумнівом», традиційне, на його думку, для процесуального законодавства як на національному, так і міжнародному рівні [79, с. 104]. При цьому науковець пропонує доповнити ст. 372 КК приміткою такого змісту: «Правова кваліфікація поведінки особи як кримінального правопорушення є явно невірною, якщо на час здійснення кваліфікації відсутні обґрунтовані («поза розумним сумнівом») підстави вважати, що поведінка особи є кримінальним правопорушенням того чи іншого виду» [79, с. 104–105].

Проте важко погодитися з такою думкою, оскільки завідомість характеризує усвідомлення свого діяння саме суб'єктом кримінального правопорушення, в той же час як категорія «поза розумним сумнівом» застосовується іншими особами для оцінки діяння суб'єкта, тому вказані характеристики не замінюють одна одну, не конкурують та не можуть порівнюватися, оскільки стосуються різних явищ.

Також необхідно погодитися з позиціями вчених, «якщо притягнення невинуватого до кримінальної відповідальності було наслідком помилки особи, дії останньої не містять складу злочину, передбаченого ст. 372 КК України, але за наявності відповідних ознак можуть бути кваліфіковані за ст. 367 КК України» [71, с. 23]. При цьому В. В. Кудрявцевим узагальнено різні підходи щодо таких помилок: «помилка може впливати на зміст і форму вини, проте саме її визначають неоднаково: як неправильне розуміння особою фактичних і юридичних ознак учиненого, як неправильне, хибне уявлення особи про фактичні чи юридичні ознаки або особливості вчиненого діяння та його наслідок, як помилкова оцінка особою своєї поведінки або як невідповідність, зумовлена суто особистим зорієнтованостями індивіда» [92, с. 65].

Необхідно погодитися з В. В. Кузнецовим та М. В. Сийплові в тому, що «коли особа не усвідомлює злочинності своїх дій, тобто свідомості немає, а є лише ймовірна свідомість фактичних властивостей діяння і саме неясне уявлення

про суспільно небезпечний характер діяння (сумнів, припущення, невпевненість в існуванні забороненого законом про кримінальну відповідальність діяння), то виключається навмисний характер діяння. Імовірно припущення про наявність суспільної небезпеки діяння, як і відсутність такої свідомості, характерні для необережності, а не для умислу» [93, с. 147]. В будь-якому разі, як підкреслює Ю. В. Александров, якщо особа добросумлінно помилялася відносно винності особи, яку вона притягла до кримінальної відповідальності, склад злочину відсутній [113, с. 807].

Слід також розглянути концепції, які запропоновані науковцями щодо можливості існування змішаної форми вини у кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 372 КК України, особливо при складі злочину з обтяжуючими обставинами. Така концепція детально розглянута А. В. Воронцовим. На думку вченого, це пояснюється тим, що психічне ставлення винної особи щодо використання своїх службових (посадових) повноважень або встановлених КПК України правил та вимог проведення дізнання та досудового слідства характеризується вчиненням діяння з прямим умислом, а до настання суспільно небезпечних наслідків необережно [46, с. 148].

Науковець також приходив до висновку, що «змішану форму вини не слід виключати, і вона має місце лише у тих випадках кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 371-373 КК, де є у наявності два якісно відмінних види за характером та ступенем суспільної небезпечності наслідків, одних і тих же дій суб'єкта та його різного психічного ставлення до кожного з цих наслідків і це характерно саме для кваліфікованих складів кримінальних правопорушень» [46, с. 149].

Але з вказаними аргументами неможливо погодитися, оскільки наслідки знаходяться поза межами об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, а діяння – притягнення до кримінальної відповідальності шляхом складення та вручення письмового повідомлення про підозру здійснюється суб'єктом обов'язково з прямим умислом як при простому складі, так і при кваліфікованому, коли повідомляється особі про підозру у

вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, а також при фальсифікації доказів. А тому для кваліфікації діяння за ст. 372 КК України неважливо як ставиться особа до наслідків свого діяння і наскільки конкретизовано їх бажає.

У свою чергу, В. В. Кузнецов та М. В. Сийплові згадують про змішану форму вини, називаючи її складною, але для притягнення як обвинуваченого завідомо невинуватої особи, що спричинило тяжкі наслідки, яке пропонується ними передбачити як кваліфікуючу ознаку злочину в ч. 3 ст. 372 КК України та відносити до злочинів із матеріальним складом. На думку цих дослідників, «зміст суб'єктивної сторони такого злочину буде характеризуватися прямим умислом особи щодо притягнення як обвинуваченого завідомо невинуватої особи і необережним ставленням до можливих наслідків такого діяння – заподіяння тяжких наслідків: заподіяння смерті, тяжкого тілесного ушкодження, завдання майнової шкоди у великих розмірах тощо» [93, с. 147–148].

Таким чином, притягнення завідомо невинуватого до кримінальної відповідальності можливе лише за наявності прямого умислу. Цей висновок базується на тому, що притягнення завідомо невинного (невинуватого) до кримінальної відповідальності може бути вчинено виключно *завідомо*, тобто з *усвідомленням такої невинуватості потерпілої особи суб'єктом кримінального правопорушення* (слідчим, прокурором, іншою уповноваженою особою). Додатково до такого висновку підштовхує і те, що притягнення завідомо невинного (невинуватого) до кримінальної відповідальності має *формальний склад* і закінчується з моменту вчинення суспільно небезпечного діяння. *Тому відношення особи до суспільно небезпечних наслідків свого діяння не впливає на кримінально-правову кваліфікацію за ст. 372 КК України. Таким чином, неважливим є чи бажає слідчий, прокурор або інша уповноважена особа постановлення судом обвинувального вироку невинуватій особі, призначення йому того чи іншого покарання, розміру та строків.*

Отже, слідчий, прокурор, інша уповноважена особа, реалізуючи прямий умисел на притягнення завідомо невинного (невинуватого) до кримінальної відповідальності: 1) *усвідомлює суспільно небезпечних характер своїх дій –*

повідомлення про підозру невинуватій особі, передбачає суспільно небезпечні наслідки свого діяння, що призводить до порушення прав невинуватої особи та унеможлиблює здійснення правосуддя (інтелектуальна ознака); і 2) бажає діяти таким чином – притягнути до кримінальної відповідальності саме невинувату особу шляхом повідомлення про підозру (вольова ознака).

Зміст прямого умислу за ст. 372 КК України не відділяється від суб'єкта кримінального правопорушення (прокурор, слідчий, інша уповноважена особа – як пропонується в розділі 4 – детектив і дізнавач). Не зважаючи на суттєві відмінності в їх повноваженнях та особливості реалізації об'єктивної сторони, слідчий, прокурор, детектив або дізнавач в усіх випадках усвідомлює, що він/вона повідомляє про підозру невинуватій особі, передбачає суспільно небезпечні наслідки свого діяння і бажає діяти саме таким чином. Якщо ж слідчий, прокурор, детектив або дізнавач не усвідомлює та не передбачає суспільно небезпечний характер свого діяння, добросовісно помиляється, що повідомляє про підозру винуватій особі, то таке діяння вчиняється вже внаслідок помилкового уявлення, і склад злочину, передбачений ст. 372 КК України, в такому разі виключається.

3.2. Мотив та мета як ознаки суб'єктивної сторони злочину

При дослідженні суб'єктивної сторони притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності необхідним є визначення мотива і мети. На нашу думку, вони підлягають обов'язковому встановленню в кожному випадку, оскільки це прямо впливає на правильну кваліфікацію діяння винуватої особи, її ролі в цьому злочині, розуміння причин вчинення та визначенню виду та розміру призначеного їй покарання [182].

За дослідженням О. О. Дудорова мотив і мета набувають значення обов'язкових ознак та впливають на кваліфікацію лише, коли вони зазначені в диспозиції кримінально-правової норми як ознаки основного або кваліфікованого складу кримінального правопорушення [64, с. 185]. Мотив

кримінального правопорушення, за обраним В. А. Ломакою та М. І. Пановим підходом, – це «обумовлене певними потребами чи інтересами, усвідомлене особою внутрішнє спонукання, яке викликає у неї намір вчинити кримінальне правопорушення» [84, с. 200]. Мету кримінального правопорушення Р. В. Вереша вже окреслює як «свідоме відображення у конкретизованих і найбільш істотних рисах уявного образу бажаного майбутнього результату, який визначає загальний характер і системну впорядкованість актів злочинного діяння та може бути предметним або спрямованим на вчинення конкретного діяння» [27, с. 9].

М. В. Фоменко підкреслює, що мотив як самостійна ознака суб'єктивної сторони також притаманний тільки умисним злочинам. У необережних злочинах свідомість винуватого не допускає злочинного результату, а отже можна говорити лише про мотиви, які штовхнули особу на певну поведінку, але не на злочин [81, с. 151]. В свою чергу, як зауважує науковець, мета – це також ознака лише умисних злочинів [81, с. 150].

П. Л. Фріс узагальнює, що мотив злочину визначається цінностями, інтересами, які перетворюються на потреби винного. На думку науковця, будучи усвідомленими особою, вони і стають спонуканням кримінально-протиправної поведінки. Всі умисні діяння є «наслідком усвідомлення особою власних потреб. Тому слід вважати, що всі умисні злочини – мотивовані» [202, с. 182].

У статті 372 КК України мотив та мета прямо не визначаються як обов'язкові ознаки для цього складу. Разом з цим аналіз судової практики за цією нормою демонструє наступні варіанти визначення мотиву та мети кримінального правопорушення (див. Додаток В). Так, у двох проаналізованих вироках, постановлених у 2014 р. (справи № 200/9528/14-к [29] та № 200/9531/14-к [30]), міститься пряме посилення на корисливі мотиви обвинуваченого (13,33%). В інших вироках мотив чи мета винних осіб в більшості випадків може бути віднесена до поняття «в інших особистих інтересах». Наприклад, у вироку від 19.05.2017 р. (справа № 711/4218/15-к [40]) як мотив зазначено «з кар'єристських спонукань».

Розповсюдженими варіаціями мети, яку вдалося виокремити в наявній судовій практиці, є:

- штучне нарощування показників у роботі – 33,33% (вироки від 24.03.2017 р. у справі №642/5136/16-к [38], від 25.10.2022 р. у справі № 533/675/22 [35], від 10.08.2021 р. у справі № 235/5633/16-к [36], вирок від 18.10.2023 р. у справі № 639/632/18 [33], від 06.09.2021 р. у справі № 640/20244/16-к [34]);

- уникнення негативного ставлення до себе з боку керівництва та бажання проявити себе старанним працівником – 6,67 % (вирок від 17.05.2021 р. у справі № 753/18784/18 [39]);

- отримання преференцій для просування по службі – 20 % (вироки від 19.05.2017 р. у справі № 711/4218/15-к [40], від 07.10.2020 р. у справі № 591/983/16-к [31], від 02.11.2020 р. у справі № 712/3027/15-к [41]);

- уникнення кримінальної відповідальності для себе – 6,67 % (вирок від 25.06.2014 у справі № 200/9181/14-к [28]) або інших винних осіб – 13,33 % (вироки від 27.06.2014 у справі № 200/9528/14-к [29], від 27.06.2014 у справі № 200/9531/14-к [30]);

- притягнення до кримінальної відповідальності інших осіб замість винних – 6,67 % (вирок від 05.12.2022 у справі №200/3434/14 [32]).

Окремо привертає увагу формулювання у вирозі Лебединського районного суду Сумської області від 26.03.2021 р. (справа № 592/9223/15-к [37]), де метою вчинення обвинуваченим Г. кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, визначено притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності за обвинуваченням у вчиненні тяжкого злочину. Фактично метою кримінального правопорушення органами досудового розслідування, а в подальшому судом зазначено саме вчинення кримінального правопорушення, що, на жаль, свідчить про нерозуміння суб'єктивної сторони цього діяння.

Слід зазначити, що при формулюванні складу аналогічного злочину у ст. 174 Кримінального кодексу УРСР 1960 р. законодавцем використовувалося формулювання «з корисливих мотивів чи іншої особистої заінтересованості».

За дослідженням В. В. Кузнецова та М. В. Сийплові «притягнення як обвинуваченого завідомо невинуватої особи з корисливих мотивів (наприклад, внаслідок одержання хабара) значно підвищує суспільну небезпеку цього злочину. У такому разі ці діяння за наявності певних підстав мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів ст. 372 КК та ст. 368 КК України». Втім, ставлячи питання про доцільність такого шляху кваліфікації за сукупністю злочинів, науковці пропонують виділити вчинення аналізованого злочину з корисливих мотивів у кваліфікований склад цього злочину [93, с. 155]. Пізніше, доповнити ч. 2 ст. 372 КК такими обтяжуючими ознаками: «вчинені з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах» пропонував також і С. І. Кравченко [79, с. 108].

Погоджуючись з пропозицією щодо необхідності введення до числа суб'єктивних обставин, що обтяжують кримінальну відповідальність, за ч. 2 ст. 372 КК України «вчинення з корисливих мотивів», додатково зауважимо, що стає реальною конкуренція норм ч. 2 ст. 372 КК України та ст. 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою». Проте тлумачення «корисливих мотивів» при притягненні невинуватої особи до кримінальної відповідальності повинно бути ширшим, ніж в контексті прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, охоплювати будь-які випадки такого мотиву, включаючи корупційний мотив [102].

Як приклад можна навести висновки, викладені у постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 08.04.2021 у справі № 511/2543/17, як учинене з корисливих мотивів незаконне позбавлення волі особи кваліфікується у разі, коли винний, незаконно позбавляючи волі потерпілого, бажав одержати у зв'язку з цим матеріальні блага для себе або інших осіб (заволодіти грошима, коштовностями, цінними паперами, майном),

одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків або досягти іншої матеріальної вигоди. При цьому не має значення, чи одержав винний ту вигоду, яку бажав одержати внаслідок таких своїх дій, а також коли виник корисливий мотив до початку чи під час вчинення цього злочину [149].

Вказане визначення майже повністю співпадає з пунктом 10 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи» № 2 від 7 лютого 2003 р., в якому надано роз'яснення щодо кваліфікації діяння за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України як учинене з корисливих мотивів [163].

Натомість С. В. Албул та А. В. Холостенко пропонують дещо інше визначення корисливого мотиву як «прагнення задовольнити індивідуальну потребу винного або іншої особи шляхом завідомо протиправного, передбаченого кримінальним законом заволодіння чужим майном чи чужими майновими правами, або шляхом звільнення від майнових зобов'язань та зменшення витрат» [3, с. 16].

При цьому, В. І. Тютюгін, характеризуючи суб'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ст. 371 КК України («Завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою»), відносить до корисливих мотивів «прагнення одержати майнові вигоди чи позбутися матеріальних витрат» [85, с. 644].

Частиною 3 ст. 368 КК України передбачена кримінальна відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою неправомірної вигоди, а так само прохання надати таку вигоду для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення такою службовою особою в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища, вчинене службовою особою, яка займає відповідальне становище. Саме до службових осіб, які займають відповідальне становище, в

силу п. 2 примітки до ст. 368 КК України відносяться прокурори, слідчі і дізнавачі.

Таким чином, якщо притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності поєднано із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержанням неправомірної вигоди прокурором, слідчим або дізнавачем, дії зазначених осіб підлягають кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 372 КК України та ч. 3 ст. 368 КК України. Проте якщо особа вчинила злочин з корисливих мотивів, які не підлягають кваліфікації за ч. 3 ст. 368 КК України, її дії, не зважаючи на підвищену суспільну небезпечність, мають кваліфікуватися лише за ч. 1 ст. 372 КК України, за вчинення якого покарання не може перевищувати 5 років позбавлення волі, що є нетяжким злочином.

Водночас за вчинення злочинів, передбачених ч. 3 ст. 368 та ч. 2 ст. 372 КК України, передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від 5 до 10 років (тяжкі злочини).

Тому вважаємо за доцільне доповнити ч. 2 ст. 372 КК України ще однією обтяжуючою обставиною «вчинене з корисливих чи корупційних мотивів», що, з одного боку, буде поглинати собою «прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою неправомірної вигоди» та виступати спеціальним складом по відношенню до ч. 3 ст. 368 КК України, а з іншого боку, охоплювати усі інші ситуації наявності в особи корисливого мотиву, навіть коли цей мотив особі не вдалося реалізувати в конкретні матеріальні блага.

Щодо пропозиції С. І. Кравченка доповнити ст. 372 КК України обтяжуючою обставиною «в інших особистих інтересах» [79, с. 108], вважаємо її недоцільною, оскільки притягнення невинних осіб до кримінальної відповідальності в більшості випадків вчиняється якраз через певні особисті інтереси слідчого, прокурора або іншої уповноваженої особи. Саме ці особисті інтереси і є рушійною силою вчинення кримінального правопорушення, знаходячи свій прояв у мотиві та меті злочину. При цьому вказаний мотив, якщо

не може тлумачитися як корисливий, не настільки збільшує суспільну небезпечність діяння, є оціночним та достатньо суб'єктивним.

Тому вважаємо за необхідне додати до ч. 2 ст. 372 КК таку обтяжуючу обставину як «вчинені з корисливих чи корупційних мотивів». Таким чином, як нам вдається нейтралізується необхідність додаткової кваліфікації за ч. 3 ст. 368 КК України, що трапляється в судовій практиці (6,67 %).

Висновки до розділу 3

1. Наголошено на можливості вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, виключно з прямим умислом, та недоцільності розглядати змішану форму вини стосовно цього діяння.

2. Доведено, що прямий умисел при цьому вважається таким, якщо прокурор, слідчий, детектив або дізнавач усвідомлює суспільно небезпечних характер своїх дій – повідомлення про підозру невинуватій особі, передбачає суспільно небезпечні наслідки свого діяння, що призводить до порушення прав невинуватой особи та унеможлиблює здійснення правосуддя (інтелектуальна ознака) і бажає дії таким чином – притягнути до кримінальної відповідальності саме невинувату особу шляхом повідомлення про підозру (вольова ознака).

3. Аргументовано неможливість виключення терміну «завідомість» із законодавчої конструкції суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 372 КК України, оскільки це може призвести до змінення визначення форми вини з прямого умислу до інших форм у ст. 372 КК України.

4. Встановлено, що мотивами притягнення завідомо невинного (невинуватого) до кримінальної відповідальності є корисливі та особисті мотиви, а метою – підвищення по службі, формальне покращення показників в роботі, уникнення відповідальності для себе чи інших людей.

5. Запропоновано обставину, що обтяжує кримінальну відповідальність, – «з корисливих чи корупційних мотивів» в ч. 2 ст. 372 КК України, що нейтралізує можливе дублювання в кримінально-правовій кваліфікації за ч. 3 ст. 368 КК України.

РОЗДІЛ 4

СУБ'ЄКТ ПРИТЯГНЕННЯ ЗАВІДОМО НЕВИННОГО ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

4.1. Слідчий як суб'єкт злочину

Статтею 372 КК України прямо закріплена вказівка на особу, яка може вчинити даний злочин – «слідчий, прокурор чи інша уповноважена на те законом особою». Загальновизнаною у науці кримінального права є позиція, що суб'єкт цього злочину – спеціальний. Але необхідно встановити ознаки цього спеціального суб'єкта проти правосуддя.

Загальне поняття суб'єкта кримінального правопорушення міститься у ч. 1 ст. 18 КК України – це фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність. Таким чином, за визначенням В. Я. Тація, «суб'єкт кримінального правопорушення як елемент складу кримінального правопорушення характеризується трьома обов'язковими ознаками: 1) це особа фізична, 2) осудна, 3) досягла певного віку» [84, с. 163]. У свою чергу, ч. 2 ст. 18 КК України розкриває поняття спеціального суб'єкта кримінального правопорушення через додаткову ознаку – вчинення кримінального правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа.

В. С. Щирська уточнює, що спеціальний суб'єкт – це особа, яка має поряд з ознаками фізичної особи – осудністю і віком кримінальної відповідальності – інші, додаткові ознаки, що передбачені в кримінальному законі або прямо витікають з нього і характеризують соціальну роль та правове положення суб'єкта, стосуються фізичних властивостей суб'єкта, характеризують взаємовідношення суб'єкта з потерпілим і обмежують коло осіб, які можуть бути виконавцями певного кримінального правопорушення» [83, с. 140].

Ознаки спеціального суб'єкта, як підкреслює В. Я. Тацій, певною мірою є обмежувальними, оскільки вони визначають, що деякі кримінальні

правопорушення може вчинити не будь-яка фізична, осудна особа, яка досягла певного віку, а тільки та, яка має спеціальні ознаки, завдяки яким вона може бути суб'єктом цього кримінального правопорушення. Відповідно інші особи, що не мають цих ознак, можуть бути лише співучасниками у таких кримінальних правопорушеннях [84, с. 173]. В. В. Кузнецов та М. В. Сийплові зауважують, що у низці випадків кримінальна відповідальність може наставати лише за злочини, вчинені повнолітніми особами, які досягли вісімнадцятирічного віку. До таких злочинів слід віднести, наприклад, ухилення від призову на строкову військову службу (ст. 335 КК України), притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК України), розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК України)» [93, с. 122].

Враховуючи наявність різних підходів до класифікації ознак спеціального суб'єкта, І. О. Бандурка пропонує висновок, що спеціальний суб'єкт характеризується такими додатковими ознаками: 1) громадянство (громадянин України, особа без громадянства, іноземці з різними офіційними статусами); 2) за віком (особи до 14 років, особи від 14 до 16 років, особи старші за 16 років); 3) за сімейними відносинами та обов'язками (несплата аліментів, невиконання батьківських обов'язків тощо); 4) за статтю (статеві злочини різних типів); 5) за посадовим статусом і обов'язками (посадові злочини та зловживання); 6) стосовно виробничих і господарських відносин та обов'язків; 7) стосовно військового обов'язку (військові злочини); 8) стосовно транспортних та технічних засобів підвищеної небезпеки; 9) за ситуативними особливими статусами; 10) за іншими професійними підставами і відповідними обов'язками (медичні працівники, педагоги, рятувальники тощо); 11) за ситуативними обов'язками на договірних підставах (доглядачі за хворими чи малолітніми тощо) [17, с. 23].

На думку С. І. Кравченка, суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 372 КК України, є лише особа, яка згідно з вимогами КПК України, наділена владними повноваженнями для здійснення правової кваліфікації дій особи у кримінальному провадженні [79, с. 106].

І. О. Бандурка наголошує, що «дослідження ознак спеціального суб'єкта, а іноді і визначення спеціального суб'єкта злочину, без звернення до інших, ніж КК України, нормативних актів, є неможливим» [17, с. 22]. Тому для з'ясування ознак суб'єкта притягнення завідомо невинуватого до кримінальної відповідальності необхідно звернутися до змісту КПК України [90] та спеціальних законів (Закони України «Про прокуратуру» [160], «Про Національну поліцію» [159], «Про Державне бюро розслідувань» [155], «Про Бюро економічної безпеки» [152], «Про Національне антикорупційне бюро України» [158]).

Загальні положення повідомлення про підозру викладені у ст.ст. 276-278 КПК України. Так, письмове повідомлення про підозру складається **прокурором або слідчим за погодженням з прокурором** (ч. 1 ст. 277 КПК України). Письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення **слідчим або прокурором**, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень (ч. 1 ст. 278 КПК). Крім того, ч. 1 ст. 298-4 КПК України визначені наступні особливості повідомлення про підозру, а саме письмове повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку складається **дізнавачем за погодженням із прокурором** у випадках та порядку, передбачених цим Кодексом.

Таким чином, КПК України чітко окреслено коло осіб, які відносяться до процедури повідомлення особі про підозру, а тому потенційно можуть бути суб'єктами злочину, передбаченого ст. 372 КК України: слідчий, прокурор, дізнавач. Водночас системне тлумачення також інших норм КПК України (зокрема ст.ст. 3, 38) дає підстави додати в цей перелік також детектива.

Таким чином, спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, – це фізична осудна особа, яка досягла віку 18 років та займає посаду в органах, які здійснюють досудове розслідування, або прокуратурі та уповноважена кримінальним процесуальним законодавством на здійснення повідомлення про підозру в конкретному кримінальному провадженні. Враховуючи вимоги до зайняття посад у вказаних органах

державної влади, суб'єкт даного кримінального правопорушення також є: громадянином України, володіє державною мовою, немає судимості, може мати спеціальні звання, ранги, класні чини, що становить додаткові характеристики особи. Проте головною та обов'язковою ознакою спеціального суб'єкта в даному випадку є наявність владних повноважень саме на притягнення особи до кримінальної відповідальності. За відсутності таких повноважень особа не є суб'єктом кримінального правопорушення за ст. 372 КК України.

Загальне визначення слідчого міститься у п. 17 ч. 1 ст. 3 КПК України як службової особи органу Національної поліції, органу безпеки, органу Державного бюро розслідувань, органу Бюро економічної безпеки України, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю НАБУ, уповноваженої в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень. При цьому відповідно до положень п. 1 ч. 2 ст. 38 КПК України досудове слідство здійснюють слідчі підрозділи: а) органів Національної поліції; б) органів безпеки; г) органів ДБР.

Крім того, пунктами 2 і 3 частини 2 згаданої статті визначено, що досудове слідство здійснюють також підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю НАБУ та підрозділи детективів органів БЕБ України. Хоча службові особи цих підрозділів, виходячи з положень ст. 3 КПК України, повинні вважатися слідчими, вказані підрозділи не відносяться законодавцем до слідчих підрозділів, породжуючи тим самим колізію в правозастосуванні та неоднозначність тлумачення їхнього статусу. Враховуючи зазначене, статус детективів буде розглянуто окремо в контексті іншої уповноваженої особи.

О. В. Капліна наголошує, що обсяг процесуальних повноважень слідчого не залежить від його відомчої приналежності (винятки становлять лише підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю НАБУ, які наділені також правом здійснювати оперативно-розшукову діяльність) [89, с. 117]. При

цьому А. Г. Гаркуша та Є. І. Петриченко виділяють такі основні ознаки поняття слідчого:

- слідчий є службовою особою визначених у КПК України органів та підрозділів правоохоронних установ (тобто, слідчим може бути виключно службова особа, поняття якої розкрито у ст. 18 КК України, а також така особа, що є працівником перелічених у п. 17 ч. 1 ст. 3 КПК України органів та підрозділів, на які покладено функції щодо забезпечення виконання та дотримання вимог національного законодавства);

- слідчий уповноважений на здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень (це означає, що слідчий наділений повноваженнями, які надають йому змогу проводити досудове розслідування у кримінальних провадженнях);

- компетенція слідчого (тобто, вся необхідна для здійснення досудового слідства сукупність повноважень, прав, обов'язків і завдань) визначена у КПК України [48, с. 266–267].

Також О. В. Капліна звертає увагу, що законом слідчий віднесений до сторони кримінального провадження з боку обвинувачення (п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК), але це не означає, що він повинен виконувати дії, які пов'язані виключно із встановленням винуватості особи. Публічний характер кримінального провадження обумовлює те, що на слідчого покладається обов'язок виконання його завдань, передбачених ст. 2 КПК ... в тому числі уникати у своїй діяльності обвинувального ухилу та прагнути захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень [89, с. 119].

Взагалі повноваження слідчого передбачені статтею 40 КПК України, зокрема і повноваження повідомити за погодженням із прокурором особі про підозру (п. 6 ч. 2 ст. 40 КПК України). З аналізу положень чинного законодавства, слідчий при притягненні особи до кримінальної відповідальності може скласти, підписати та/або вручити письмове повідомлення про підозру, але в будь-якому разі за погодженням з прокурором. *Повідомити особі про підозру за відсутності згоди прокурора неможливо, а тому при вирішенні наявності складу злочину,*

передбаченого ст. 372 КК, постає питання про кримінальну відповідальність як слідчого, так і прокурора, в залежності від обізнаності кожного щодо невинуватості потерпілого.

Іншою проблемою при визначенні суб'єкта злочину є можливість здійснення досудового слідства одноособово або слідчою групою (ч. 4 ст. 38 КПК України). Фактично скласти, підписати та/або вручити письмове повідомлення про підозру може не тільки старший слідчої групи, а і будь-який слідчий з вказаної групи. В такому разі кримінальну відповідальність при наявності усіх інших елементів складу кримінального правопорушення буде нести саме цей слідчий, а можливість притягнення до кримінальної відповідальності інших слідчих залежить від вчинених ними дій як співучасників.

Як підкреслює П. П. Андрушко, «у разі, якщо досудове розслідування здійснюється слідчою групою, може мати ситуація, коли повідомлення про підозру складається одним слідчим, а вручається підозрюваному іншим слідчим, який може і не усвідомлювати, що до кримінальної відповідальності притягується невинна особа» [8, с. 19]. У такому випадку, на думку вченого, суб'єктом (виконавцем) злочину, склад якого передбачений ч. 1 ст. 372 КК України, є слідчий, який склав повідомлення про підозру, а в діях слідчого, який вручив таке повідомлення склад злочину відсутній. Якщо ж слідчий, який вручає повідомлення про підозру, усвідомлює, що в діях особи, якій ним вручається повідомлення про підозру, відсутні підстави для притягнення її до кримінальної відповідальності, його дії мають кваліфікуватися, як співвиконавство у вчиненні злочину, склад якого передбачений ст. 372 КК України [8, с. 19].

Аналогічні питання постають при визначенні можливості притягнення до кримінальної відповідальності керівника органу досудового розслідування, який відповідно до положень ст. 39 КПК України організовує досудове розслідування, при цьому уповноважений, зокрема, ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування, давати слідчому письмові вказівки, які не можуть суперечити рішенням та вказівкам прокурора; погоджувати проведення слідчих (розшукових) дій та продовжувати строк їх проведення у випадках,

передбачених цим Кодексом; здійснювати досудове розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого; здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом.

Таким чином, якщо керівник органу досудового розслідування безпосередньо здійснює досудове слідство в складі слідчої групи, він користується повноваженнями слідчого, тому він може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за ст. 372 КК України на цій підставі. В іншому випадку, при здійсненні керівником органу досудового розслідування якраз своїх організаційно-управлінських повноважень В. В. Кузнецов та М. В. Сийплові виділяють 4 різні ситуації [93, с. 133–134]: 1) слідчий виніс постанову про притягнення завідомо невинуватого як обвинуваченого [К. Ю. – за КПК 1960 р.], узгодивши це питання з начальником слідчого відділу. При цьому останній не знає про те, що слідчий вчиняє ці дії всупереч закону. За таких обставин суб'єктом злочину може бути лише слідчий; 2) ситуація інша, коли суб'єктом злочину є лише начальник слідчого відділу. Начальник слідчого відділу передає матеріали кримінальної справи слідчому і дає йому вказівки стосовно притягнення як обвинуваченого, про кваліфікацію злочину, обсяг обвинувачення тощо. При цьому слідчий не усвідомлює, що до кримінальної відповідальності притягується завідомо невинуватий; 3) в аналогічній ситуації, якщо слідчий усвідомлює, що до кримінальної відповідальності притягується завідомо невинуватий, але продовжує виконувати вказівки начальника слідчого відділу, має місце виконання слідчим злочинного розпорядження, що не звільняє його від кримінальної відповідальності; 4) четверта ситуація характеризується змовою слідчого та начальника слідчого відділу на притягнення завідомо невинуватої особи як обвинуваченого. У цьому разі має місце співвиконавство у вчиненні злочину.

На нашу думку, у третій і четвертій ситуації буде співучасть осіб, оскільки обидва суб'єкта усвідомлюють вчинення кримінального правопорушення та вчиняють необхідні для цього дії, але безпосереднім виконавцем злочину буде саме слідчий, а керівник органу досудового

розслідування виступає в ролі організатора, підбурювача або пособника залежно від усіх обставин справи.

При цьому, незважаючи на можливість існування наведених конструкцій участі керівника органу досудового розслідування у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, слід зазначити, що в проаналізованій судовій практиці відсутні вирокі стосовно керівників органів досудового розслідування.

Взагалі, аналіз наукових позицій щодо співучасті у злочині зі спеціальним суб'єктом з урахуванням виду співучасника показує неодноманітність підходів до вирішення питання про можливість співучасті у злочині зі спеціальним суб'єктом осіб, не наділених ознаками спеціального суб'єкта: від заперечення такої співучасті до можливості визнання такої особи підбурювачем, пособником, організатором чи співвиконавцем. Як слушно зазначає Н. А. Федорович, такі різні позиції зумовлені насамперед відмінними вихідними положеннями їхніх авторів. Так, більшість науковців, які заперечують можливість співучасті у злочині зі спеціальним суб'єктом особи, що не наділена ознаками, вказаними у диспозиції статті Особливої частини, чи ж роблять певні винятки щодо співучасті таких осіб, ґрунтують свої міркування або на відмінному розумінні поняття співучасті, або на основі особливостей природи злочинів зі спеціальним суб'єктом. Зважаючи на те, що при аналізі співучасті у злочині зі спеціальним суб'єктом потрібно враховувати два складники – інститут співучасті та природу злочинів зі спеціальним суб'єктом, варто підтримати позицію тих вчених, які допускають визнання особи, не наділеної ознаками спеціального суб'єкта, організатором, підбурювачем, пособником і співвиконавцем» [200, с. 72].

Слід погодитися з позицією С. І. Кравченка, що відсутність ознак спеціального суб'єкта, як правило, виключає відповідальність особи за цими статтями [К. Ю. – зокрема, ст. 372 КК України]. Винятки з цього загального правила пов'язані з двома кримінально-правовими ситуаціями: 1) співучасть; 2) опосередковане вчинення злочину. Питання співучасті у злочинах зі спеціальним суб'єктом є дискусійним у доктрині кримінального права. Існує

підхід згідно з яким особа за відсутності спеціальних повноважень можуть бути співучасниками злочину зі спеціальним суб'єктом (організаторами, підбурювачами, пособниками, але не співвиконавцями), і їх дії слід кваліфікувати за відповідною частиною ст. 27 КК та частиною статті Особливої статті КК, яка встановлює відповідальність спеціального суб'єкта злочину [79, с. 71].

У свою чергу В. В. Кузнецов та М. В. Сийплові зазначають, що «співучасть у злочинах зі спеціальним суб'єктом має свої специфічні особливості, які не можна ігнорувати при вирішенні питання про визнання можливості співучасті в певних злочинах. Ці особливості проявляються в тому, що особи не наділені спеціальними властивостями або ознаками у тому вигляді, як вони окреслені в законі. Тому вони фактично не можуть виступати в ролі виконавця в злочинах із спеціальними суб'єктами. Водночас вони можуть виступати організаторами, підбурювачами, пособниками» [93, с. 134]. При цьому як підкреслюють вчені, дії співучасників підлягають кваліфікації за статтею, яка передбачає відповідальність виконавця злочину (наприклад, формула кваліфікації дій підбурювача до притягнення завідомо невинуватого як обвинуваченого матиме такий вигляд: ч. 4 ст. 27 – ч. 1 ст. 372 КК України) [93, с. 134].

Вказаним шляхом також пішла судова практика, зокрема у трьох вироках Бабушкинського районного суду м. Дніпропетровська (м. Дніпро, Україна), постановлених у 2014 р. на підставі угод між прокурором та обвинуваченими про визнання винуватості (справи № 200/9181/14-к [28], № 200/9531/14-к [30], № 200/9528/14-к [29]). У згаданих кримінальних провадженнях особам, які не були ані слідчими, ані прокурорами, тобто не були спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення, інкриміновано пособництво у притягненні завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

Зокрема, особу, засуджену вироком від 27.06.2014 р. у справі № 200/9528/14-к, визнано винною у тому, що діючи з метою уникнення від кримінальної відповідальності осіб, які організували заняття гральним бізнесом,

Х. сприяв штучному створенню ряду доказів обвинувачення, на підставі яких до кримінальної відповідальності притягнуто чотири завідомо невинні особи, яких Х. задалегідь разом з іншим співучасником схилив погодитися на притягнення до кримінальної відповідальності. При цьому Х. сприяв штучному створенню доказів у кримінальних справах, особисто схиливши ряд працівників нелегальної гральної мережі прибути до слідчого та підписати надані останнім протоколи слідчих дій, які містили неправдиві дані, також підписав окремі протоколи за інших осіб, також підробив інші документи. У вказаних кримінальних справах складено обвинувальні акти, які направлені до суду та за результатами судового розгляду чотирьох осіб засуджено за вчинення ними кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 203-2 КК України, до покарань у виді штрафів. При цьому в основу обвинувачення усіх осіб покладено штучно створені докази у кримінальних справах, сфальсифіковані слідчі та процесуальні документи у цих справах, які підтверджували версію слідчого про причетність цих осіб до вчинення злочинів.

Погоджуючись із таким варіантом кваліфікації, незрозумілою є відсутність вироку або іншого остаточного процесуального рішення відносно виконавця, а можливо і організатора вказаного злочину – самого спеціального суб'єкта за ст. 372 КК України – слідчого. Оскільки, на наш погляд, вирок відносно співучасників, які не є спеціальними суб'єктами, також вимагає наявності остаточного вирішення питання щодо вини саме прокурора або слідчого, без участі яких неможливе вчинення злочину, передбаченого ст. 372 КК України.

Протилежним прикладом, на нашу думку, є розуміння ст. 372 КК України органами досудового розслідування, у справі № 639/632/18, за результатом розгляду якої Жовтневим районним судом м. Харкова 18.10.2023 постановлено виправдувальний вирок [33]. Згідно обвинувального акта трьом оперуповноваженим та слідчому інкримінувалося, серед іншого, притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, вчинене за попередньою змовою групою осіб. Тобто незважаючи на той факт, що оперуповноважений не

визначається як спеціальний суб'єкт за ст. 372 КК України та не може вважатися виконавцем вказаного кримінального правопорушення, у цьому випадку дії усіх обвинувачених кваліфіковані однаково саме як виконавців, а не через застосування інших статей КК України, включаючи інститут співучасті.

Ще одним подібним прикладом можна навести виправдувальний вирок Київського районного суду м. Харкова від 06.09.2021 р. у справі № 640/20244/16-к [34] відносно оперуповноваженого, який на підставі доручення слідчого здійснював слідчі дії у кримінальному провадженні, користуючись правами слідчого. При цьому одним із мотивів виправдання особи судом зазначено ту обставину, що обвинувачений не є суб'єктом інкримінованого йому кримінального правопорушення.

Зазначені вирок суду є відображенням практичних проблем у застосуванні ст. 372 КК України, зокрема в частині правильного розуміння суб'єктів аналізованого кримінального правопорушення. *Таким чином, слідчий як спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, характеризується наступними ознаками:*

- загальними: *фізична осудна повнолітня особа. При цьому мінімальний вік вчинення злочину – 18 років, який можна встановити через системне тлумачення законодавства, яке становить обмеження для зайняття посади слідчого¹;*

- спеціальними: *1) зайняття посади, яка надає йому повноваження слідчого, зокрема повідомлення особі про підозру; 2) доручення йому здійснювати зазначені повноваження в конкретному кримінальному провадженні. При цьому сама посада може називатися «слідчий», мати додаткове уточнення «старший слідчий», «слідчий в особливо важливих справах» тощо або мати іншу назву – «начальник слідчого відділу», «начальник слідчого відділення», заступник зазначених осіб та інше, що кореспондується із*

¹ Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 49 Закону України «Про Національну поліцію» на службу в поліції можуть бути прийняті громадяни України віком від 18 років.

Класифікатором професій України, затвердженим наказом Держспоживстандарту України № 327 від 28.07.2010 [74].

4.2. Прокурор як суб'єкт злочину

Спеціальним суб'єктом складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, визначено прокурора. Процесуальний статус та повноваження прокурора визначені ст. 131-1 Конституції України, Законом України «Про прокуратуру» та КПК України. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 131-1 Конституції в Україні діє прокуратура, яка здійснює, зокрема, підтримання публічного обвинувачення в суді, організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку.

Водночас, згідно п. 15 ч. 1 ст. 3 КПК України прокурор – це особа, яка обіймає посаду, передбачену ст. 15 Закону України «Про прокуратуру», та діє у межах своїх повноважень. В свою чергу, у ч. 1 ст. 15 Закону України «Про прокуратуру» зазначено, що прокурором органу прокуратури є: Генеральний прокурор, його перший заступник та заступники, в тому числі керівник САП; перший заступник і заступник керівника САП; керівник підрозділу Офісу Генерального прокурора, САП та його заступник; прокурор Офісу Генерального прокурора; прокурор САП; керівник обласної прокуратури, його перший заступник та заступник; керівник підрозділу обласної прокуратури та його заступник; прокурор обласної прокуратури; керівник окружної прокуратури, його перший заступник та заступник; керівник підрозділу окружної прокуратури та його заступник; прокурор окружної прокуратури (у тому числі прокурор – стажист окружної прокуратури).

При цьому, як зауважує Ю. В. Гуцуляк, не кожен прокурор, який є прокурором згідно зі Законом України «Про прокуратуру», може бути прокурором у конкретному кримінальному провадженні. Прокурором у

кримінальному провадженні є: службова особа органу прокуратури, яка наділена статусом прокурора (перелік поданий у ст. 15 Закону України «Про прокуратуру»); набув повноважень прокурора щодо здійснення нагляду за дотриманням законів на стадії досудового розслідування. Лише симбіоз цих двох умов і визначає прокурора, в так званому, загальному розумінні, від прокурора – процесуального керівника [60, с. 123–124].

На думку І. І. Шульган, правовий статус прокурора залежить від стадії досудового провадження, в якій прокурор бере участь, незважаючи на те, що в КПК України запроваджено наскрізну участь прокурора у кримінальному судочинстві. Кожна стадія кримінального процесу має свою мету і завдання. Прокурор виступає учасником всіх стадій кримінального процесу, виконує певну роль в досягненні цілей кожної стадії [212, с. 176].

Частиною 2 ст. 36 КПК України закріплені повноваження прокурора при здійсненні нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, у тому числі, **повідомляти особі про підозру**.

О. В. Фараон визначає, що аналіз норм чинного КПК дозволяє зробити висновок, що законодавець надав право прокурору як самому приймати процесуальне рішення чи виконувати будь-яку слідчу дію у провадженні, так і брати участь у процесуальній дії, що проводиться слідчим. Це повною мірою стосується і повідомлення про підозру під час досудового розслідування у кримінальному провадженні, яке може здійснювати як прокурор, так і слідчий, але за погодження з прокурором. Під час здійснення процесуальної діяльності прокурор має право як погодити повідомлення особі про підозру, складене слідчим, так і відмовити у його погодженні [199, с. 164].

Таким чином, виходячи зі змісту ч. 2 ст. 36, ч. 1 ст. 277, ч. 1 ст. 278, ч. 1 ст. 298-4 КПК України, прокурор може:

- 1) самостійно скласти і вручити особі повідомлення про підозру або доручити його вручення слідчому;

2) погодити повідомлення про підозру, складене слідчим, і вручити особі повідомлення про підозру або доручити його вручення слідчому;

3) погодити повідомлення про підозру, складене дізнавачем, і вручити особі повідомлення про підозру.

В усіх випадках можливе як одноосібне вчинення прокурором кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, так і в співучасті зі слідчим (детективом) і дізнавачем, за умови усвідомлення ними безпідставності повідомлення особі про підозру.

Таким чином, прокурор як спеціальний суб'єкт злочину за ст. 372 КК України характеризується наступними ознаками:

- загальними: фізична, осудна повнолітня особа. Не зважаючи на те, що Законом України «Про прокуратуру» конкретно не визначено вік осіб, які можуть призначатися на посаду прокурор, зазначена посада передбачає наявність вищої юридичної освіти, що обумовлює вік особи понад 18 років (ст. 46 Закону України «Про прокуратуру» № 1789-ХІІ від 05.11.1991 в усіх редакціях, ст. 27 Закону України «Про прокуратуру» № 1697-VII від 14.10.2014 в усіх редакціях);

- спеціальними: 1) зайняття посади, яка незалежно від конкретної назви охоплюється поняттям «прокурор» (ст. 15 Закону України «Про прокуратуру»); 2) призначення в порядку ст. 36 КПК України здійснювати повноваження прокурора у конкретному кримінальному провадженні.

Взагалі призначення та заміна прокурора врегульована статтею 37 КПК України. При цьому ч. 3 ст. 37 КПК України передбачені підстави для заміни прокурора, зокрема, у виняткових випадках повноваження прокурора можуть бути покладені керівником органу прокуратури на іншого прокурора цього органу прокуратури через неефективне здійснення прокурором нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування.

На жаль, зазначений механізм має двояку природу, з одного боку, є певною формою контролю якості здійснення повноважень прокурором, з іншого, дає можливості для втручання в діяльність процесуального керівника, в тому

числі і для тиску на прокурора з метою повідомлення про підозру невинуватій особі.

На нашу думку, якщо будь-які дії прокурора вищого рівня вчинені з метою притягнення завідомо невинуватой особи до кримінальної відповідальності, зазначені посадові особи не можуть вважатися суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, оскільки безпосереднє повідомлення про підозру здійснювалося не ними, але можуть підлягати кримінальній відповідальності як співучасники цього злочину або взагалі за іншими статтями КК України.

Розглянувши загальні повноваження прокурора щодо повідомлення про підозру, слід зазначити, що існує певна категорія громадян (народні депутати, судді, адвокати та ін.), діяльність яких спрямована на забезпечення належного функціонування основних державних інститутів, підтримання сталості суспільних відносин в цілому. З метою дієвого механізму безперешкодного та ефективного здійснення ними своїх функцій на законодавчому рівні передбачені додаткові гарантії їх діяльності [89, с. 496], на що звертає увагу М. О. Карпенко.

Стаття 480 КПК України містить вичерпний перелік осіб, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження, а саме: народний депутат України; суддя, суддя КСУ, суддя Вищого антикорупційного суду, а також присяжний на час виконання ним обов'язків у суді; Голова, заступник Голови, член Вищої ради правосуддя; Голова, заступник Голови, член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; кандидат у Президенти України; Уповноважений ВРУ з прав людини; Голова, інший член Рахункової палати; депутат місцевої ради; адвокат; Генеральний прокурор, його заступник, прокурор САП; Директор та працівники НАБУ; Голова НАЗК, його заступник.

У ч. 1 ст. 481 КПК України закріплено, які саме прокурори (Генеральний прокурор, виконувач обов'язків Генерального прокурора, його заступник, керівник обласної прокуратури) уповноважені на здійснення письмового повідомлення про підозру конкретним суб'єктам. Зокрема, адвокату, депутату місцевої ради, сільському, селищному, міському голові письмове повідомлення

про підозру здійснюється Генеральним прокурором, його заступником, керівником обласної прокуратури в межах його повноважень (п. 1 ч. 1 ст. 481 КПК України). Тобто, як наголошує В. О. Гринюк, «специфіка обвинувачення у кримінальному провадженні щодо окремих категорій осіб характеризується особливостями повідомлення про підозру, яке є ускладненим за суб'єктним складом» [53, с. 248].

Слід зазначити, що ч. 2 ст. 481 КПК України передбачена можливість Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора), його заступника, керівника обласної прокуратури доручити іншим прокурорам здійснити письмове повідомлення про підозру зазначеним вище особам у порядку, передбаченому ч.ч. 1 і 2 ст. 278 цього Кодексу, якими передбачена саме процедура вручення письмового повідомлення про підозру.

Таким чином, законодавцем у ст. 481 КПК України використовується термін «здійснення повідомлення про підозру» фактично в різних значеннях, оскільки в частині першій згаданої статті поняття «здійснення» охоплює як саме складення письмового повідомлення про підозру при чому лише чітко визначеним колом суб'єктів, так і його подальше вручення підозрюваній особі. Тоді як в частині другій статті «здійснення» охоплює лише вручення письмового повідомлення про підозру за певним дорученням, що становить проблему застосування цих процедур у практичній діяльності.

Тому необхідно погодитися з підходами О. В. Гринюка, що нормативна регламентація повідомлення про підозру окремій категорії осіб потребує уточнення у частині чіткого визначення тотожності або відмінності суб'єктів складення та вручення повідомлення про підозру [53, с. 248].

Розглядаючи суб'єктів повідомлення та вручення письмового повідомлення про підозру, передбачених ст. 481 КПК України, в контексті ст. 372 КК України, слід звернути увагу на можливість вчинення аналізованого складу правопорушення як лише тим прокурором, який безпосередньо склав повідомлення про підозру, так і у співучасті з тим прокурором, який фактично його вручив. Проте прокурор, який може вручити письмове повідомлення за

дорученням в усіх випадках буде підлеглою особою, яка перебуває під впливом і виконує відповідний наказ, що зумовлює оцінку його дії через призму виконання явно кримінально протиправного наказу.

Іншим можливим варіантом є складення та вручення письмового повідомлення про підозру завідомо невинуватій особі, на яку розповсюджуються особливий порядок кримінального провадження, з порушенням такого порядку, зокрема, не тим суб'єктом, який перелічений у статті 481 КПК України, – іншим прокурором або взагалі слідчим. На нашу думку, відсутність в особи права на здійснення повідомлення підозру не тягне фактичне набуття підозрюваним відповідного статусу, а тому в цьому випадку відсутній склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 372 КК України.

4.3. Уповноважена особа як суб'єкт злочину

Аналізом чинного кримінального процесуального законодавства України можна виокремити службових осіб, яких можна вважати «іншою уповноваженою на те законом особою» в розумінні суб'єкта складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, – це дізнавач та детектив. У жодних інших працівників правоохоронних чи взагалі державних органів на сьогодні немає повноважень на складання, погодження чи повідомлення особі про підозру, в порядку визначеному КПК України [184].

Поняття дізнавача та перелік органів дізнання визначений КПК України. Так, органи, що здійснюють дізнання, разом з органами, що здійснюють досудове слідство, відносяться до органів досудового розслідування. Дізнання здійснюють підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів органів Національної поліції, органів безпеки, органів БЕБ України, органів ДБР, НАБУ (стаття 38 КПК України).

При цьому фактично саме через перелік зазначених вище органів дізнання законодавцем сформульовано і поняття дізнавача. Відповідно до п. 4-1 ч. 1 ст. 3 КПК України дізнавач – це службова особа підрозділу дізнання органу

Національної поліції, органу безпеки, органу БЕБ України, органу ДБР, НАБУ, у випадках, встановлених цим Кодексом, уповноважена особа іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків. Тобто, як підкреслюють А. Г. Гаркуша та Є. І. Петриченко, відповідно до чинної редакції КПК України, дізнавач – це особливий суб'єкт кримінального провадження, на якого законодавцем покладені повноваження щодо здійснення досудового розслідування кримінальних проступків у формі дізнання [48, с. 267].

Слід звернути увагу на певні колізії між відомчими актами Національної поліції та КПК України, оскільки кримінальним процесуальним законодавством чітко визначено проведення дізнання виключно дізнавачем, а не службовою особою, на яку ці повноваження покладені внутрішнім наказом керівника постійно або тимчасово. Як приклад, можна привести наказ Національної поліції України №142 від 04.12.2015 р. «Про затвердження Переліку посад молодшого та середнього складу поліції і відповідних їм граничних спеціальних звань», яким взагалі на дату набрання чинності змін до КК України та КПК України 01.07.2020 р. щодо впровадження інституту розслідування кримінальних проступків органами дізнання (Закон України від 22.11.2018 р. № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [153]) не були передбачені посади дізнавачів, а їх повноваження здійснювалися інспекторами та старшими інспекторами. У зазначений перелік лише згодом були внесені відповідні зміни та доповнено посадами дізнавача та старшого дізнавача (див. Перелік посад поліцейських і відповідних їм граничних спеціальних звань [137]).

Тому слушною є позиція А. Г. Гаркуші та Є. І. Петриченко, що проведення будь-яких слідчих (розшукових) дій та прийняття процесуальних рішень «інспектором» або «старшим інспектором», слід тлумачити як вчинення таких дій неуповноваженою особою, тобто особою, яка не має на це права. В результаті цього, докази зібрані такою особою є недопустимими та у

подальшому викликають наслідок у вигляді ухвалення судами відповідних рішень, тим самим не виконуючи завдання кримінального провадження в цілому [48, с. 268].

При цьому у Класифікаторі професій України, затвердженому наказом Держспоживстандарту України № 327 від 28.07.2010 [74], дізнавач (з дипломом спеціаліста) відноситься до класифікатору професій з кодом 2423 «Професіонали в галузі правоохоронної діяльності», а дізнавач – до класифікатору професій з кодом 3451 «Інспектори правоохоронних органів та фахівці із дізнання», що додатково свідчить про неузгодженість законодавчого регулювання цієї уповноваженої особи.

Що стосується самих повноважень дізнавача, то ст. 40-1 КПК України закріплює, що дізнавач при здійсненні дізнання наділяється повноваженнями слідчого, а ч. 2 даної статті перелічує, що саме уповноважений робити дізнавач. Як правильно зазначено А. М. Соцьким, законодавцю треба чітко дати перелік повноважень дізнавача і не підмінювати його статус слідчим, оскільки відповідно до змісту ст. 215 КПК України, досудове розслідування злочинів здійснюється у формі досудового слідства, а кримінальних проступків – у формі дізнання в порядку, передбаченому КПК України. Інакше кажучи, дізнавач має своїм завданням розслідування виключно кримінальних проступків [188, с. 202]. Таким чином, вбачається необхідність більш чіткого як законодавчого, так і відомчого визначення поняття та повноважень дізнавачів, без відсилки до повноважень слідчого, а також обов'язкове усунення наявних у КПК України колізій. Зокрема, для визначення повноважень дізнавача при повідомленні особі про підозру необхідно провести системне тлумачення ст.ст. 40, 277, 278, 298-4 КПК України, в яких містяться розбіжності щодо процесуальних повноважень дізнавача на вчинення певних дій.

Так, п. 11 ч. 2 ст. 36, п.6 ч.2 ст. 40 та п. 5 ч. 2 ст. 40-1 КПК України містять аналогічні положення щодо повноважень прокурора, слідчого та дізнавача, оскільки усі вказані суб'єкти уповноважені повідомляти особі про підозру. Різниця в тому, що прокурор вказане повідомлення ні з ким не погоджує, а

слідчий і дізнавач повідомляють про підозру за погодженням з прокурором, при цьому дізнавач повідомляє про підозру виключно у вчиненні кримінального проступку.

За загальним правилом, письмове повідомлення про підозру **складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором** (ч. 1 ст. 277 КПК України), письмове повідомлення про підозру **вручається** в день його складення **слідчим або прокурором** (ч. 1 ст. 278 КПК України). Щодо письмового повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку зазначено, що воно **складається дізнавачем за погодженням із прокурором** у випадках та порядку, передбачених цим Кодексом (ч. 1 ст. 298-4 КПК України). При цьому, ч. 2 ст. 298-4 КПК містить окремі доповнення щодо вручення повідомлення про підозру, але не уточнює, хто саме може вручити письмове повідомлення про підозру у вчиненні саме кримінального проступку.

Отже безпосередні дії кожного з суб'єктів повідомлення про підозру (прокурора, слідчого та дізнавача) визначені не загальними нормами ст.ст. 36, 40, 40-1 КПК, а конкретними нормами в межах інституту повідомлення про підозру та інших. При чому обсяг повноважень в межах повідомлення про підозру у прокурора, слідчого та дізнавача є різним, від найширшого – у прокурора, до найвужчого – дізнавача.

КПК України використовує наступні терміни: «повідомлення особі про підозру», «складення», «погодження» і «вручення повідомлення про підозру», тому на нашу думку, необхідно їх розмежовувати та правильно використовувати. На думку І. С. Огерука, повідомлення про підозру в кримінальному провадженні «включає в себе дві взаємопов'язані дії: «складання» та «вручення». Скласти підозру у кримінальному провадженні може тільки уповноважена особа: прокурор, слідчий, дізнавач. Слід зауважити, що ч. 1 ст. 277 КПК України потребує узгодження із п. 5 ч. 2 ст. 40-1 КПК України, оскільки вона серед суб'єктів не виділяє дізнавача, який наділений правом повідомлення про підозру» [119, с. 193]. Погоджуючись з науковцем щодо необхідності узгодження даних норм КПК України, зауважимо, що ст. 277 КПК присвячена

лише **складенню** письмового повідомлення про підозру і не охоплює увесь перелік дій.

Натомість А. Я. Хитра зазначає, що «згідно з п. 5 ч. 2 ст. 40-1 та ч. 1 ст. 298-4 КПК, повідомляти про підозру може й дізнавач, але за погодженням із прокурором» [59, с. 208]. При цьому, на думку науковця, «згаданими положеннями кримінального процесуального законодавства охоплюється порядок повідомлення особі про підозру, який включає в себе вручення письмового повідомлення про підозру в день його складення слідчим, дізнавачем або прокурором» [59, с. 208], з чим важко погодитися.

Таким чином, можна дійти до висновку, що дізнавач має повноваження на повідомлення про підозру особі у вчиненні кримінального проступку, що включає в себе складення письмового повідомлення про підозру та передбачає подальше обов'язкове погодження прокурором. Водночас з незрозумілих причин дізнавач не наділений законодавцем повноваженнями на вручення особі погодженого з прокурором письмового повідомлення про підозру. Такі повноваження наявні лише у прокурора. Тому КПК України безсумнівно потребує доповнень до ст. 298-4 КПК України, яка визначає особливості повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку, абзацем наступного змісту: «Письмове повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку вручається в день його складення дізнавачем або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень». Вказані зміни вирішать усі розбіжності щодо можливості дізнавача вручати письмове повідомлення про підозру. При цьому внесення доповнень до ст.ст. 277 та 278 КПК України в такому випадку не потрібні, оскільки норма ст. 298-4 КПК є спеціальною по відношенню до них і стосується якраз розслідування кримінальних проступків.

З аналізу поняття та повноважень дізнавача можна виокремити його ознаки як спеціального суб'єкта кримінального правопорушення за ст. 372 КК України:

- загальні: фізична, осудна повнолітня особа, що аналогічно з ознаками слідчого та прокурора;

- спеціальні: 1) зайняття посади саме дізнавача (а не інспектора чи якоїсь іншої), оскільки це впливає на наявність процесуальних повноважень такої особи; 2) здійснення дізнання у конкретному кримінальному провадженні щодо кримінального проступку.

Як і у випадку зі складенням слідчим повідомлення про підозру відносно завідомо невинуватої особи, при складенні повідомлення про підозру дізнавачем постає питання обізнаності прокурора, який погоджує та вручає повідомлення про підозру, щодо невинуватості особи, що безпосередньо впливає на можливість кваліфікації дій дізнавача і прокурора за ст. 372 КК України у співучасті або лише одного з цих суб'єктів окремо.

Також можна провести певну аналогію між можливою участю у вчиненні аналізованого складу злочину керівника органу досудового розслідування та керівника органу дізнання. Відповідно до ст. 39-1 КК України керівник органу дізнання організовує дізнання та має повноваження визначати та відсторонювати дізнавача, який здійснюватиме дізнання, ознайомлюватися з матеріалами дізнання, давати дізнавачу письмові вказівки, що не суперечать рішенням та вказівкам прокурора, тобто фактично керівник органу дізнання може впливати на хід дізнання. Якщо дії керівника, спрямовані на притягнення завідомо невинуватої особи до кримінальної відповідальності, то при обізнаності і змові безпосередньо з дізнавачем, дії керівника органу дізнання та дізнавача можна кваліфікувати як співучасть у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України. При цьому керівник органу дізнання може виступати організатором, підбурювачем або пособником залежно від обставин, а дізнавач буде виконавцем вказаного злочину. Якщо дії керівника, не усвідомлюються дізнавачем, то кваліфікація можлива за ст.ст. 364, 365, 366 КК України або іншими.

«Уповноваженою особою», котра може бути суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, є детектив, статус якого є

дещо незвичним для національної правоохоронної системи. Стаття 3 КПК України, яка містить основні терміни Кодексу, окремо поняття детектива не визначає. У п. 19 ч. 1 цієї статті при перерахуванні сторін кримінального провадження детектив також відсутній. У п.п. 4, 17 ч. 1 ст. 3 КПК України детектив визначається через поняття слідчого при перерахуванні, що слідчий може бути службовою особою підрозділу детективів, відділу детективів НАБУ.

Детектив згадується і в ст. 38 КПК України при перерахуванні органів досудового розслідування. Так, досудове слідство здійснюють підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю НАБУ та підрозділи детективів органів БЕБ України (п.п. 2 і 3 ч. 2 ст. 38).

Закон України «Про Національне антикорупційного бюро України» також не містить визначення поняття «детектив». У ч. 1 ст. 10 цього Закону лише зазначено, що оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених законом до підслідності НАБУ, а також в інших справах, витребуваних до НАБУ прокурором, що здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування працівниками НАБУ, проводять старші детективи та детективи НАБУ, а також оперативно-технічні підрозділи і підрозділи внутрішнього контролю. М. В. Борисенко зауважує, що на відміну від слідчого, який уповноважений надавати доручення на проведення оперативно-розшукових дій, обов'язок детектива Національного бюро полягає у самостійному проведенні не тільки слідчих, а й оперативно-розшукових дій [20, с. 118].

Отже, як узагальнює С. В. Рокунь, детектив – це посадова особа НАБУ чи іншого створюваного на таких засадах правоохоронного органу, яка отримує особливий статус і уповноважена в межах компетенції, передбаченої кримінально-процесуальним законодавством, здійснювати, окрім оперативно-розшукової діяльності, також досудове розслідування злочинів й інших кримінальних правопорушень [168, с. 99–100].

Натомість у п. 2 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» [152] закріплено, що детектив Бюро економічної безпеки України – це службова особа БЕБ України, уповноважена в межах компетенції, визначеної Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та КПК України, здійснювати оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності БЕБ України.

Якщо розглядати детектива як спеціального суб'єкта за ст. 372 КК України, можливо як і щодо інших суб'єктів виокремити його загальні (фізична осудна повнолітня особа) та спеціальні ознаки. До спеціальних ознак відносяться зайняття посади детектива в органах НАБУ або БЕБ України та здійснення повноважень з досудового розслідування у конкретному кримінальному провадженні.

Враховуючи процесуальний статус детектива, він не може ототожнюватися з поняттям слідчого і охоплюватися цим суб'єктом при кваліфікації дій детектива за ст. 372 КК України. Тому в кожному окремому випадку необхідно виходити з повноважень, які здійснюються ним у конкретному провадженні. Якщо це повноваження щодо проведення досудового розслідування, то детектив відноситься до – слідчого. Якщо він здійснює оперативно-розшукову діяльність, то він не може вважатися слідчим.

Різниця слідчого та детектива також підтверджується пошуком цих професій у відповідному класифікаторі на офіційному сайті Міністерства економіки України [125]. Зокрема, слідчий відноситься до класифікатору професій з кодами 2423 «Професіонали в галузі правоохоронної діяльності» та 2429 «Інші професіонали в галузі правознавства», в свою чергу код класифікатора професій для детектива – 2419.3 «Професіонали державної служби та місцевого самоврядування», що може пояснюватися застарілими підходами, заснованими на вже не діючому законодавстві.

Така двозначність (дуалізм) статусу впливає на особливості кваліфікації дій детектива за ст. 372 КК України. Безумовно детектив відноситься до спеціальних суб'єктів аналізованого кримінального правопорушення, оскільки він

наділений повноваженнями слідчого щодо повідомлення особі про підозру (як складення, так і вручення письмового повідомлення), а також уповноважений робити увесь комплекс слідчих та інших процесуальних дій, які передують повідомленню про підозру. Вчинення детективом оперативно-розшукової діяльності в якості оперуповноваженого не охоплюється об'єктивною стороною притягнення до кримінальної відповідальності. Водночас, доповнення переліку суб'єктів кримінального правопорушення у ст. 372 КК України детективом надасть можливість визначення його окремим спеціальним суб'єктом тільки в частині притягнення до кримінальної відповідальності.

Тому вважаємо за необхідне у ч. 1 ст. 372 КК України запропонувати визначення спеціальних суб'єктів, нейтралізуючи певну юридичну невизначеність щодо «інших уповноважених осіб», вказавши на прокурора, слідчого, детектива та дізнавача. За чинним законодавством інші службові особи не мають права повідомляти особі про підозру.

Висновки до розділу 4

1. Запропоновано визначити разом із слідчим та прокурором новими спеціальними суб'єктами за ст. 372 КК України – дізнавача та детектива, що викликано змінами в кримінальному процесуальному та спеціальному законодавстві.

2. Доведено, що виконавцем кримінального правопорушення за ст. 372 КК України можуть бути і керівники органів досудового розслідування чи прокуратури, однак лише при безпосередньому здійсненні досудового розслідування (слідства або дізнання) чи процесуального керівництва. В іншому випадку, їх дії можуть кваліфікуватися через інститут співучасті або за іншими статтями КК України.

3. Виокремлено спеціальні ознаки слідчого, прокурора, детектива та дізнавача як суб'єкта кримінального правопорушення за ст. 372 КК України:

1) зайняття посади, яка уповноважує на повідомлення про підозру; 2) здійснення таких повноважень у конкретному кримінальному провадженні.

4. Сформульовано, що прокурор, який погоджує повідомлення про підозру щодо винуватості завідомо невинного (невинуватого), для притягнення його до кримінальної відповідальності за ст. 372 КК України, обов'язково має бути обізнаним про цей факт.

5. Обґрунтовано, що при здійсненні досудового слідства слідчою групою, якою притягається завідомо невинна (невинувата) особа, безпосереднім виконавцем буде слідчий, який фактично склав/або вручив письмове повідомлення про підозру. Кримінально-правова кваліфікація інших слідчих, що входять до слідчої групи, залежить від конкретних вчинених ними дій як співучасників.

РОЗДІЛ 5

ПОКАРАННЯ ЗА ПРИТЯГНЕННЯ ЗАВІДОМО НЕВИННОГО ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

5.1. Види покарання за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності

За вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 372 КК України, встановлено покарання у виді обмеження волі на строк до 5 років або позбавленням волі на той самий строк, за ч. 2 ст. 372 КК України – виключно у виді позбавлення волі на строк від 5 до 10 років. З усього переліку покарань особі, засудженій за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, можливо призначити лише 2 види покарання за вчинення основного складу злочину на вибір: або обмеження волі, або позбавлення волі; і лише один вид покарання – позбавлення волі – за вчинення злочину з обтяжуючими обставинами. Додаткові покарання ст. 372 КК України не передбачені.

Загальні положення щодо призначення обмеження волі викладено у ст. 61 КК України, де зазначено, що покарання у виді обмеження волі полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці. Обмеження волі встановлюється на строк від 1 до 5 років.

Щодо визначення позбавлення волі у ст. 63 КК України закріплено, що покарання у виді позбавлення волі полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу. Позбавлення волі встановлюється на строк від 1 до 15 років, за винятком випадків, передбачених Загальною частиною цього Кодексу.

Опрацюванням вироків, оприлюднених у Єдиному державному реєстрі судових рішень за період 2013 – 6 міс. 2024 р.р., за фактами притягнення

завідомо невинного до кримінальної відповідальності виявлено 7 обвинувальних вироків за ч. 2 ст. 372 КК України, в яких усім засудженим особам призначено основне покарання у *виді позбавлення волі на строк 5 років (100 %)*. Вироки за ч. 1 ст. 372 КК України у Єдиному державному реєстрі судових рішень відсутні. Цікавим є те, що у 3 вироків із зазначених (43 %) особам також призначено додаткове покарання:

- позбавлення спеціального звання (28,57 %),
- позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (14,3 %).

Так, вироком Ленінського районного суду м. Харкова від 24.03.2017 р. у справі № 642/5136/16-к [38] особу визнано винною у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 372 КК України, і призначено покарання у виді п'яти років позбавлення волі з відбуттям покарання в кримінально-виконавчій установі, з позбавленням спеціального звання майора податкової міліції.

Аналогічно вироком Подільського районного суду м. Києва від 17.05.2021 р. у справі № 753/18784/18 [39] затверджено угоду про визнання винуватості між прокурором та обвинуваченим. Особу визнано винуватою за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 372 КК України, та призначено узгоджене сторонами покарання у виді позбавлення волі строком на 5 років, з позбавленням згідно ст. 54 КК України його спеціального звання «капітан поліції».

Статтею 54 КК України закріплено, що засуджена за тяжкий чи особливо тяжкий злочин особа, яка має військове, спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас, може бути позбавлена за вироком суду цього звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу.

Разом з цим, як зазначає М. В. В'юнник, за наявності цих двох умов не обов'язково слідує призначення покарання у виді позбавлення звання, адже законодавець не зобов'язав суд, а лише надав йому таке право: «може бути позбавлена» зазначено в ст. 54 КК України [47, с. 63]. В. І. Тютюгін підкреслює, що це покарання «не передбачене в жодній із санкцій статей Особливої частини

КК і завжди призначається на підставі ст. 54 Загальної частини КК за розсудом суду» [84, с. 393].

Проте в науці кримінального права наявна позиція, що «головним критерієм при вирішенні питання про позбавлення звань є не кримінально-правове визначення ступеня тяжкості вчиненого злочину, а несумісність присвоєного звання з учинком особи, який дискредитує, опорочує, ганьбить і особу, і звання». Отже, можна погодитися, що саме цей критерій може бути покладений в основу застосування ст. 54 КК України [47, с. 69].

Якщо розглядати можливість застосування ст. 54 КК України в контексті суб'єкта злочину, визначеного ст. 372 КК України, можна зауважити, що спеціальні звання передбачені у ст. 80 Закону України «Про Національну поліцію» [159], ст. 14-2 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» [155], ст. 11 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» [158], ст. 26 Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» [152] та інших. Тобто наявність таких звань є розповсюдженим явищем для суб'єкта цього злочину.

Тому при призначенні покарання за притягнення завідомо невинуватого до кримінальної відповідальності службовою особою, яка має військове, спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас, суд завжди має вирішувати питання щодо необхідності застосування ст. 54 КК України і, на нашу думку, обов'язково мотивувати, якщо вказана стаття в конкретному випадку не підлягає застосуванню, оскільки вчинення цього злочину, за загальним правилом, є несумісним з наявністю спеціального звання.

У цілях дослідження призначення покарання цікавим є вирок Козельщинського районного суду Полтавської області від 25.10.2022 р. у справі № 533/675/22 [35], яким затверджено угоду про визнання винуватості між прокурором та обвинуваченим, визнано особу винуватою у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 366, ч. 2 ст. 372 КК України, і призначено узгоджене в угоді про визнання винуватості покарання: за ч. 1 ст. 366 КК України – у виді обмеження волі на строк 2 роки з позбавленням права

обіймати посади в правоохоронних органах строком на 2 роки; за ч. 2 ст. 372 КК України – у виді 5 років позбавлення волі.

На підставі ч. 1 ст. 70 КК України за сукупністю кримінальних правопорушень шляхом поглинання менш суворого покарання більш суворим покаранням особі призначено остаточне покарання у виді 5 років позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади в правоохоронних органах строком на 2 роки. Згідно ст. 75 КК України особу звільнено від відбування основного покарання у виді позбавлення волі з випробуванням з іспитовим строком 1 рік.

На нашу думку, в даному випадку додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю фактично призначено особі не на підставі ст. 372 КК України, а на підставі ст. 366 КК України, яка інкримінується особі за сукупністю, оскільки ст. 372 КК України таке покарання не передбачено.

Статтею 55 КК України регламентований такий вид покарання як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. За загальним правилом, цей вид покарання може призначатися як основне покарання на строк від 2 до 5 років або як додаткове покарання на строк від 1 до 3 років. Проте за вчинення певних видів злочину можливо позбавлення права на більший строк (від 5 до 15 років).

Окремими науковцями звертається увага на певні особливості застосування ст. 55 КК України, зокрема, що «характер вчиненого злочину, дані про особу винного та інші обставини провадження переконують суд у неможливості (недоцільності) збереження за засудженим у подальшому права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю» (В. І. Тютюгін [194, с. 430]), а також «щодо неможливості застосування позбавлення права як основного, так і додаткового покарання до осіб, якщо вчинене ними кримінальне правопорушення не пов'язано з посадою, яку вони обіймали, або з діяльністю, якою вони займалися, на момент вчинення даного суспільно небезпечного діяння» (О. В. Євдокімова [66, с. 143]).

Частиною 2 ст. 55 КК України передбачено, що позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткове покарання може бути призначене й у випадках, коли воно не передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу за умови, що з урахуванням характеру кримінального правопорушення, вчиненого за посадою або у зв'язку із заняттям певною діяльністю, особи засудженого та інших обставин справи суд визнає за неможливе збереження за ним права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Таким чином, як підкреслено Н. А. Орловською, «зазначене покарання має унікальний потенціал, який дозволяє дуже гнучко використовувати його для запобігання кримінальним правопорушенням навіть тоді, коли законодавець не включив його до змісту санкції» [122, с. 73], проте на практиці при постановленні вироків за ст. 372 КК України суди жодного разу таким правом не скористалися.

Опрацювавши теоретичні положення та наявну судову практику щодо призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, вважаємо за доцільне доповнити санкцію і частини 1, і частини 2 статті 372 КК України обов'язковим додатковим покаранням у виді «позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років», оскільки дане кримінальне правопорушення завжди вчиняється службовою особою (прокурор, слідчий, детектив, дізнавач), пов'язано з посадою, яку вона обіймає, та несумісне з подальшим здійсненням повноважень на такій посаді.

При цьому, враховуючи положення ч. 2 ст. 69 КК України, за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, з урахуванням особи винного суд, умотивувавши своє рішення, може не призначати таке додаткове покарання, крім випадків засудження за корупційне кримінальне правопорушення, кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією.

Отже, на нашу думку, доцільним і необхідним при призначенні покарання за ст. 372 КК України вирішувати питання про призначення додаткових видів

покарань, передбачених ст. ст. 54 і 55 КК України, що означає необхідність їх встановлення в санкції за ч.ч. 1 та 2 ст. 372 КК України.

5.2. Призначення покарання за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності

Аналізом обвинувальних вироків за ст. 372 КК України за період 2013 – 6 міс. 2024 р.р. встановлено, що у 85,7 % вироків засудженого звільнено від відбування покарання у зв'язку з випробуванням (див. Додаток В). Тривалість іспитового строку становила: 1 рік (33,33 %), 2 роки (16,67 %) або 3 роки (50 %). При цьому у 71,4 % випадків вирокі ухвалені на підставі угод про визнання винуватості з узгодженням звільнення осіб від відбування покарання з випробуванням на підставі ч. 2 ст. 75 КК України.

Іншою особливістю, яку можна підкреслити, стало призначення усім засудженим покарання у виді позбавлення волі на строк 5 років, тобто відповідно до нижньої межі санкції, яка передбачена ст. 372 КК України (від п'яти до десяти років), що дає можливість застосувати положення ст. 75 КК України.

Постає закономірне питання щодо реального стану призначення покарань особам, засудженим за ст. 372 КК України, з яких лише щодо однієї особи, суд не визнав за можливе застосувати положення ст. 75 КК України. Якщо врахувати ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання, як передбачено п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України, то є подібними та передбачають застосування уніфікованого покарання у виді 5 років позбавлення волі з наступним звільненням від його відбування в усіх випадках.

У зв'язку з цим привертає увагу позиція Н. М. Парасюк, що звільнення від відбування покарання з випробуванням щорічно представлене стабільно високим показником у загальній кількості випадків звільнення від покарання та його відбування [136, с. 472]. Особливо науковиця акцентує увагу на те, що «у структурі звільнених від відбування покарання з випробуванням близько 50%

становлять випадки звільнення засуджених за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів. З огляду на це, суперечливою є кримінально-правова природа цього виду звільнення в контексті, зокрема, можливості встановити виправність осіб, засуджених за вчинення найбільш тяжких видів кримінальних правопорушень, протягом встановленого у кримінальному законі іспитового строку» [136, с. 472].

З метою посилення заходів протидії корупційним злочинам Законом України № 1698-VII «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 р. (набрав чинності 25 січня 2015 р.) до КК України були внесені зміни, що обмежують можливість застосування звільнення від кримінальної відповідальності (ст.ст. 45-48), призначення більш м'якого покарання (ст. 69), звільнення від покарання або його відбування (ст.ст. 74, 75, 79, 81, 82, 86, 87), зняття судимості (ст. 91) до осіб, які вчинили корупційні злочини, узагальнює О. П. Горох [52, с. 56–57]. Таким чином, як зауважують О. О. Житний, А. М. Клочко, обмеження торкнулись і звільнення від відбування покарання з випробуванням – досить поширеної форми реалізації кримінальної відповідальності» [70, с. 111].

При цьому враховуючи пропозицію доповнити ч. 2 ст. 372 КК України такою обтяжуючою обставиною як «вчинене з корисливих мотивів», пропонуємо також внести зміни до примітки до ст. 45 КК України, що до корупційних кримінальних правопорушень також відноситься кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 372 КК України, у випадку його вчинення з корисливих мотивів, що виключить можливість звільнення від відбування покарання з випробуванням при засудженні особи за ч. 2 ст. 372 КК України в поєднанні з корупційною складовою.

Висновки до розділу 5

1. Авторці вдалося визначити основні тенденції призначення покарання засудженим особам та наголосити на необхідності обов'язкового застосування ст. 54 КК України шляхом призначення додаткового покарання у виді спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційний класу.

2. Обґрунтовано необхідність внесення змін у санкцію ч. 1 і ч. 2 ст. 372 КК України та доповнення їх додатковим покаранням у виді *позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років*, що виключить можливість особи вчиняти такі кримінальні правопорушення в майбутньому.

3. З урахуванням законодавчих положень щодо неможливості звільнення від відбування покарання у разі вчинення *корупційних кримінальних правопорушень* запропоновано розширити вказаний перелік, доповнивши його кримінальним правопорушенням, передбаченим ч. 2 ст. 372 КК України, у випадку його вчинення з *корисливих (корупційних) мотивів*, шляхом внесення змін до примітки до ст. 45 КК України.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і вирішення наукового завдання, що полягає у характеристиці кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, через аналіз складу притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності та його караність.

Основними результатами роботи є такі висновки:

1. Родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти правосуддя є суспільні відносини у сфері забезпечення здійснення правосуддя безпосередньо судом, прокуратурою, органами, якими здійснюються дізнання, досудове слідство, виконання судових рішень та іншим чином забезпечується функціонування системи правосуддя, а також адвокатурою. В межах родового об'єкту кримінальних правопорушень проти правосуддя за сукупністю схожих безпосередніх об'єктів (критерій класифікації) виокремлено чотири видові об'єкти, а саме суспільні відносини: 1) суспільні відносини у сфері дотримання конституційних принципів діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури й суду, які забезпечують притягнення до кримінальної відповідальності осіб виключно на підставі закону з дотриманням усіх процесуальних вимог (в тому числі, ст. 372 КК України); 2) у сфері належного та ефективного досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень; 3) у сфері запобігання посягання на життя, здоров'я, особисту безпеку, майно суддів, присяжних, захисників, представників особи, осіб, взятих під захист, їх близьким родичам; 4) суспільні відносини у сфері належного та ефективного виконання рішень суду та відбування покарання.

2. У видовому об'єкті, який включає з-поміж інших ст. 372 КК України, виокремлено три підвидові об'єкти: 1) суспільні відносини у сфері дотримання конституційних принципів діяльності та можливість належного виконання функцій стороною обвинувачення – органами дізнання, досудового слідства та прокуратури (ч. 1 ст. 371, ст. 372, ст. 373, ч. 2 ст. 387 КК України); 2) суспільні

відносини у сфері дотримання конституційних принципів діяльності та надання можливості належного виконання функцій стороною захисту (ст.ст. 374, 397 КК України); 3) суспільні відносини у сфері дотримання конституційних принципів діяльності та надання можливості належного виконання функцій судом (ч. 2 ст. 371, ст. 375, ч. 2 ст. 376, ст. 376-1 КК України).

3. Безпосереднім об'єктом притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності є суспільні відносини: 1) у сфері діяльності органів дізнання, досудового слідства і прокуратури, які унеможливають притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (безпосередній основний об'єкт); 2) у сфері реалізації конституційних прав та інтересів певної особи, її особистої недоторканісті та гарантій захисту від незаконного притягнення до кримінальної відповідальності (додатковий обов'язковий об'єкт); 3) у сфері надання правдивої доказової інформації на досудовому розслідуванні (додатковий факультативний об'єкт при вчиненні фальсифікації доказів).

4. Предметом досліджуваного кримінального правопорушення «повідомлення про підозру» є офіційний документ, складений відповідно до вимог ст. 277 КПК України, та обов'язково вручений особі в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством.

5. Потерпілий є обов'язковою ознакою об'єкта кримінального правопорушення як соціальний суб'єкт та учасник суспільних відносин, яким в даному випадку є фізична особа, невинувата у вчиненні кримінального правопорушення, відносно якого їй повідомлено про підозру уповноваженою особою, якій достеменно відомо про невинуватість потерпілого.

6. Визначено форми вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 372 КК України, за суб'єктивним критерієм: для прокурора – самостійне складання, підписання та вручення письмового повідомлення про підозру, а також погодження складеного слідчим чи дізнавачем повідомлення про підозру; для слідчого – складання та вручення письмового повідомлення про підозру; для дізнавача – лише складання письмового повідомлення про підозру.

Новою формою діяння, передбаченого ст. 372 КК України, названо звернення до суду з обвинувальним актом або клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності: для слідчого та дізнавача – складання обвинувального акту та надання його для затвердження прокурору; для прокурора – затвердження обвинувального акту або складання його самостійно та скерування до суду, а також складання та скерування до суду клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Також запропоновано визнати новою формою діяння стосовно юридичної особи – повідомлення завідомо невинуватій особі про підозру у вчиненні злочинів від імені та в інтересах юридичної особи, що тягне за собою внесення відповідних відомостей до ЄРДР, до обвинувального акту та застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру, передбачених ст. 96-6 КК України.

7. Комплексним способом притягнення завідомо невинуватого до кримінальної відповідальності є зловживання службовим становищем уповноваженою на повідомлення про підозру особою, яке вчиняється у формі письмового інтелектуального обману. Обстановку вчинення злочину окреслено як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони.

8. Обґрунтовано встановлення кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти правосуддя у формі невжиття заходів щодо повідомлення про підозру (ст. 372-1 КК України) та за фальсифікацію доказової інформації (ст. 383-1 КК України).

9. Запропоновано визначити новими спеціальними суб'єктами ст. 372 КК України – дізнавача та детектива, що викликано змінами в кримінальному процесуальному та спеціальному законодавстві.

10. Формою вини притягнення завідомо невинного (невинуватого) до кримінальної відповідальності є виключно прямиий умисел. При цьому прокурор, слідчий, детектив або дізнавач усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій – повідомлення про підозру невинуватій особі, передбачає суспільно небезпечні наслідки свого діяння, що призводить до порушення прав невинуватої особи та унеможливорює здійснення правосуддя (інтелектуальна

ознака) і бажає діяти таким чином – притягнути до кримінальної відповідальності саме невинувату особу шляхом повідомлення про підозру (вольова ознака).

11. Обґрунтовано необхідність внесення змін у санкцію ч. 1 і ч. 2 ст. 372 КК України та доповнення їх додатковим покаранням у виді *позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років*, що виключить можливість особи вчиняти такі кримінальні правопорушення в майбутньому.

12. Запропоновано визначити притягнення завідомо невинного (невинуватого) до кримінальної відповідальності, вчинене з корисливих (корупційних) мотивів (ч. 2 ст. 372 КК України), шляхом внесення змін до примітки до ст. 45 КК України:

«Корупційними кримінальними правопорушеннями відповідно до цього Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, кримінальне правопорушення, передбачене частиною 2 статті 372 КК України, у випадку його вчинення з корисливих чи корупційних мотивів, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 цього Кодексу».

13. Аргументовано внесення змін до ст. 372 КК України у такій редакції:

«Стаття 372. Притягнення завідомо невинуватого до кримінальної відповідальності

Повідомлення прокурором, слідчим, детективом, дізнавачем про підозру завідомо невинуватому та/або звернення до суду з обвинувальним актом, з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності відносно такої особи, а також поєднане із внесенням відомостей про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, до Єдиного реєстру досудових розслідувань та/або до обвинувального акту, –

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, поєднані з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, або вчинені з корисливих чи корупційних мотивів, або відносно неповнолітнього, або звернення до суду із клопотанням про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру за відсутності підстав, –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамова О. С. Поняття правової класифікації. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 19–24 .
2. Актуальні питання кримінального законодавства України та практики його застосування : монографія / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, Л. М. Демидової. Харків : Право, 2017. 400 с.
3. Албул С. В., Холостенко А. В. Корислива злочинність: сучасні кримінологічні та кримінально-правові проблеми. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 4. С. 14–16.
4. Алексеєва Н. Ю. Встановлення кваліфікуючих ознак злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них. *Держава і право. Юридичні і політичні науки* : збірник наукових праць. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2013. Вип. 59. С. 378–383.
5. Андрієшин В. В. Кримінальна відповідальність за зловживання службовою особою своїми повноваженнями : теоретико-правові та прикладні аспекти : дис. ... докт. філ. Одеса, 2020. 237 с.
6. Андрушко А. В. Каральна психіатрія та проблеми кримінально-правової протидії її використанню в Радянському Союзі. *Сила права і право сили: історичний вимір та сучасне бачення проблеми* : Матеріали XXXII Міжнародної історико-правової конференції (м. Полтава, 28-31 травня 2015 р.). С. 327–331.
7. Андрушко О. В. Кримінальна відповідальність за правопорушення в кримінальному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 4. С. 215–222. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-4/58> (дата звернення 01.06.2022).
8. Андрушко П. П. Проблемні питання кримінально-правової кваліфікації притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. *Адвокат*. 2014. № 6 (165). С. 8–23.

9. Андрушко П. П. Особливості кримінально-правової кваліфікації притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності: теоретичні орієнтири та правозастосовна практика. *Юридична Україна*. 2015. № 10–12. С. 176–241.
10. Анісімов Г. М. Зловживання довірою як спосіб учинення злочину. Проблеми законності. 2015. Вип. 128. С. 20–28.
11. Астахова О. О. Поняття обстановки вчинення злочину як ознака об'єктивної сторони злочину. *Юридична наука*. № 3. 2015. С. 49–67.
12. Астахова О. О. Функції такої ознаки об'єктивної сторони злочину, як обстановка його вчинення. *Юридична наука*. № 9. 2015. С. 81–89.
13. Бажанов М. І. Злочини проти правосуддя : конспект лекцій. Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 1996. 29 с.
14. Бажанов М. И. Уголовно-правовая охрана советского правосудия : учеб. пособие. Харьков, 1986. 23 с.
15. Балобанова Д. О. Динаміка кримінального законодавства щодо відповідальності за злочини проти правосуддя. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані. Розділ 3. Альманах правових досліджень*. 2016. С. 671–684.
16. Бандурка І. О. Об'єкт злочину як кримінально-правова категорія. *Право.иа*. 2015. № 2. С. 70–75.
17. Бандурка І. О. Спеціальний суб'єкт як елемент складу злочинів, вчинених проти дітей. *Європейські перспективи*. 2015. № 2. С. 21–25.
18. Баулін Ю. В. Поняття кримінальної відповідальності та його значення для практики застосування нового Кримінального кодексу України. *Новий Кримінальний кодекс України : Питання застосування та вивчення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. / редкол. В. В. Сташис (голов. ред.) та ін.* Київ, Харків : Юрінком-Інтер, 2022. С. 39-42.
19. Бокоч І. М. До проблеми визначення видового об'єкта злочинів проти правосуддя, що вчиняються працівниками правоохоронних органів під час

провадження досудового розслідування. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 307–310.

20. Борисенко М. В. Етимологічне значення термінів «поліцейський детектив» та «слідчий». *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 1. Том 2. С. 118. С. 116–119.

21. Борисов В. І. Забезпечення кримінальним законом конституційних принципів здійснення правосуддя в Україні. *Конституційний процес в Україні : здобутки та проблеми : матеріали Всеукр. наук.-практ. конференції (Харків, 25-26 черв. 2009 р.)*. Харків : Право, 2009. С.135. С. 134–142.

22. Борисов В. І. Склад злочину та місце потерпілого в його структурі. *Право України*. 2020. № 2. С.138–150.

23. Бурдін В. М. До питання про поняття кримінальної відповідальності за КК України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2005. №9 (47). С. 64–73.

24. Бурдін В. М. Окремі проблеми злочинів проти правосуддя за КК України. *Життя і право*. 2004. № 2. С. 74–78.

25. Великий тлумачний словник сучасної української мови. 170 000 слів / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.

26. Вереша Р. В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України. Київ : Атіка, 2005. 224 с.

27. Вереша Р. В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину : автореф. дис. ... доктора юрид. наук. Київ, 2017. 38 с.

28. Вирок Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 25.06.2014 р. у справі № 200/9181/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/39536650> (дата звернення 13.07.2023).

29. Вирок Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 27.06.2014 р. у справі № 200/9528/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/39536684> (дата звернення 01.11.2023).

30. Вирок Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 27.06.2014 р. у справі № 200/9531/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/39536681> (дата звернення 01.11.2023).

31. Вирок Білопільського районного суду Сумської області від 07.10.2020 р. у справі № 591/983/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/92088104> (дата звернення 18.03.2023).

32. Вирок Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 05.12.2022 р. у справі № 200/3434/14. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/115202047> (дата звернення 31.03.2024).

33. Вирок Жовтневого районного суду м.Харкова від 18.10.2023 р. у справі № 639/632/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/114380124> (дата звернення: 04.12.2023).

34. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 06.09.2021 р. у справі № 640/20244/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/99392301> (дата звернення 13.07.2023).

35. Вирок Козельщинського районного суду Полтавської області від 25.10.2022 р. у справі № 533/675/55. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/106930773> (дата звернення 31.03.2023).

36. Вирок Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 10.08.2021 р. у справі № 235/5633/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/98906277> (дата звернення 18.03.2023).

37. Вирок Лебединського районного суду Сумської області від 29.03.2021 р. у справі № 592/9223/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/95861451> (дата звернення 18.03.2023).

38. Вирок Ленінського районного суду м.Харкова від 24.03.2017 р. у справі № 642/5136/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/65611005> (дата звернення 18.03.2023).

39. Вирок Подільського районного суду м. Києва від 17.05.2021 р. у справі № 753/18784/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96937054> (дата звернення 31.03.2024).

40. Вирок Придніпровського районного суду м. Черкаси від 19.05.2017 р. у справі № 711/4218/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/66623277> (дата звернення 18.03.2023).

41. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 02.11.2020 р. у справі № 712/3027/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92593680> (дата звернення 18.03.2023).

42. Вознюк А. А. Видовий об'єкт злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258-3, 260 Кримінального кодексу України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (13). С. 262–275.

43. Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій. Київ : Нац. акад. внутр. справ, «Освіта України», 2016. 236 с.

44. Волинець В. В. Організаційно-правові аспекти виявлення злочинів проти правосуддя. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) : наук.-практ. журн.* 2012. № 1 (27). С. 170–178.

45. Воронцов А. В. Кримінально-правовий захист громадян під час відправлення правосуддя : актуальна розмова. *Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави* : Матеріали наук.-практ. конф. (Одеса, 10 квіт. 2009 р.). Одеса: Одес. держ. ун-т внутр. справ, 2009. С. 271–272.

46. Воронцов А. В. Форми вини кримінальних правопорушень проти правосуддя, передбачених статтями 371–373 КК України. *Публічне право*. 2022. № 4 (48). С. 145–151.

47. В'юник М. В. Призначення покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2018. № 2 (11). С. 62–75.

48. Гаркуша А. Г., Петриченко Є. І. Регламентация повноважень щодо здійснення дізнання у кримінальному процесі. *Науковий вісник*

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2021. № 1. С. 265–271.

49. Головненков П. В. Уголовное уложение Федеративной Республики Германия - Strafgesetzbuch (StGB) : Научно-практический комментарий и перевод текста закона. Potsdam: Universitätsverlag Potsdam, 2021. 489 с. URL: https://www.uni-potsdam.de/fileadmin/projects/ls-hellmann/Forschungsstelle_Russisches_Recht/Neuaufgabe_der_kommentierten_StGB-%C3%9Cbersetzung_von_Pavel_Golovnenkov.pdf (дата звернення 19.03.2023).

50. Гончар Т. О. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за чинним Кримінальним кодексом України. *Правова держава*. 2014. № 17. С. 76–80.

51. Гора І. Поняття способів вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні. *Закон и жизнь*. 2012. № 9. С. 35–38.

52. Горох О. П. Чи є законним звільнення від відбування покарання з випробуванням при засудженні за корупційний злочин? *Судова апеляція*. 2018. № 2 (51). С. 55–66.

53. Гринюк В. О. Реалізація функції обвинувачення щодо окремої категорії осіб. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 1–2. С. 245–248.

54. Грищук В. К., Палюх Л. М. До питання про об'єкт кримінальних правопорушень проти правосуддя за кримінальним правом України. *Університетські наукові записки*. 2021. № 5 (83). С. 104-115.

55. Грищук В.К., Пасека О.Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 248 с.

56. Гуртієва Л. М. Система стадій кримінального провадження України. *Митна справа*. 2015. №5 (101), частина 2. С. 99–104.

57. Гуторова Н. О. Механізм заподіяння шкоди об'єкту злочину : поняття, види, кримінально-правове значення. *Право України*. 2015. № 9. С. 128–135.

58. Дідик С. Є. Злочини проти правосуддя: проблеми визначення родового об'єкта. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (17). С. 755–758.
59. Дізнання : навч. посіб. / за заг. ред. А. Я. Хитри. Львів : ЛьвівДУВС, 2021. 340 с.
60. Досудове розслідування : навч. посіб. / за заг. ред. Ю. А. Комісарчук та А. Я. Хитри. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 600 с.
61. Дрозд В. Г. Онтологія досудового розслідування як стадії кримінального провадження. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу*. Харків, 2017. С. 263–265.
62. Джуган М. П. Класифікація злочинів проти правосуддя. *Вісник Одеського інституту внутр. справ*. 2004. № 1. С. 83–86.
63. Дудоров О. О. Про поняття кримінальної відповідальності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2007. № 4. С. 148-161.
64. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ, 2014. 944 с.
65. Заліско О. І. Правосуддя як об'єкт кримінально-правової охорони : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 236 с.
66. Євдокімова О. В. Особливості призначення позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія : юридичні науки*. 2023. Том 34 (73) № 1. С. 141-147.
67. Євдокімова О.В. Поняття та класифікація інших заходів кримінально-правового характеру. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 6. С. 182–185.
68. Євдокімова О. Щодо перспективних напрямів упровадження відновного правосуддя у кримінальне законодавство України. *Юридичний вісник*. 2021. № 5. С. 55–62.

69. Ємельянов В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. Харків : Право, 2018. 142 с.

70. Житний О. О., Ключко А. М. Деякі проблеми звільнення від відбування покарання з випробуванням особи, яка засуджується за корупційний злочин. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*. 2017. Вип. 24. С. 111-114.

71. Злочини проти правосуддя : навч. посіб. / за заг. ред. В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 160 с.

72. Калиниченко Ю. В. Питання щодо визначення видового та безпосереднього об'єктів завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину (ст. 383 КК України). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 3 (78). С. 173–183.

73. Карпушева І. Ю. Суспільно небезпечна дія в кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків , 2011. 20 с.

74. Класифікатор професій України, затверджений наказом Держспоживстандарту України № 327 від 28.07.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text> (дата звернення 13.10.2024).

75. Конституція України: Закон України № 254к/96- ВР від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 09.11.2024).

76. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина загальна : курс лекцій. Київ : Атіка, 2001. 432 с.

77. Коржанский М. И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. Волгоград, 1980. 248 с.

78. Кравченко С. І. Зміст поняття «завідомо невинний» як ознака потерпілого (ст. 372 Кримінального кодексу України). *Право України*. 2017. № 2. С. 117–123.

79. Кравченко С. І. Кримінально-правова охорона процесуальних прав та інтересів підозрюваного, обвинуваченого : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 273 с.

80. Кравченко С. І. Момент закінчення злочину, склад якого передбачений ст. 372 КК України. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 246–250.

81. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін. ; за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків : Право, 2020. 428 с.

82. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / за заг. ред. В. Я. Конопельського, В. О. Меркулової. Одеса : ОДУВС, 2021. 452 с.

83. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Меркулової, В. Я. Конопельського. Одеса, 2017. 430 с.

84. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-те вид. Харків : Право, 2020. 584 с.

85. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-те вид. Харків : Право, 2020. 768 с.

86. Кримінальний кодекс України : Закон України № 2341-III від 05.04.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 09.11.2024).

87. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар. Вид. 8-ме, переробл. та доповн. / відп. ред. Є. Л. Стрельцов. Харків : Одиссей, 2012. 904 с.

88. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна / Т.2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 5-те вид. Харків : Право, 2013. 1040 с.

89. Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2019. 589 с.

90. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України № 4651-VI від 13.04.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 09.11.2024).

91. Кримінальний процес. Частина 1 : підручник / за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 532 с.

92. Кудрявцев В. В. Ознаки суб'єктивної сторони посягання на життя носіїв судової влади або їхніх близьких родичів у зв'язку зі здійсненням правосуддя. *Часопис Київського університету права*. 2004. № 3. С. 61–67.

93. Кузнецов В. В., Сийплові М. В. Кримінальна відповідальність за притягнення як обвинуваченого завідомо невинуватої особи : монографія / за заг. ред. В. І. Шакуна. Ужгород : ЗакДУ, 2011. 284 с.

94. Кузьмін С. А., Горай О. С., Мельник В. І. Діяння : проблемні питання розмежування форм в аспекті удосконалення термінологічного апарату вітчизняного кримінального права. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 312–315.

95. Куцевич М. П. Проблеми застосування звільнення від кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) та страхових внесків, пов'язані з дією нового КПК України. *Європейські перспективи*. 2013. № 12. С. 47–52.

96. Локтіонова В. В. Ознаки об'єктивної сторони злочину та місце серед них злочинних наслідків. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 249–254.

97. Максимович Р. Обман як наскрізне кримінально-правове поняття. *Вісник Львівського Університету. Серія юридична : зб. наук. пр.* Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2019. Вип. 69. С. 153–160.

98. Мармура О. З. Ознаки, що кваліфікують злочин : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 280 с.

99. Мартіросян А. Г. Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 376 Кримінального кодексу України. *Актуальні питання реформування правової системи України : Збірник наукових статей за матеріалами VI Міжнародної*

науково-практичної конференції (Луцьк, 29-30 трав. 2009 р.). Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2009. С. 589–592.

100. Маслова О. О. Структура обстановки вчинення злочину. *Право і суспільство*. № 6 (част. 2). 2017. С. 158–164.

101. Матвійчук В. К. Об'єктивна сторона складу злочину : її складові та зміст. *Держава та регіони*. Серія Право. 2013. № 1. С. 163–168.

102. Меленко О.В., Гриндей Л.М., Стратій О.В. Психолого-правові аспекти протидії корупції в Україні на сучасному етапі. *Актуальні питання вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 5. С. 93-99.

103. Мірошниченко С. С. Класифікація злочинів проти правосуддя. *Вісник академії правових наук України*. 2012. № 2 (69). С. 237–246.

104. Мірошниченко С. С. Злочини проти правосуддя : теорія та практика протидії : монографія. Київ : ПАТ «ПВК Десна», 2012. 432 с.

105. Мисливий В. А., Пилипенко О. А. Кримінально-процесуальні відносини як об'єкт злочинів проти правосуддя. *Засади кримінального судочинства та їх реалізація в законотворчій і правозастосовній діяльності: Тези доп. і повідомл. наук-практ. конф.* (Київ, 3 квіт. 2009 р.). Київ : Атіка. С. 275–277.

106. Митрофанов І. І. Проблеми реалізації кримінальної відповідальності за вчинення військових злочинів в бойовій обстановці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету* : Серія Право. Вип 33. Т. 2. С. 108–111.

107. Музика А. А. Лащук Є. В. Предмет злочину : теоретичні основи пізнання : монографія. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2011. 192 с.

108. Навроцький В. О. Злочини проти правосуддя : лекції для студ. юрид. ф-ту. Львів : Львів. держ. ун-т ім. І. Франка, 1997. 48 с.

109. Налуцишин В. В., Налуцишин В. В. Види корупційних злочинів (на прикладі Французької Республіки). *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. № 3. С. 234–239.

110. Налуцишин В. В., Налуцишин В. В. Окремі аспекти кримінально-

правової охорони економічних відносин (за законодавством держав романо-германської правової сім'ї). *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. № 4. С. 184–190.

111. Налуцишин В. В., Налуцишин В. В. Суб'єкт злочинного посягання: європейський досвід. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. Ч. 2. С. 134–142.

112. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : 11-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.

113. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. Київ : А.С.К., 2002. 936 с

114. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

115. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України : у 4 т. / за заг. ред. О. В. Стовби. Харків : Видавнича агенція «Апостиль», 2015. Т. II. 329 с.

116. Нікітенко В. М. Кримінальна відповідальність за фальсифікацію доказів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 22 с.

117. Новий тлумачний словник української мови у 4 т. 42000 слів / укл. : В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Т. 2. Ж-ОБД. Київ : Аконіт. 2000. 911 с.

118. Новий тлумачний словник української мови у 4 т. 42000 слів / укл. : В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Т. 4. РОБ-Я. Київ : Аконіт. 2000. 941 с.

119. Огерук І. С. Особливості здійснення повідомлення про підозру у кримінальному провадженні. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького* : Журнал. Серія Право. 2022. № 14(26). С. 188–195.

120. Олійниченко В. В. Проблеми застосування звільнення від кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів

(обов'язкових платежів) за ч. 4 ст. 212 КК України. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2016. Вип. 32. С. 185–201.

121. Опанасенко В. І. Фальсифікація доказів як специфічне кримінально-правове явище : поняття, зміст, види. *Право.ua*. № 3, 2017. С. 176-183.

122. Орловська Н. А. Проблеми позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в контексті пеналізації колабораційної діяльності та пособництва державі-агресору. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2002. № 3. С. 71–76.

123. Осадчий В. І. Злочини проти правосуддя : монографія. Київ : ФОП Маслаков, 2018. 200 с.

124. Павлова Т. О. Юридична особа як особливий суб'єкт кримінально-правових відносин. *Право, економіка та управління : генезис, сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю екон.-прав. ф-ту Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова (Одеса, 14-15 верес. 2018 р.). Одеса : Фенікс, 2018. С.684–688.

125. Офіційний веб-сайт Міністерства економіки України. URL: <https://me.gov.ua/Profession/List?lang=uk-UA&id=d4162ef8-2771-4ac5-99ef-1d4b6f5336af&tag=KlasifikatorProfesii-Poshuk> (дата звернення 13.10.2024).

126. Палюх Л. М. Відповідальність за постановлення неправосудного судового рішення у контексті реформування кримінального законодавства. *Наукові праці Національного авіаційного університету*. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». 2022. № 2 (63). С. 195–199.

127. Палюх Л. М. До питання про структуру об'єкта злочинів проти правосуддя. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 10-11 жовт. 2013 р.). Харків : Право, 2013. С. 450–454.

128. Палюх Л. М. До питання про систематизацію злочинів проти правосуддя. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 315–318.

129. Палюх Л. Класифікація злочинів проти правосуддя. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 176–181.

130. Палюх Л. Кримінально-правова охорона встановленого порядку виконання судових рішень: перспективи вдосконалення. *Юридичний вісник*. 2022. № 2. С. 53–59.

131. Панов Н. И. Квалификация преступлений, совершаемых путем обмана. Харьков : Юрид. ин-т, 1980. 88 с.

132. Панов М. Кримінальна відповідальність : поняття, принципи, підстава. *Право України*. 2012. № 8. С. 249-260.

133. Панов М. Понятійний апарат кримінального права та його науково-практичне значення. *Право України*. 2018. № 4. С.205–222.

134. Панов Н. И. Понятие предмета преступления по советскому уголовному праву. *Проблемы правоведения: республиканский межведомственный научный сборник*. Вып. 45. Киев, 1984. С. 67–73.

135. Панов Н. И. Уголовно-правовое значение способа совершения преступления : учеб. пособ. Харьков : Харьковский юридический институт, 1984. 112 с.

136. Парасюк Н. М. Звільнення від відбування покарання із випробуванням за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів : питання кримінально-правової доцільності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 471–474.

137. Перелік посад поліцейських і відповідних їм граничних спеціальних звань. Офіційний веб-портал Національної поліції України. URL: <https://www.npu.gov.ua/pro-policiyu/perelik-posad-policejskih> (дата звернення 05.10.2023).

138. Петров В. В, Сийплові М. В. Кваліфікація притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2007. Спец. вип. : Проблеми застосування кримінального законодавства України. Луганськ, 2007. С. 151–154.

139. Пинаев А. А. Курс лекций по Общей части уголовного права. Книга 1 «О преступлении». Харьков : Харьков юридический, 2001. 274 с.

140. Письменський Є. О. Чи потребувала змін стаття 364 КК України? *Актуальні проблеми кримінального права та процесу* : Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кривий Ріг, 16 червня 2017 р.) / ред. кол. : О. О. Волобуєва, О. В. Одерій, Т. О. Лоскутов, А. С. Політова. Кривий Ріг : Поліграфічна компанія «Геліос-Принт», 2017. С. 51–56.

141. Плужнік О. І. Кримінальне право України. Особлива частина (конспект лекцій) : навч. посіб. Одеса : ОДУВС, 2013. 336 с.

142. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення, затверджене наказом Генерального прокурора № 298 від 30.06.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text> (дата звернення 18.03.2023).

143. Пономаренко Ю. А. Види засобів кримінального права. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 149. С. 154–167.

144. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень : монографія. Харків : Право, 2020. 720 с.

145. Пономаренко Ю. А. Новелізація положень КК щодо обставин, які виключають кримінальне правопорушення, в умовах воєнного стану. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 1 (17). С. 1–23.

146. Пономаренко Ю. А. Правила застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО»*. 2014. Випуск 22. С. 156. С.155-160.

147. Пономаренко Ю. А. Щодо змісту протиправності як ознаки кримінального правопорушення. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2020. Вип. 29. С. 46–53.

148. Попович О. В., Томаш Л. В., Латковський П. П., Бабій А. Ю. Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посіб. Чернівці, 2022. 319 с.

149. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 08.04.2021 р. у справі № 511/2543/17. Єдиний державний реєстр судових

рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96243758> (дата звернення 28.03.2024).

150. Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) / за заг. ред. Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова. Харків : Вид-во «Кроссруд», 2008. 364 с.

151. Практика розгляду судами кримінальних справ про невиконання заробітної плати, стипендій, пенсій чи інших установлених законом виплат / Узагальнення підготовлене суддею Верховного Суду України О.Ф. Селівомом та головним консультантом управління узагальнення судової практики О. С. Іщенко. Офіційний веб-сайт Верховного Суду України. URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/B08D02CC46B1B6D4C2257B7C004271B7](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/B08D02CC46B1B6D4C2257B7C004271B7) (дата звернення 18.03.2023).

152. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України № 794-VIII від 28.01.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> (дата звернення 09.11.2024).

153. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України № 2617-VIII від 22.11.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text> (дата звернення 05.10.2023).

154. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України № 4012-IX від 09.10.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#n2> (дата звернення 09.11.2024).

155. Про Державне бюро розслідувань : Закон України № 794-VIII від 12.11.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (дата звернення 09.11.2024).

156. Проект Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 01.08.2024 р.). URL:

<https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-stanom-na-01-08-2024.pdf> (дата звернення 17.09.2024).

157. Проект Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 22.05.2023 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/05/22/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-22-05-2023.pdf> (дата звернення 02.07.2023).

158. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України № 1698-VII від 14.10.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (дата звернення 09.11.2024).

159. Про Національну поліцію : Закон України № 580-VIII від 02.07.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 09.11.2024).

160. Про прокуратуру : Закон України № 1697-VII від 14.10.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення 09.11.2024).

161. Про прокуратуру : Закон України № 1789-XII від 05.11.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1789-12#Text> (дата звернення 09.11.2024).

162. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України № 3909-IX від 21.08.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text> (дата звернення 09.11.2024).

163. Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 р. № 2 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text> (дата звернення 11.02.2024).

164. Рішення Конституційного Суду України від 11.06.2000 р. у справі № 1-305/2019(7162/19) за конституційним поданням за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-99#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

165. Рішення Конституційного Суду України від 27.10.1999 р. у справі № 1-15/99 за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-99#Text> (дата звернення: 18.03.2023).

166. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. Офіційний переклад. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#n633 (дата звернення 09.11.2024).

167. Рогатюк І., Мінченко О. Невинуватість чи невинність. Невідповідність дефініцій Кримінального процесуального та Кримінального кодексів статті 62 Конституції України. *Право України*. 2019. № 4. С. 196–205.

168. Рокунь С. В. Юридична визначеність повноважень та діяльності детектива в кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 2. Том 2. С. 98–102.

169. Савченко А. В. Корупційні злочини (кримінально-правова характеристика) : навч. посіб. Київ : «Центр учбової літератури», 2016. 168 с.

170. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві / За наук. ред. д.ю.н., проф. В. І. Борисова. Харків: Право, 2006. 208 с.

171. Сенченко Н. М. Поняття та особливості процесуального статусу осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 6. Т. 1. С. 171–175.

172. Сердюк П. П. Теоретичні й методологічні проблеми сучасного кримінального права : монографія. Запоріжжя : Анцент Інвест-Трейді, 2012. 800 с.

173. Сийплові М. В. Дискусійні питання визначення ознак об'єкта притягнення, завідомо невинного, до кримінальної відповідальності. *Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2013. Том 26 (65). № 2–2. С. 266–272.

174. Сийплові М. В. Особливості об'єктивної сторони притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. *Університетські наукові записки*. 2009. № 1. С. 287–291.

175. Сичов П. Обстановка вчинення злочину : проблемні питання. *Право України*. 1998. № 6. С. 106–107.

176. Скибицький В. В. Формы реализации уголовной ответственности. *Развитие национальной государственности союзной республики на современном этапе* : тезисы респ. науч.-практ конф. Киев : ИГП им. В. М. Корецкого АН УССР, 1990. С. 250–252.

177. Скрипник К. Ю. Зловживання як спосіб притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК України). *Питання боротьби зі злочинністю*. 2023. Випуск 45. С. 160–167.

178. Скрипник К. Ю. Незаконне притягнення до кримінальної відповідальності: порівняння ст. 372 КК України та проекту нового КК України. *Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути* : матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21-22 жовт. 2022 р. / редкол.: В. Я. Тацій, Ю.А. Пономаренко, Ю.В. Баулін та ін. Харків, 2022. С. 337–340.

179. Скрипник К. Ю. Необхідність законодавчих змін у конструкції складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України. *Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального права і процесу* : матеріали XII Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Івано-Франківськ, 8 грудня 2023 рік). Івано-Франківськ, 2023. С. 123–125.

180. Скрипник К. Ю. Поняття потерпілого за ст. 372 КК України як втілення конституційно-правових норм у кримінальному праві. *Матеріали IV Яценківських читань. Збірка тез доповідей учасників науково-практичної конференції «Сучасне кримінальне право України: конституційний, міжнародно-правовий та порівняльно-правовий виміри» (26 грудня 2023 року)* / упоряд. А. А. Стрижевська, С. Д. Шапченко, К. П. Задоя. Київ, 2024. С. 68–72.

181. Скрипник К. Ю. Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (порівняльно-правовий аналіз). *Юридична осінь 2022 року* : зб. тез доповідей та наук. повідомл. учасників міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів (Харків, 17 листоп. 2022 р.) / за заг. ред. Д. В. Лученка. Харків, 2022. С. 125–128.

182. Скрипник К. Ю. Притягнення завідомо невинуватого до кримінальної відповідальності як наслідок упередженого погляду на справу. *II Наукові читання пам'яті Ганса Гросса* : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 09 грудня 2022 р.). Чернівці, 2023. С.178–181.

183. Скрипник К. Ю. Родовий і видовий об'єкт притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. *Вісник Національної академії правових наук*. 2022. Том 29. № 4. С.204–224.

184. Скрипник К. Ю. Уповноважена особа як суб'єкт кримінального правопорушення за статтею 372 КК України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету: Серія ПРАВО*. 2023. Випуск 80 : частина 2. С. 90–97.

185. Слободянюк П. Л. Судовий захист потерпілих як юридична гарантія прав людини в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 244 с.

186. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення 01.06.2022).

187. Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970-1980. Т. 5. 840 с.

188. Соцький А. М. Деякі аспекти процесуального статусу дізнавача в кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 200–205.

189. Сухонос В. В. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Суми : Університетська книга, 2016. 375 с.

190. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві : монографія. Харків : Право, 2016. 256 с.

191. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид.13-те, доповн. і перероб. Київ : Правова Єдність, 2017. 824 с.

192. Топчій В. В. Кримінально-правова характеристика потерпілого від злочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2018. Вип. 50. Т. 2. С. 96–98.

193. Торбас О. О. Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України : монографія. Одеса : Юридична література, 2015. 168 с.

194. Тютюгін В. І. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. № 1 (6). С. 429–432.

195. Указ Президента України від 07.08.2019 р. № 584/2019 «Питання Комісії з питань правової реформи». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5842019-28949> (дата звернення: 18.03.2023).

196. Ус О. В. Кваліфікація злочину за ознаками об'єктивної сторони складу злочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2017. Вип. 47. Том 3. С. 101–106.

197. Ухвала Апеляційного суду міста Києва у справі № 11-кп/796/252/2013 від 18.07.2013 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/32556365> (дата звернення 18.03.2023).

198. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у справі № 5-8192км13 від 13.03.2014 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/38456337> (дата звернення 18.03.2023).

199. Фараон О. В. Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 248 с.

200. Федорович Н. А. Теоретичні підходи до співучасті у злочині зі спеціальним суб'єктом з урахуванням виду співучасника. *Вчені записки ТНУ*

імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Том 31 (70). Ч. 3. № 2. 2020. С. 65–73.

201. Фріс П. Л. До питання про кримінальну відповідальність юридичних осіб. *Юридичний вісник*. 2015 № 2 (35). С. 152–156.

202. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Вид. 3-те, доп. і переробл. Одеса : Фенікс, 2018. 394 с.

203. Хавронюк М. Заходи кримінально-правового впливу : які вони бувають. *Юридичний вісник України*. 2013. №21 (25-31 травня). С. 6-7.

204. Чеботарьова Г. В. Проблеми визначення поняття об'єктивної сторони злочину. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2009. Том 22 (61). № 1. С. 249–254.

205. Шевчук В. В., Охман О. В. Об'єкт злочину за кримінальним правом України. *Університетські наукові записки*. 2006. №2 (18). С. 234–239.

206. Шепітько В. Ю., Щур Б. В. Фальсифікація доказів: поняття, причини, шляхи подолання. *Слідча практика України*. Вип. 8. Харків : Східно-регіонал. центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2010. С. 8–16.

207. Шепітько М. В. Злочини у сфері правосуддя : еволюція поглядів та наукові підходи до формування засобів протидії : монографія. Харків : Право, 2018. 408 с.

208. Шепітько М. В. Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве показання : монографія / за ред. В. І. Борисова. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2012. 260 с.

209. Шепітько М. В. Проблеми встановлення обстановки вчинення злочинів проти правосуддя. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики. Матеріали IV міжнар. наук.-практ. конференції, присвяченої 95-річчю з дня народж. проф. М. В. Салтевського (1917-2009)*. Нац. акад. прав. наук України, Міжнар. гуманітар. ун-т, Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», ОНУ ім. Мечнікова, ЛНУ ім. І. Франка, Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. Одеса : Фенікс. С. 202–204.

210. Шепітько М. В. Родовий та видовий об'єкт злочину «завідомо неправдиве показання» (ст. 384 КК України). *Питання боротьби зі злочинністю: збір. наук. праць*. Харків : Право, 2010. Вип. 20. С. 248–259.

211. Шепітько М. В. Ситуаційна залежність закону про кримінальну відповідальність та ситуаційна зумовленість злочинів проти правосуддя. *Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності* : матеріали наук.-практ. конф., 8-9 жовт. 2015 р. НЮУ ім. Я. Мудрого, НДІ вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, Всеукр. асоц. кримінал. права. Харків : Право, 2015. С. 357–360.

212. Шульган І. І. Прокурор у кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2020. 238 с.

213. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 6 : Т-Я. 2004. 768 с.

214. Яценко А. М. Застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб: Теоретичний аспект. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2014. № 7. С. 199–202.

215. Яценко А. М. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб : поняття та мета застосування. *Безпека людини, суспільства, держави* : матер. наук.-практ. заочн. конф., присвяч. 70-річчю докт. юрид. наук, проф. Глушкова В. О. (28 жовт. 2017 р.). Київ, 2017. С. 311–314.

216. A. R. Vorobchak, V. V. Nalutsyshyn, V. V. Nalutsyshyn, O. V. Popovych. Crimes against justice under the legislation of the states of the European Union. *International Journal of Criminology and Sociology. Lifescience Global*. 2020. Vol. 9. С. 1526–1532.

217. Criminal Code of Spain. Organic act 10/1995, dated 23rd November. Ministerio de Justicia, 2016. URL: https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Criminal_Code_2016.pdf (дата звернення 19.03.2023).

218. Kharytonov, S. O., Orlovskiy, R. S., Olha, V., Kurman, T. V., Maslova, O. O. Criminal Legal Protection of the Environment: National Realities and International Standards. *European Energy and Environmental Law Review*. 2023. № 32(6). C. 283–292.

219. Kharytonov, S., Orlovskiy, R., Us, O., Iashchenko, A., Maslova, O. Criminal responsibility for ecocide resulting from the military aggression of Russia. *European Journal of Environmental Sciences*. 2024. № 14(1). C. 24–32.

220. Orlovskiy, R., Kozak, V. Criminal liability for human trafficking in the context of the war in Ukraine: Challenges and impact. *Forensic Science International : Synergy*. 2024. № 9. 100558.

221. Skrypnyk Kseniya. The situation of bringing to justice of a deliberately innocent person. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2024. №1. C. 95–101.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА
ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ*Наукові праці, які відображають основні результати дисертації:*

1. Скрипник К. Ю. Родовий і видовий об'єкт притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. *Вісник Національної академії правових наук*. 2022. Том 29. № 4. С. 204–224.

DOI: 10.31359/1993-0909-2022-29-4-204

2. Скрипник К. Ю. Зловживання як спосіб притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК України). *Питання боротьби зі злочинністю*. 2023. Вип. 45. С. 160–167.

DOI: 10.31359/2079-6242-2022-45-160

3. Скрипник К. Ю. Уповноважена особа як суб'єкт кримінального правопорушення за статтею 372 КК України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету: Серія ПРАВО*. 2023. Вип. 80: ч. 2. С. 90–97.

DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.13>

4. Skrypnyk Kseniya. The situation of bringing to justice of a deliberately innocent person. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2024. № 1. С. 95–101.

DOI: <https://doi.org/10.61345/1339-7915.2024.1.15>

Наукові праці, які відображають апробацію матеріалів дисертації:

1. Скрипник К. Ю. Незаконне притягнення до кримінальної відповідальності: порівняння ст. 372 КК України та проекту нового КК України. *Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути* : матеріали міжнар. наук. конференції (м. Харків, 21-22 жовт. 2022 р.). Х., 2022. С. 337–340.

2. Скрипник К. Ю. Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (порівняльно-правовий аналіз). *Юридична осінь 2022 року* : зб. тез доповідей та наук. повідомл. учасників міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів (м.Харків, 17 листоп. 2022 р.). Х., 2022. С. 125–128.

3. Скрипник К. Ю. Притягнення завідомо невинуватого до кримінальної відповідальності як наслідок упередженого погляду на справу. *II Наукові читання пам'яті Ганса Гросса* : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 09 грудня 2022 р.). Чернівці, 2023. С. 178–181.

4. Скрипник К. Ю. Необхідність законодавчих змін у конструкції складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України. *Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального права і процесу* : матеріали XII Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Івано-Франківськ, 8 грудня 2023 р.). Івано-Франківськ, 2023. С. 123–125.

5. Скрипник К. Ю. Поняття потерпілого за ст. 372 КК України як втілення конституційно-правових норм у кримінальному праві. *Матеріали IV Яценківських читань. Збірка тез доповідей учасників науково-практичної конференції «Сучасне кримінальне право України: конституційний, міжнародно-правовий та порівняльно-правовий виміри»* (м. Київ, 26 грудня 2023 р.). Київ, 2024. С. 68–72.

Порівняльна таблиця до Кримінального кодексу України

Чинна редакція	Редакція з урахуванням запропонованих змін
Стаття 372	
Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності	Притягнення завідомо невинуватого до кримінальної відповідальності
1. Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності слідчим, прокурором чи іншою уповноваженою на те законом особою –	1. Повідомлення прокурором, слідчим, детективом, дізнавачем про підозру завідомо невинуватому та/або звернення до суду з обвинувальним актом, з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності відносно такої особи, а також поєднане із внесенням відомостей про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, до Єдиного реєстру досудових розслідувань та/або до обвинувального акту, –
карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.	караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.
2. Те саме діяння, поєднане з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, а також поєднане зі штучним створенням доказів обвинувачення або іншою фальсифікацією, -	2. Ті самі дії, поєднані з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, або вчинені з корисливих чи корупційних мотивів, або відносно неповнолітнього, або звернення до суду із клопотанням про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру за відсутності підстав, –
карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.	караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи

	займатися певною діяльністю на строк до трьох років.
Стаття 372-1	
Невжиття заходів щодо повідомлення про підозру	
	1. Невжиття прокурором, слідчим, детективом, дізнавачем передбачених законодавством заходів щодо повідомлення про підозру, –
	карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.
Стаття 383-1	
Фальсифікація доказової інформації	
	1. Підроблення, знищення або приховання доказової інформації в цивільному, господарському, адміністративному провадженні або у провадженні у справі про адміністративне правопорушення, а також використання завідомо сфальсифікованого доказу в таких провадженнях, –
	караються обмеженням волі на строк до двох років або позбавленням волі на той самий строк.
	2. Підроблення, знищення або приховання доказової інформації в кримінальному провадженні, а також використання завідомо сфальсифікованого доказу в такому провадженні, –
	караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.
	3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені працівником оперативно-розшукового підрозділу, дізнавачем, слідчим,

	детективом, прокурором, адвокатом, суддею, –
	караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.
Стаття 45	
Примітка. Корупційними кримінальними правопорушеннями відповідно до цього Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364 ⁻¹ , 365 ⁻² , 368-369 ⁻² цього Кодексу.	Примітка. Корупційними кримінальними правопорушеннями відповідно до цього Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, кримінальне правопорушення, передбачене частиною 2 статті 372 КК України, у випадку його вчинення з корисливих чи корупційних мотивів, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364 ⁻¹ , 365 ⁻² , 368-369 ⁻² цього Кодексу.

Підсумкові таблиці
щодо узагальнення вироків, винесених за ст. 372 КК України

1. Кількість узагальнених вироків:				
1.1 За 2014 рік	1.2 За 2015 рік	1.3 За 2016 рік	1.4 За 2017 рік	1.5 За 2018 рік
3	–	–	2	–
1.6 За 2019 рік	1.7 За 2020 рік	1.8 За 2021 рік	1.9 За 2022 рік	1.10 За 2023 рік
–	2	4	2	2
Усього за 2014 – 6 місяців 2024 роки - 15				

Набрання вирокami законної сили		
Кількість вироків, які набрали законної сили		
9 (60 %)		
3 них – обвинувальні вироки (без затвердження угоди)	3 них – обвинувальні вироки на підставі затвердження угоди	3 них – виправдувальні вироки
–	5 (33,33 %)	4 (26,67 %)
Кількість вироків, які не набрали законної сили		
6 (40 %)		
3 них – обвинувальні вироки	3 них – виправдувальні вироки	
2 (13,33 %)	4 (26,67 %)	

Кількість засуджених осіб (7):	
За ч. 1 ст. 372 КК України	За ч. 2 ст. 372 КК України
–	7 (100 %)

Кількість засуджених осіб на підставі затверджених угод (5):	
За ч. 1 ст. 372 КК України	За ч. 2 ст. 372 КК України
–	5 (100 %)

Кількість виправданих осіб (12):	
За ч. 1 ст. 372 КК України	За ч. 2 ст. 372 КК України
–	12 (100 %)

Підстави виправдання осіб		
Недоведеність винуватості обвинуваченого у вчиненні цього кримінального правопорушення	Недоведеність, що кримінальне правопорушення вчинене обвинуваченим	Відсутність складу кримінального правопорушення в діях особи
2 (22,22 %)	4 (44,44 %)	3 (33,33%)

Суб'єкт злочину:

Прокурор	Слідчий	Інша уповноважена особа	Особа, яка користується правами слідчого (оперуповноважений, який діяв на підставі доручення слідчого)	Особа, яка не відноситься до жодного із зазначених суб'єктів (фізична особа – загальний суб'єкт)
3 (15,79 %)	7 (36,84 %)	–	1 (5,26 %)	8 (42,1 %)

Співучасники	
Наявні	Відсутні
7 (46,67 %)	8 (53,33 %)

Співучасники (7)	
Співвиконавці	Пособники
3 (42,86 %)	4 (57,14 %)

Місце вчинення злочину:		
Службове приміщення поліції	Службове приміщення прокуратури	Службове приміщення органів фіскальної служби
5 (33,33 %)	2 (13,33 %)	2 (13,33 %)
Службове приміщення поліції та ізолятор тимчасового тримання	Службове приміщення поліції та поза його межами (без уточнення конкретного місця)	Поза межами службових приміщень (без уточнення конкретного місця)
1 (6,67 %)	3 (20 %)	2 (13,33 %)

Мотив вчинення злочину:			
З корисливих мотивів	З кар'єристський спонукань	З особистих мотивів	Конкретно не зазначено у вироку
2 (13,33 %)	1 (6,67 %)	1 (6,67 %)	11 (73,33 %)

Мета вчинення злочину:						
Підвищення по службі	Проявити себе перед керівництвом	Покращення показників в роботі	Уникнення відповідальності іншими особами	Уникнення відповідальності для себе	Притягнення до відповідальності інших осіб замість винних	Неможливо встановити з вироку
3 (20 %)	1 (6,67 %)	5 (33,33 %)	2 (13,33 %)	1 (6,67 %)	1 (6,67 %)	1 (6,67 %)

Наявність множинності злочину		
Повторність	Сукупність	Рецидив
–	7 (100 %)	–

Сукупність:						
ч. 1 ст. 364 КК	ч. 2 ст. 365 КК	ч. 1 ст. 366 КК	ч. 3 ст. 368 КК	ч. 2 ст. 371 КК	ч. 2 ст. 146 ККУ	ч. 1 ст. 203-2 КК
2 (16,67%)	1 (8,33 %)	5 (41,67 %)	1 (8,33 %)	1 (8,33 %)	1 (8,33 %)	1 (8,33 %)

Закінченість складу		
Закінчений склад	Замах закінчений (ч. 2 ст. 15 КК України)	Замах незакінчений (ч. 1 ст. 15 КК України)
12 (80 %)	3 (20 %)	–

Наявність обтяжуючих обставин:		
Поєднане з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину	Поєднане зі штучним створенням доказів обвинувачення	Поєднане з іншою фальсифікацією
–	2 (13,33 %)	–
Поєднане з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину та з іншою фальсифікацією	Поєднане з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину та зі штучним створенням доказів обвинувачення	Поєднане зі штучним створенням доказів обвинувачення та іншою фальсифікацією
5 (33,33 %)	7 (46,67 %)	1 (6,67 %)

Вид призначеного покарання:	
Позбавлення волі (основне покарання)	Позбавлення спеціального звання (додаткове покарання)
7 (100 %)	2 (28,57 %)

Строки призначеного покарання:	
Позбавлення волі (основне покарання)	Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (додаткове покарання)
5 років	2 роки
7 (100 %)	2 (100 %)

Звільнено від відбування покарання у зв'язку з випробуванням:
6 (85,7 %)

Звільнено від відбування покарання у зв'язку з випробуванням з іспитовим строком:		
1 рік	2 роки	3 роки
2 (33,33 %)	1 (16,67 %)	3 (50 %)

**КОМІСІЯ З ПИТАНЬ ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ
РОБОЧА ГРУПА
З ПИТАНЬ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА**

61204, м. Харків, вул. Пушкінська 77, каб. 10
E-mail: crimcode@ukr.net, +38057-704-49-212

№ 10/2024 від 20.11.2024

АКТ

**впровадження результатів наукової роботи К.Ю. Скрипник
«Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності:
склад та караність кримінального правопорушення»**

Цей Акт складений в тому, що результати наукової роботи К.Ю. Скрипник «Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності: склад та караність кримінального правопорушення» обговорювались 20.11.2024 під час засідання Робочої групи з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президентові України при обговоренні пропозицій до проекту нового Кримінального кодексу України.

Пропозиції К.Ю. Скрипник були частково враховано при уточненні редакцій статей 8.2.7 «Свавільне притягнення особи до кримінальної відповідальності» та 8.2.8 «Безпідставне звернення прокурора до суду з обвинувальним актом чи клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру» проекту КК України.

**Голова Робочої групи з питань розвитку
кримінального права Комісії з питань правової
реформи при Президентові України
д.ю.н., проф., академік НАПрН України**

Юрій БАУЛІН